

Педагогічний пошук

М. Б. Романовська

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

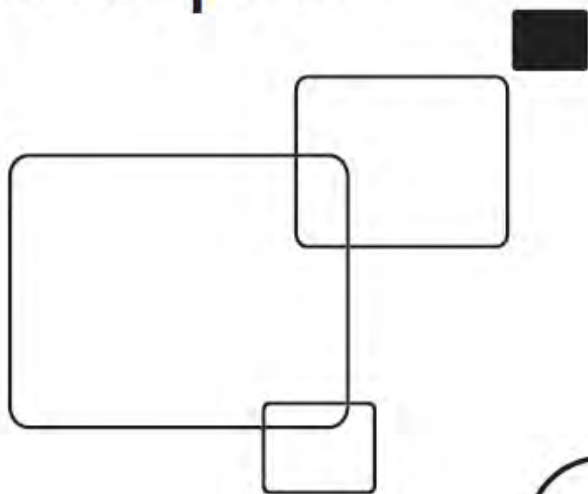
ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Педагогічний пошук

М. Б. Романовська

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК 371
ББК 74.202
Р69

Рецензенти:

І. Д. Чечель, д. п. н., професор, С. Е. Маркуцька, к. п. н.

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Романовська М. Б.

Р69   Метод проектів у навчальному процесі (методичний посібник) —
Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. — 160 с.

ISBN 978-966-08-2506-2

У даному посібнику розглядаються сучасні підходи до змісту та організації проектної діяльності школярів у процесі модернізації системи освіти. Особлива увага приділена науковим підходам і застосуванню творчих методів при проектуванні. Наведено типологію проектів. Велика увага приділяється аналізу наявного досвіду виконання проектних завдань у школі, що важливо для успіху дослідницької роботи в умовах експерименту по модернізації структури й утримання змісту освіти.

Робота призначена для директорів і заступників директорів освітніх установ, методистів, учителів основної й початкової шкіл.

УДК 371
ББК 74.202

ISBN 978-966-08-2506-2

© М. Б. Романовська, 2006, 2007
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2007
© Центр «Педагогический поиск», 2006

Зміст

Вступ. Метод проектів: сутність і умови застосування.....	4
I. Проекти в молодших класах.....	8
1. Вимоги до проектів та ідеї проектування.....	8
2. Приклади дитячих проектів.....	14
3. Шкідливі поради.....	17
4. Ми захоплюємося.....	19
II. Проекти в основній школі.....	22
1. Види проектів.....	22
2. Методи творчості, застосовувані при проектуванні.....	25
3. Починаємо працювати за методом проектів.....	29
4. Керівництво проектною діяльністю: від задуму до втілення (з досвіду керівництва дослідницьким проектом школярів).....	36
5. Проект як гіпертекст.....	44
6. Що виходить і чому виходить не завжди? Дев'ять відповідей на наболілі питання.....	53
7. Інтегрований проект на етапі передпрофільної підготовки.....	60
III. Проектування в контексті профільного навчання.....	64
1. Компетентнісний підхід до проектування.....	64
2. Підприємницькі проекти.....	65
3. Проекти навчальних міні-підприємств.....	67
4. Проекти інтернет-сайтів навчальних міні-підприємств.....	72
5. Дизайнерські проекти.....	76
6. Соціальні проекти.....	80
7. Міжнародні інтернет-проекти й розвиток комунікативних навичок учнів.....	82
IV. Гендерні аспекти організації проектної діяльності.....	87
V. Проекти для дорослих.....	96
1. Проекти на одержання грантової підтримки в сфері освіти.....	96
2. Аналіз інтернет-ресурсів грантової підтримки освітніх програм і міжнародних освітніх проектів.....	98
Додатки.....	104
Додаток 1. Етапи проектної діяльності в логіці дизайн-проектування в освітній галузі «Технологія».....	104
Додаток 2.....	109
Додаток 3.....	117
Додаток 4. Оцінка проектів на етапі передпрофільної підготовки й профільного навчання в старшій школі.....	118
Додаток 5. Муніципальна загальноосвітня установа ліцей № 7.....	121
Додаток 6. Бізнес-план створення «Салону відеопрокату».....	138
Література.....	158

Вступ

Метод проектів: сутність і умови застосування

Випускник сучасної школи зацікавлений в одержанні знань, які потрібні йому для успішної інтеграції в соціум і адаптації в ньому. Тому метою шкільної освіти сьогодні є якщо не соціальна зрілість, то максимально можлива соціалізація випускників. Ми перебуваємо в ситуації, коли учневі можуть бути потрібні знання, якими сучасне покоління вчителів володіє не повною мірою. Одним зі шляхів подолання подібного розриву є пошук педагогічних технологій, що його компенсують. У даному контексті мова йде про відхід від «класичного» формування знань, умінь і навичок і переходу до ідеології розвитку на основі особистісно-орієнтованої моделі освіти, у якій дослідницькі, творчі методи навчання відіграють провідну роль. В арсеналі подібних педагогічних засобів і методів навчання проектування розглядається як основний вид навчальної діяльності.

Метод проектів не є принципово новим у педагогічній практиці, але разом з тим його сьогодні відносять до педагогічних технологій ХХІ століття як такий, що передбачає вміння адаптуватися в світі, що стрімко змінюється, постіндустріальному суспільству. «Кинутий уперед» — є точним перекладом слова «проект».

Виниклий з ідеї вільного виховання на початку минулого сторіччя в США метод проектів увібрав у себе ідеї гуманістичного напрямку у філософії й освіті. Дж. Дьюї і його учень В. Х. Кілпатрик запропонували будувати навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня. Російськими педагогами основи проектного навчання розроблялися практично паралельно з американськими. Невелика група педагогів-дослідників під керівництвом С. Т. Шацького працювала щодо проблеми впровадження проектного методу в практику навчання вже починаючи з 1905 року. Особистий інтерес того, хто навчається, в даній діяльності був необхідною умовою успішної роботи. Проблема повинна була бути з реального життя й бути знайомою і значимою для дитини. Для її рішення необхідні як раніше отримані знання, так і ті, що тільки мають бути придбаними. Вчитель-консультант керує проектною роботою, направляючи пошук учнів у потрібне русло й підказуючи джерела інформації. Але в 1931 році цей метод був засуджений у нашій

країні. У закордонній же школі він розвивався активно й досить успішно. Але й у нас, як відзначає в одній зі своїх статей заслужений учитель РФ Є. С. Абелюк, «проектна діяльність органічно розвивалася усередині педагогічного процесу задовго до того, як про неї заговорили офіційно. Коріння відродження дослідницьких проектів учнів йде у досвід гурткової роботи, що давала можливість втілити мрію творчо працюючого вчителя — викладати за власною програмою без строгої сітки годин, пробувати різні підходи й форми занять, відкидаючи те, що не задовольняє». Сьогодні ми повертаємося до методу проектів на новому етапі.

Отже, в основі методу проектів лежить креативність, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі й самостійно конструювати свої знання.

Діяльність учнів може бути індивідуальною, парною або груповою. Робота виконується протягом певного (заданого) відрізка часу й спрямована на розв'язання конкретної проблеми. Основні умови застосування методу проектів зводяться до такого.

- Існування якоїсь значимої проблеми, що вимагає розв'язання шляхом дослідницького (творчого) пошуку й застосування інтегрованого знання.
- Значимість передбачуваних результатів (практична, теоретична, пізнавальна).
- Застосування дослідницьких (творчих) методів при проектуванні.
- Структурування етапів виконання проекту.
- Самостійна діяльність учнів у ситуації вибору.

На сьогоднішній день можна констатувати, що алгоритм проектної діяльності досить добре відпрацьований.

Розробці цього напрямку присвячені роботи М. Б. Павлової, В. Д. Симоненко, П. С. Лернера, Є. С. Полат, І. Д. Чечель, Ю. Л. Хотунцева, І. А. Сасової, М. Б. Романовської, Е. А. Фураєвої та ін. Особливо повно в літературі, виданих в останнє десятиліття, відбите застосування методу проектів в основній школі на уроках технології. У підручниках під редакцією В. Д. Симоненко, у роботах М. Б. Павлової і Дж. Пітта, у посібниках під редакцією І. А. Сасової і М. І. Гуревича тощо докладно описано роботу з методу проектів в 5—9-х класах. Побудова зірочок обмірковування, чіткий опис алгоритму проектування, приклади проектів у надлишку містяться в зазначеній

літературі. Тому в даному посібнику, щоб уникнути повторень, ми не будемо докладно зупинятися на загальновідомих положеннях, а зосередимося тільки на деяких принципових питаннях проектування в основній школі й розглянемо сучасні підходи, подавши метод проектів у розвитку.

Перший розділ посібника присвячений застосуванню методу проектів у початковій школі. Представлено можливі підходи до організації проектної діяльності малюків, типологія дитячих проектів, ідеї й приклади конкретних робіт із практики роботи вчителів початкових класів Центру освіти № 1852 м. Москви й школи № 72 м. Новокузнецька.

У другому розділі, присвяченому проектам в основній школі, пропонується найбільш повна типологія проектів і систематизація творчих методів проектування. Також ми спробували сфокусувати вашу увагу на науковому аналізі практичного досвіду з погляду того, «що нам вдається й чому вдається не завжди», і дали методичні рекомендації з коректування утруднень. У параграфі «Керівництво проектною діяльністю: від ідеї до втілення» на конкретному прикладі розглянутий оригінальний дослідницький проект учнів 9-х класів, заснований на ідеї складання читацького коментаря до художнього тексту. Проект представлений з докладним аналізом діяльності викладача, основу якого склали матеріали, люб'язно надані заслуженим учителем РФ Є. С. Абелюк, за що автор висловлює їй свою глибоку вдячність.

Завершує розділ приклад інтегрованого проекту — професійної проби на етапі передпрофільної підготовки в 9-му класі з досвіду роботи лицею № 7 м. Волгограда.

Третій розділ присвячений застосуванню методу проектів у контексті профільного навчання в старших класах. Профільне навчання припускає деяке скорочення часу викладання в класно-урочно-предметній системі. Провідні вчені й фахівці в галузі освіти рекомендують застосування в якості домінуючих такі методи навчання, як самостійну роботу школярів із джерелами інформації; інформаційну підтримку самоосвіти за допомогою інтернет-технологій; проведення евристичних контрольних робіт; проведення творчих конкурсів, відкритого захисту проектів; використання рейтингових оцінок успішності профільного навчання й т. п. Виходячи із цього, у даному розділі зроблено акцент на компетентнісний підхід до проектування, розглянуті підприємницькі проекти, проекти навчальних міні-підприємств і інтернет-сайтів, а також ідеї міжнародних інтернет-проектів.

У даному посібнику також наводяться результати дослідження, що доводять важливість обліку гендерних факторів при організації й виконанні учнями проектних завдань. Гендерний підхід розглядається як засіб соціалізації школярів. Ми сподіваємося, що пропоновані матеріали нададуть практичну допомогу в проведенні експерименту по модернізації структури й змісту загальної освіти.

Завершує посібник розділ, присвячений так званим дорослим проектам, у якому мова йде про механізми одержання грантової підтримки освітніх програм. Наведено аналіз інтернет-ресурсів, що містять відомості про фонди, що виконують таку підтримку. Сенс включення в книгу даного розділу визначається такими міркуваннями. Учитель, який викладає за методом проектів, жадає від учнів бути авторами й виконавцями самостійних проектних робіт. Логічно припустити, що такий учитель в ідеалі повинен мати практику створення й реалізації власних проектів. Наявність такого досвіду дає вчителю більшу впевненість у собі й вагомість в очах оточуючих і учнів. Крім того, у цьому випадку вимоги до учнів стають більш адекватними. Учительські проекти можуть лежати в сфері вдосконалювання освіти, вони можуть бути спрямовані на створення дидактичних розробок, підготовку до видання посібників і методичних рекомендацій та ін. Такі дорослі проекти вимагають певних фінансових витрат. Тому в заключному розділі ми й знайомимо вчителя з механізмом пошуку коштів на підтримку своїх проектів. Цей процес називається фандрайзингом.

I. Проекти в молодших класах

1. Вимоги до проектів та ідеї проектування

Проекти в молодших класах — це важко? Це проблематично, тому що діти ще занадто малі для проектування. Але все-таки це можливо. Одне застереження — мова, швидше за все, не буде йти про повноцінні проекти, виконані учнями самостійно. Можливо, це будуть лише елементи проектної діяльності в її класичному розумінні. Але для малюка це буде його проект. На сьогоднішній день не можна впевнено сказати, що технологія навчання за методом проектів у початковій школі повністю розроблена й апробована. Але такий досвід є. Досвід як удалий, так і не зовсім, російський і закордонний. «Практика проведення навчальних досліджень із молодшими школярами може розглядатися як особливий напрямок позакласної або позашкільної роботи, тісно пов'язаний з основним навчальним процесом і орієнтований на розвиток дослідницької, творчої активності дітей, а також на поглиблення й закріплення наявних у них знань, умінь і навичок. Ця робота може мати й локальний, і фронтальний характер, її можна проводити індивідуально, з невеликою групою дітей у процесі основних навчальних занять»¹. У цьому розділі ми спробуємо навести деякі можливі підходи й ідеї, а далі — судити вчителям початкових класів, якою мірою вони готові цей досвід застосувати.

Спочатку поговоримо про вимоги, а потім — про ідеї.

Вимоги, загалом, найпростіші, і головна з них — виходь із дитини — старе правило, що іноді забувається. Всі теми, пропоновані як проектні, повинні бути посильні розумінню дитини. Чим менша дитина — тим простіше проект. Маленькі діти здатні виконувати тільки дуже немудрі проекти й розраховувати свою роботу на день і навіть тільки на кілька годин. Звідси висновок: проекти в молодшій школі відрізняються нескладністю, простотою. Учень повинен чітко уявляти не тільки завдання, що стоїть перед ним, але й, в основному, шляхи його розв'язання. Він також повинен уміти

---

¹ Савенков А. І. Обдарована дитина в масовій школі.— М.: Вересень, 2001.— С. 158.

складати план роботи за проектом (спочатку, звичайно, за допомогою вчителя).

Педагогічна цінність учнівського проекту визначається: можливістю здійснення силами даного учня або колективу; наявністю в ньому нових проблем, які можуть послужити основою для нового проекту; навичками, які розвиває в учні робота над даним проектом; зацікавленістю учня в роботі «від усього серця». Обов'язково у наявності три моменти — вибір, планування, критика проекту. Важливо, щоб вибору проекту передувало «спалах інтересу», який спонукає подію. Дитина повинна бути зацікавлена у проекті.

А тепер замислимося, що таке дослідження для маленької дитини? Це насамперед спостереження за життям, відкриття багатьох явищ. Явищ, відомих дорослим, але не відомих конкретному маляті. Тут важливо не пропустити жодної активності дитини, жодної нової для неї навички, щоб не фіксувати на ній дитячої уваги, щоб не перетворити її в проект із розробкою плану, обговоренням всіх деталей майбутньої роботи, з перетворенням плану в життя, з перевіркою результату проекту.

Проект маляти, як правило, починається з однієї простої дії. Навколо першого кроку намотується клубок дослідницьких ситуацій. Яка проста дія? Ну, наприклад, для найменших, ще дошкільників, це може бути таке. Походи босоніж по пісочку — по мокрому, по сухому і гарячому, потім походи по травичці, потім — по камінцях. Порівняй свої відчуття, опиши їх, розкажи, що ти відчув. Це маленьке дослідження поверхні Землі. Ти робиш наступний крок, ще один, ще... і не помітив, як поринув у свої мікроспостереження. Одна проста дія на самому початку дає перший поворот колеса розвитку дослідницького мислення дитини. Її спостереження починають жити, рухатися, взаємодіяти одне з одним. Виникають питання. Знаходяться відповіді. Вона хоче довідатися про нове й у такий спосіб утягується в нові дослідження навколишнього життя.

Цілий шар проектів-спостережень для наймолодших — спостереження за природою. Порівняння пір року. Проект «Зустрічаємо зиму», або (як варіант) — «Готуємося до зими». Альтернативний проект — «Зустрічаємо літо». Зима оцінюється стосовно літа. Літо — нульова точка відліку. Ніхто не каже «літечко-літо», але кажуть «зимонько-зима». А чому? З літом все ясно — «літо красне». Літо — фундамент, на якому все будується. Улітку багато роботи для мешканців села. Літо — час відпочинку для городян.

Зима — «стихийне лихо із цікавим результатом». Холодно — не як улітку; немає комарів — не як улітку; біло — не як улітку. У чому краса зими? Що руський фольклор говорить про зиму? Які асоціації пов'язані із зимою? Зимові свята, зимові ігри, зимова їжа. Час спілкування. Різні відчуття взимку й улітку. А що для мене літо? А що зима для мене? Як я себе відчуваю взимку й улітку? Як люди готуються до зими? А до літа?

Спостереження за життям свійських тварин, птахів, за рослинами, за справами людини — все це може вилитися в проекти в початковій школі. Тим більше що ведення щоденників спостережень — прийом добре відомий і не новий. Щоденник спостережень — основа проекту. Правильно записувати всі проекти в особливі зошити, фіксувати хід роботи над проектом і кінцеві результати роботи дає досить матеріалу для вправ у письмі й рахуванні. Щоправда це можливо тоді, коли людина вже трохи вміє читати й писати. До цього моменту підсумком спостережень стають усна розповідь або малюнок. Проекти про домашніх вихованців практично завжди виходять дуже вдалимими, вони наділені цікавими розповідями, спостереженнями й чудовими фотографіями.

Ідея проекту-розповіді досить багатогранна. Можливі розповіді як результат дитячої творчості й дитячої фантазії, а також як результат вивчення ряду тем шкільних предметів. Це усна розповідь (вигадана фантастична історія на задану (обрану) тему, оповідання-спостереження, патріотичні, історичні, географічні, природознавчі й інші розповіді), розповідь-пісня, музична розповідь, розповідь-картина. Проекти-розповіді дають досить матеріалу для роботи в читанні й проходженні необхідного мінімуму з історії, природознавства, географії тощо. Перегляд фільму теж може стати основою оповідання-проекту-розповіді. Тут найголовніше — відносини Добра й Зла, співпереживання. Дитина завжди ідентифікує себе з Добром. Коли вона дивиться на екран, то постійно шукає й сортує персонажів на найпростішому рівні. Хто тут гарний? А хто поганий? Хто центр Добра? Підсвідомо, як слідство природної людської потреби самоідентифікації, діти стежать за добрим персонажем, уболівають за нього, інстинктивно протистоять центру Зла. Вербалізовані враження у вигляді усної розповіді-рецензії — гідний дитячий проект. Цьому теж треба навчитися. Дивитися, виділяти головне, відрізняти Добро від Зла, уміти передати це іншим людям. Така робота, безумовно, належать до самостійної

пізнавальної діяльності дитини й, безсумнівно, на рівні молодших класів може вважатися проектом.

Конструктивні проекти, у тому числі проекти ігор. Сюди належить виготовлення матеріальних предметів переважно на уроках праці або в позакласній роботі. Виготовлення вітальних листівок, книжкових закладок, іграшок, сувенірів, предметів шкільного побуту. Провідною ідеєю такого проектування є ідея «самообслуговування». Важливий момент проектування ігор, підготовка до них, виготовлення самими учнями необхідних приналежностей. Ця група проектів найбільш зрозуміла вчителям внаслідок конкретності результату. Об'єкти праці відомі, тому що пов'язані з розвитком моторики рук, властивим даному віку. Справа тільки в тому, щоб додати традиційним завданням проектної форми виходячи з відомого алгоритму проектування, включити елементи обґрунтування, пророблення можливих варіантів виготовлення, вибору одного (варіанта) і рефлексії наприкінці роботи.

Нескладність проектів забезпечує успіх їхнього виконання і є стимулом, що надихає учня на виконання інших, більш складних і самостійних проектів.

Екскурсійні проекти. Програма навчання в молодшій школі звичайно насичена різного роду екскурсіями. Цей факт є гарним приводом перетворити екскурсії на серію дитячих проектів. Такий досвід є, наприклад, у Центрі освіти № 1852. Це експериментальний майданчик міста Москви. Дослідницька діяльність декількох педагогів-експериментаторів Центру полягала саме в розробці можливостей дитячих проектів у молодшій школі. Метою таких проектів було визначення інтересів і схильностей кожної дитини. У ході практичного заняття на курсах підвищення кваліфікації вчителі молодших класів створили модель проектної діяльності своїх учнів. Насамперед, у групі була створена структурна схема проектів, в основу якої, зокрема, було покладено програму екскурсій. Потім ця схема була наповнена конкретним змістом. Був реалізований план, у результаті якого навіть далеко не перший учень знав, навіщо він іде, що йому треба від екскурсії. А вже перш ніж відбудеться кожна екскурсія-проект, вона детально планується. Перед дітьми ставляться конкретні питання, відповіді на які вони повинні одержати під час екскурсії. Підсумки екскурсії обов'язково обговорюються. Діти розповідають або пишуть свої відгуки, вербалізуючи враження, спостереження, отримані знання.

Треба відзначити, що ідея екскурсійних проектів також не нова в педагогічній теорії й практиці. Не дуже давно були опубліковані цікаві фрагменти із книги відомого радянського педагога Івана Хомича Сवादковського «Дальтон-план у застосуванні до радянської школи», що вийшла в 1925 році, де наведений перелік американських проектів для молодшої школи. Дозволимо собі процитувати невеликі фрагменти назв проектів-екскурсій із цього переліку¹.

- Як містер Чейз стриже своїх овець.
- Які птахи водяться в нашій місцевості.
- Чим відрізняється сосна від кедра.
- Як місіс Грін вирощує такі гарні квіти.
- Чому кульбаба так швидко розмножується.
- Спостерігати, як павук тче свою павутину.
- Як місіс Едмонт пряде свою паперову пряжу.
- Як містер Бевер улаштовує свій новий колодязь.
- З'ясувати, як будується великий сталевий міст через Коускін-Рівер.
- Як хліб печеться в Піневільській хлібопекарні.
- Як поводяться з особами, які працюють на фермі для незаможних.
- Як містер Чез улаштовує своє велике фермерське підприємство.
- Як проводяться вибори до шкільних рад.
- Як збираються наші податки в Піневіль.
- Чому демократичні кандидати думають, що вони будуть обрані, і що вони говорять на політичному мітингу...
- Як друкується газета «Джоплінський кур'єр».

Ми бачимо, що метою кожної екскурсії-проекту є пошук відповіді всього на одне питання (для кожного проекту воно своє). Пошук припускає аналіз лише якогось одного досліджуваного явища (однієї простої дії), чи то стрижка овець, вирощування квітів, випікання хліба й т. д. У нашому розумінні це, строго кажучи, проектом не є, але, безумовно, містить такий важливий елемент проектної діяльності, як дослідження шляхом спостере-

---

¹ «Метод проектів у системі Дальтон-плану» / Журнал «Дослідницька робота в школі».— № 2, 2004.— С. 30—47.

ження. У результаті можливе виникнення ідей, що можуть скласти предмет іншого проекту. Одиначність об'єкта екскурсії забезпечує можливість детального, а отже, більш глибокого розгляду. Якби об'єктів було більше, то «ефект» від дослідження-спостереження був би, мабуть, меншим. Коментуючи цей перелік, І. Ф. Свадковський звертає увагу на те, що, хоча теми взяті не з російського життя й часом між ними відсутній логічний зв'язок, головне достоїнство полягає в тому, що всі ці теми посилені розумінню дитини. «Як часто в наших кращих школах провалюються екскурсії, як часто в школі першого ступеня ми беремося обстежити який-небудь завод із сотнею машин, з тисячами робітників, з їхньою організацією, побутом, в один день вивчаємо й сировину, і обробку, і готовий продукт, і профком, і комосередок, і десятки інших важливих речей. А американські діти на четвертому році навчання влаштовують екскурсію, щоб визначити, чим вівця відрізняється від козла, ідуть дивитися, як працює трактор, поспостерігати, як містер Джонс сіє жито за допомогою нової сівалки, ідуть подивитися, як місіс Боссерман патрає гусаків, ідуть наловити жаб, подивитися на оленів містера Розбері...». Свадковський застерігає від небезпеки переоцінити здібності дитини. Сьогодні ця цитата звучить практично так само актуально, як і майже століття тому. Однак інша небезпека — недооцінити ці сили — таксамо існує. Таким чином, стає очевидним, що повинен бути знайдений розумний баланс в «зоні найближчого розвитку» дитини.

Пристаюючи до проектування з молодшими школярами, варто врахувати, що більшість малят ще не мають постійних захоплень. Їхні інтереси ситуативні. Тому, якщо тему вже обрано, приступати до її виконання треба негайно, поки не згас інтерес. Затягування часу може привести до втрати мотивації до роботи, невдалого результату, незакінченого проекту й відрази до участі в яких-небудь проектах надалі. Отже, виконувати дослідження треба на одному подиху через відсутність у молодших школярів здатності довгочасно й цілеспрямовано працювати в одному напрямку. Із цього випливає ще одна умова, що повинна бути дотримана при організації проектної діяльності молодших школярів: максимально можливе дидактичне, інформаційне й матеріальне забезпечення проектної діяльності прямо в школі. «Відсутність необхідної дослідницької бази, неможливість зібрати необхідні дані зазвичай приводять до поверхневого рішення, породжують марнослів'я». Для рішення цього завдання в школі може бути спеціально

створений «Центр збагачення змісту освіти»¹ — спеціальне приміщення (може використовуватися бібліотека школи), де збирається й зберігається все, що може придатися для виконання дитячих проектів і дослідницької роботи: довідкова література (для дітей), схеми, малюнки, відеокасети, прилади, іграшки, а також камені, палички, шматочки тканини тощо. Цінність цього для починаючих дослідників дуже висока. Завдання дитини — зібрати матеріал із книг та інших джерел за заздалегідь запропонованими темами, які, крім перерахованого вище, пов'язані з історією, містознавством, музикою, образотворчим мистецтвом.

2. Приклади дитячих проектів

Приклади корисніші від наставлянь.

Античний афоризм

Розглянемо як приклад кілька найпростіших дитячих проектів з досвіду роботи вчителів початкових класів московського Центру освіти № 1852 Р. І. Авфукової та О. В. Толстової.

Творчий проект «Моя сім'я»

Мета проекту (поставлена перед дитиною): усвідомити роль сім'ї в житті людини; вивчити історію своєї сім'ї (родовід), рід занять членів сім'ї, їх хобі, родинні зв'язки й відносини; зрозуміти свою роль у цій сім'ї; підібрати фотографії, що відображають родовід і важливі моменти в житті сім'ї, а також враження про сімейні подорожі, працю й відпочинок, створити невеликий сімейний альбом.

Педагогічна мета: розвинути творчі й комунікативні здатності дитини; прищепити навички співробітництва з іншими людьми; активізувати навички емоційного спілкування з членами сім'ї; прищепити первісні вміння зібрати інформацію з різних джерел, осмислити її й використати її для виконання проекту.

---

¹ Савенков А. І. Обдарована дитина в масовій школі.— М: Вересень, 2001.— С. 159, 164.

Як ми бачимо, проект побудований на тематиці, емоційно близькій кожній дитині. Це привід для її змістовного спілкування з іншими членами родини, у ході якого малюк вчиться ставити цілеспрямовані питання. Це перший досвід інтерв'ювання й підбору матеріалу у вигляді сімейних фотографій, з яких складається альбом. Індивідуальні проекти виходять дуже різноманітні, тому що хтось більш глибоко представляє в проекті родовід, хтось — сімейні захоплення, хтось — відпочинок і подорожі. Оскільки альбом формується за допомогою батьків, він може бути представлений і в електронному вигляді. Коментарі у вигляді розповіді дитина робить самостійно.

Результатом проекту є розуміння дитиною ролі сім'ї в житті людини. Практичним втіленням результату стає фотоальбом і розповідь про свою сім'ю.

Творчий проект «Розпорядок дня»

Мета проекту (поставлена перед дитиною): проаналізувати свій день, розподілити всі важливі й обов'язкові справи за часом, знайти баланс часу між роботою й відпочинком; представити розпорядок дня у вигляді творчо оформленої самостійної роботи з ілюстраціями на папері.

Педагогічна мета: розвинути такі якості особистості дитини, як акуратність, обов'язковість, відповідальність, уміння розпоряджатися своїм часом, планувати свій день, знаходити розумний баланс часу між роботою й відпочинком.

Діти проявляють творчість в оформленні розкладу. Це можуть бути власні малюнки, що по годинах ілюструють активність протягом дня: підйом, сніданок, похід до школи, урок, відпочинок і т. д. Те ж саме в іншому проекті може бути проілюстроване за допомогою аплікації, у третьому — це цифрові фотографії (хронометраж дня школяра), виведені з комп'ютера на папір і супроводжувані не тільки часом виконання того або іншого пункту розпорядку дня, але й оригінальними написами. Багато дітей підбирають відповідні ілюстрації з дитячих журналів і наклеюють їх у потрібному порядку, що відповідає часу тієї або іншої справи, доповнюють короткими віршами й т. д.

Результатом проекту є розуміння дитиною важливості правильної організації розпорядку дня. Практичним втіленням результату стає розпорядок дня конкретного школяра, самостійно складений і творчо оформлений ним на папері.

Творчий проект «Світ лікарських трав»

Попередньо учням розповідають про те, як засушувати рослини й збирати гербарій. На літо дається завдання знайти інформацію про лікарські рослини й зібрати засушені зразки лікарських трав у тих місцях, де дитина проводить літо. Підготувати розповідь про зібрані лікарські рослини, оформити гербарій. Восени на заняттях весь матеріал, зібраний дітьми, узагальнюється в класі, створюється довідник лікарських рослин. Виходить колективний проект.

Мета проекту (поставлена перед дитиною): навчитися самостійно знаходити потрібну інформацію про лікарські рослини й систематизувати її; познайомитися зі світом лікарських рослин рідного краю; зробити свій внесок у складання довідника лікарських рослин.

Педагогічна мета: активізувати навички самостійної роботи дитини щодо збирання потрібної інформації й розвинути навички взаємодії й взаємодопомоги в групі при розв'язанні спільних завдань.

Результатом проекту є вміння збирати лікарські рослини, знаходити потрібну інформацію в книзі, довіднику, енциклопедії; взаємодіяти з іншими дітьми в роботі на загальний результат. Практичним результатом проекту є довідник лікарських рослин, проілюстрований засушеними зразками, зібраними й оформленими у вигляді гербарію.

Творчий проект «Ландшафтний дизайн»

Дітям дається завдання на літо: у тих місцях, де вони будуть відпочивати, звернути увагу й сфотографувати цікаві рішення ландшафтного оформлення садів і парків, квіткових клумб, штучних водойм — ставків і фонтанів, і т. п. Діти приносять у клас свої невеликі колекції фотографій, розповідають, де вони були й чим їх зацікавило те, що стало в підсумку об'єктом фотозйомки.

Далі це обговорення переростає в колективний проект: як на основі вже знайдених ідей прикрасити шкільне подвір'я, наприклад гарними клумбами. Такий проект розробляється восени й реалізовується наступною весною.

Педагогічна мета: активізувати спостережливість і навички самостійної роботи дитини щодо збору потрібної інформації; на основі наявних чужих ідей колективно виробити свою — нову; розвинути навички взаємодії й взаємодопомоги в групі при розв'язанні загальних завдань; виробити вміння втілити в життя задуману ідею; одержати перші навички в області ландшафтного дизайну під час роботи на пришкольній ділянці.

Творчий проект «Топонімія Москви»

Проект сполучає у собі роботу учнів з конструктором «Лего» і фрагментами карти Москви. Діти знайомляться із назвами московських вулиць (центр міста й район проживання). Потім на плані району відзначається одна з вулиць, що, наприклад, веде від будинку до школи. Діти проходять вулицями, звертають увагу на будинки, запам'ятовують особливості архітектури й призначення будинків (банк, магазин, школа, житловий будинок), а потім на уроці з конструктора «Лего» відтворюють цю вулицю. Аналогічний варіант може бути пов'язаний з екскурсією в центр міста й створенням з конструктора (за допомогою карти й спогадів про екскурсії) макета однієї із центральних вулиць.

Мета проекту (поставлена перед дитиною): познайомитися з планом свого району й центру міста, вивчити назви московських вулиць (історичний центр і район проживання школяра); за допомогою конструктора «Лего» відтворити одну з вулиць за планом району; навчитися орієнтуватися у своєму районі й у центрі міста.

Педагогічна мета: познайомити дітей із сукупністю назв московських вулиць і особливо вулиць у районі їхнього проживання; навчити їх орієнтуватися у своєму районі; познайомити з найважливішими орієнтирами в центрі міста; розвину моторику рук і просторову уяву за допомогою конструктора «Лего».

3. Шкідливі поради

Одного разу, будучи учасником однієї з конференцій, автор був присутній на відкритому уроці в третьому класі московської школи. Гостям конференції було обіцяно продемонструвати роботу за методом проектів з молодшими школярами (майстер-клас). Спеціально для цього випадку діти прийшли до школи в суботу. Перед гостями хвилювалися й учні, і їхня вчителька. І «усе змішалось в будинку Облонських»... От що побачили гості.

Дія перша: обґрунтування

— Здрастуйте, діти! Сьогодні в нас присутні гості, і ми з вами повинні виконати для них проект. Ви знаєте, що таке проект?

Діти дружно підняли руки.

— Ну, Катрусю, що таке проект?

— Проект — це те, що ми можемо зробити своїми руками з викидного матеріалу.

— Хто може доповнити? Олексію!

— На вулицях у нас багато сміття, тому, щоб не засмічувати місто, треба використати викидний матеріал для різних виробів. Не треба нічого викидати — все може придатися в господарстві.

— Ганно!

— Наприклад, у вас накопичилось багато пластмасових кришечок. Викидати їх не треба. З них можна зробити подарунки для гостей. Якщо так зробити, то ми не будемо забруднювати місто кришечками — це перше; друге — ми заощадимо сімейний бюджет, тому що не будемо витратити гроші на подарунок, а зробимо його самі з викидного матеріалу. А гостям буде дуже приємно одержати подарунок, адже ми в нього вкладаємо душу.

Гості конференції тихенько (щоб дітей не скривдити) пирснули. Просто «шкідливі поради» якісь! Сюжет, гідний пера Григорія Остера: НЕ ЗАСМІЧУЙТЕ МІСТО — ЗАХЛАМЛЯЙТЕ КВАРТИРУ! ЗАОЩАДЖУЙТЕ СІМЕЙНИЙ БЮДЖЕТ — ДАРУЙТЕ ГОСТЯМ ПОДАРУНКИ З ВИКИДНОГО МАТЕРІАЛУ!

На цьому «обґрунтування» проекту було закінчено. «Майстер-клас» тривав.

Дія друга: вільний вибір

— Діти, зараз у нас буде фізкультхвилинка, розминка. Ми повинні посовати ручками, ніжками... Але щоб не гаяти часу, постарайтеся під час розминки встигнути подумати й вибрати всі необхідні вам для роботи матеріали.

На вчительському столі розкладені стосики пластмасових кришечок. Круглі — від маргарину «Рама» і прямокутні — від сиру «Віола»; кольоровий папір, ножиці, клей та ін.

Діти вишикувалися один за одним.

— Підняли ручки, ворушимо пальчиками, ніжки зігнули в колінцях,— і пішли, пішли навколо столу... Дивимось, що ж ми виберемо для проекту?

Третьюкласники, поставали один за одним, піднявши руки й ворушачи пальчиками, на напівзігнутих ногах, з поверненими убік роздавального матеріалу головами стали «нарізати» кола біля вчительського столу. Сама педагог відраховувала ритм. От так пропонувалося дітям «самостійно діяти в ситуації вибору», немовби реалізуючи одну з основних ідей проектної діяльності. Важко посперечатися. Матеріали на вибір лежать на столі? — Ле-

жать. Вибір здійснює кожний сам? — Сам. Формально так. Тільки вже дуже ця прогулянка нагадує тюремний дворик.

Дія третя: виготовлення

Гостей попросили вийти. Ми пішли в кабінет, де були представлені роботи дітей і самого педагога. Тут було чому здивуватися й чим захопитися. Прекрасні роботи, виконані в техніці макраме й клаптевій техніці. Різноманітні вироби, панно, м'які іграшки. Все акуратно і якісно. Думки про «викидний матеріал» якось самі собою зникли з голів гостей. Їм на зміну прийшли інші — про вмілі руки вчителя й про вміння передати це дітям. Настрій радості й творчості опромінював цей кабінет.

Потім був гарячий чай з пиріжкам в шкільній їдальні. І нарешті ввійшли діти, ті самі третьокласники. Вони принесли гостям подарунки — тільки-но виконані міні-проекти. Це були маленькі композиції, виконані на пластмасових кришечках з-під сиру й маргарину. На зразку, що достався авторові, жовте курча гуляло по зеленій травичці під блакитним небом і жовтогарячим сонцем. Весела біла хмаринка пливла по небу. Виконано подарунок було дуже акуратно. Фігурки з паперу вирізані бездоганно й приклеєні так, що слідів клею не було помітно зовсім. Почуття подяки до маленького автора й розчулення від зворушливого сюжету залишилося в пам'яті. Але залишилося й інше. Це інше було почуттям штучності того, що передувало етапу виготовлення, — дурне пояснення суті проектної роботи. Висновки робить самі. Міркуйте. Дивіться й слухайте себе й дітей збоку. Відточуйте майстерність.

4. Ми захоплюємося

У заключному параграфі даної глави наведемо приклад більш складного проекту, що демонструє малятам можливості інтернет-технологій. Це інтегрований міжнародний проект, що припускає роботу декількох груп учнів. Він виконаний кілька років тому у рамках великого регіонального освітнього проекту, підтриманого фондом Джорджа Сороса. Для здійснення подібних проектів дітям потрібна серйозна допомога кваліфікованих учителів, гарна організаційна передпроектна підготовка, використання інтернет-тех-

нологій. Особливі зусилля спрямовані на координацію виконання проекту. Але на цьому ми не будемо зупинятися докладно в даній главі. Поки що звернемо увагу на інше. Назва проекту — «Ми захоплюємося». Саме на цьому зафіксуємо увагу читача. Уже в назві закладений головний акцент мотивації діяльності учнів — щоб дитина захотіла чимсь зайнятися, вона повинна спочатку здивуватися. А якщо в неї є можливість ще й захопитися, то вже точно відбудеться той самий «спалах інтересу», про який говорилося на початку глави. «Спалах інтересу» є головною подією, що спонукає учня до дії. Теми міні-проектів, над якими працювали групи дітей, обрані точно в колі їхніх інтересів і об'єднані загальною назвою. Це й визначило успішність проекту. А тепер познайомтеся із проектом самі. Сподіваюся, що ви побачите багато інших, більше глибоких освітніх шарів, закладених у цій роботі, а також у вас виникнуть свої ідеї подібних або зовсім нових проектів, які розів'ють і вдосконалять ідею реалізації «спалаху інтересу».¹

Проект WE ADMIRE (ми захоплюємося)

Автори проекту: учителі А. Ячменева, І. Воронкова, П. Рачкова; координатор роботи в мережі Р. Тонишев (м. Новокузнецьк, школа № 72).

Партнери: 12 шкіл-партнерів з Канади, США, Австралії, м. Пскова (Росія).

Навчальний предмет: математика, англійська мова, ОТМ, природознавство, позакласна робота.

Мета проекту: активізувати творчі й комунікативні здібності дітей, увести елементи дослідницької роботи.

Анотація: проект допоможе дітям молодшого шкільного віку різних країн краще зрозуміти один одного в процесі обміну інформацією про свої сім'ї, свійських тварин, інтереси, спортивні змагання.

Вік школярів, які беруть участь у проекті: 10—11 років.

Результати проектної діяльності учнів: емблеми, газети, книга рекордів, паспорти учасників.

Використовувані засоби: E-mail, Інтернет.

Строк проведення: березень-травень.

---

¹ Наводимо структуру проекту такою, якою вона була представлена в заліковій роботі курсів підвищення кваліфікації в АПКіПРО МО РФ в 2000 році слухачем Г. Т. Кравченком (м. Ленінськ-Кузнецький Кемеровської області).

Етапи проведення проекту:

1. Давайте знайомитися!

Кожний клас, що бере участь у проекті, заповнює візитну картку. Обмін візитними картками.

Змагання 1.

2. Свійські й інші тварини, якими ми захоплюємося.

Кожний клас, що бере участь, одержує результати попереднього змагання, робить запис на сторінці результатів.

Кожний клас одержує пазли, загадки, кросворди з теми «Свійські й інші тварини».

Змагання 2.

3. Спортивні змагання й спортсмени, якими ми захоплюємося.

Кожний клас, що бере участь, одержує результати 2-го змагання, робить запис на сторінці результатів.

Одержує й виконує завдання на тему «Спортивні змагання й спортсмени».

Змагання 3. Спортивне змагання в межах навчальних занять. Оголошення імен чемпіонів класу.

4. Я захоплююся моєю родиною.

Кожний одержує результати 3-го змагання, робить запис на сторінці результатів.

Виконує завдання на тему «Я захоплююся моєю сім'єю» (анкетне опитування, міні-опитування тощо).

Змагання 4.

Думка учасника проекту:

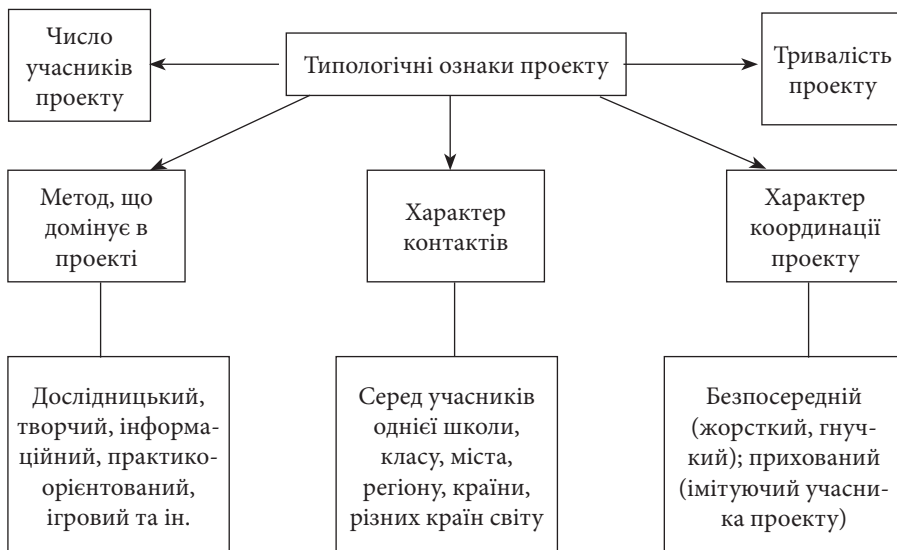
«Учнем особливо сподобалася й викликала велику активність у класі тема «Свійські тварини», у якій вони самостійно збирали дані для проекту: самі проводили соціологічне опитування серед однокласників про свійських тварин, самостійно виявляючи (підраховуючи й пояснюючи) результати. Причиною такої активності є, напевно, інтерес до самостійного одержання захоплюючих відомостей, причому за допомогою простих і всім доступних способів...».

II. Проекти в основній школі

1. Види проектів

При оволодінні вчителем методом проектів необхідно насамперед розуміння того, що проекти можуть бути різними. Типологія проектів може бути умовно визначена за такими ознаками (див. схему 1)¹.

Схема 1

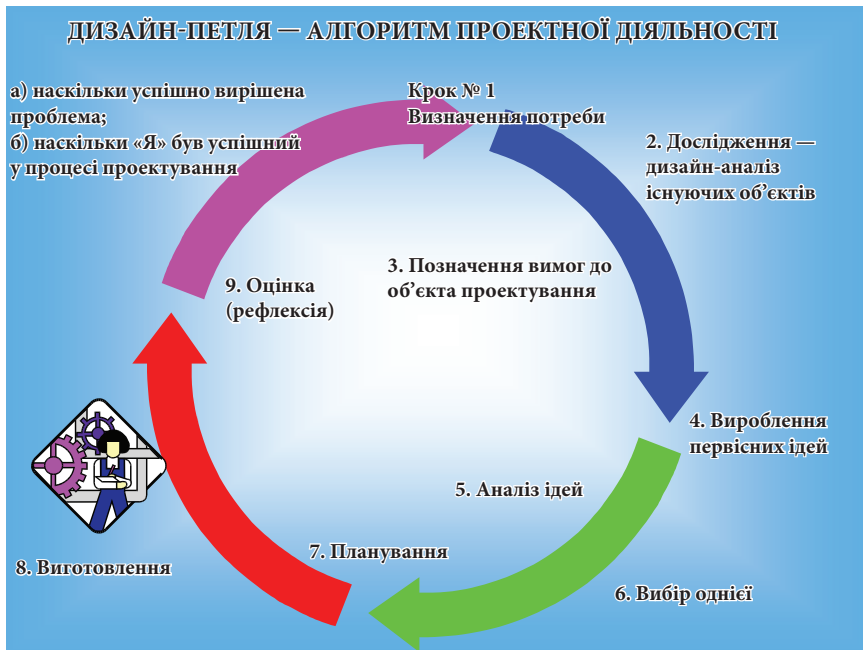
Метод, що домінує в проекті

Дослідницькі проекти мають структуру, наближену до справжніх наукових досліджень. Вони припускають аргументацію актуальності теми, визначення проблеми, предмета, об'єкта, цілей і завдань дослідження. Обов'язкове висування гіпотези дослідження, позначення методів дослідження й проведення експерименту. Закінчується проект обговоренням і оформленням результатів, формулюванням висновків і позначенням проблем на подальшу перспективу дослідження.

¹ Типологія запропонована Є. С. Полат.

Творчі проекти мають не настільки суворо пророблену структуру, однак будуються у відомій логіці «дизайн-петлі» (див. схему 2)¹: визначення потреби, дослідження (дизайн-аналіз існуючих об'єктів), позначення вимог до об'єкта проектування, вироблення первісних ідей, їхній аналіз і вибір однієї, планування, виготовлення, оцінка (рефлексія). Форма подання результатів може бути різною (виріб, відеофільм, свято, експедиція, репортаж та ін.)

Схема 2

Пригодницькі (ігрові) проекти припускають, що учасники приймають на себе певні ролі, обумовлені втримуванням проекту. Провідний вид діяльності учнів у таких проектах — рольова гра. Це можуть бути імітації соціальних і ділових відносин у ситуаціях, придуманих учасниками, літературні персонажі в певних історичних і соціальних умовах і т. п. Обов'язково намічаються проблема й мета проекту. Результати ж не завжди можливо

¹ У Додатку 1 наведені короткі пояснення до кожного етапу проектної діяльності в логіці дизайн-проекування в освітній галузі «Технологія».

намітити на початку роботи, вони можуть визначитися лише наприкінці проекту, але необхідна рефлексія учасників і співвідношення отриманих результатів з поставленою метою.

Інформаційні проекти — це тип проектів, покликаний навчити учнів добувати й аналізувати інформацію. Такий проект може інтегруватися в більший дослідницький проект і стати його частиною. Учні вивчають і використовують різні методи одержання інформації (література, бібліотечні фонди, ЗМІ, бази даних, у тому числі електронні, методи анкетування та інтерв'ювання), її обробки (аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки) і презентації (доповідь, публікація, розміщення в мережі Інтернет або локальній мережі, телеконференція).

Практико-орієнтовані проекти. Це проекти, чітко орієнтовані на результат. Результатом може бути виріб, що задовольняє конкретну потребу. Може бути орієнтація на певний соціальний результат, що зачіпає безпосередні інтереси учасників проекту або спрямований на розв'язання суспільних проблем. Тут важлива не тільки добре продумана структура проекту, але й гарна організація координаційної роботи з коректування спільних і індивідуальних зусиль, організації презентації отриманих результатів і можливих способів їхнього впровадження в практику, а також організації зовнішньої оцінки проекту.

Для орієнтури наведемо назви такого роду проектів (з переможців і призерів VI Московської олімпіади школярів за технологією): «Модернізація телефонного апарата»; «Оформлення кабінету кулінарії»; «Розробка переговорного пристрою для секретаріату й канцелярії МУК»; «Дверний світловий дзвінок із пташиною треллю», «Кашпо», «Ожилий шматочок», «Бахтерець (кольчуга)», «Екологія й життя» та ін.

Характер координації

Безпосередній, тобто з відкритою координацією. Учитель (координатор) бере участь у проекті у своєму власному статусі, направляє роботу, організує окремі етапи проекту. Тут важливою є відмова від авторитарного керівництва, робота в співдружності з учнями, зберігаючи консультуючі функції, але не нав'язуючи своє рішення.

З прихованою координацією (можливо головним чином у телекомунікаційних проектах). Координатор виступає як повноправний учасник проек-

ту й не виявляє свій істинний статус учителя в період діяльності груп-учасників. Свій вплив він здійснює за рахунок лідерських і професійних якостей за критерієм компетентності.

Характер контактів

Внутрішні або регіональні проекти можуть бути організовані усередині однієї школи, між школами (класами) усередині регіону, однієї країни (за допомогою телекомунікацій, інтернет-мережі).

Міжнародні проекти за участю представників різних країн. Такі проекти при всій їхній привабливості не завжди можливі через те, що для них потрібні засоби інформаційних технологій, що сьогодні може собі дозволити не кожна школа. Але в перспективі вчителям треба орієнтуватися на виконання подібних проектів і бути готовими до їхньої реалізації. Тобто, рівень кваліфікації вчителя не повинен бути гальмом до здійснення такого роду діяльності.

Кількість учасників

За кількістю учасників проекти можуть бути індивідуальні, парні й групові.

Тривалість проведення

Проект може бути короткостроковим (розроблений на декількох уроках); середньостроковим (від тижня до місяця); довгостроковим (від одного до декількох місяців).

2. Методи творчості, застосовувані при проектуванні

Уміння організувати проектну діяльність учнів — показник високої кваліфікації викладача, його здатності користуватися розвиваючими технологіями навчання. І тут важливу роль відіграє володіння методами творчості, досягнути які допомагає евристика — наука, що вивчає продуктивне творче мислення¹. Розвиток творчої уяви, знаходження нетривіальних

---

¹ На основі методів евристики Г. С. Альтшуллера вдалося вибудувати теорію розв'язання винахідницьких завдань.

шляхів розв'язання творчих завдань проектування, подолання психологічної інерції — ось можливості евристичних методів. Про них ми й поговоримо в даному параграфі.

1. Творчі методи проектування: аналогія, асоціація, неологія, евристичне комбінування, антропотехніка, використання передових технологій.

Аналогія — метод розв'язання поставленого завдання, при якому використовуються вже існуючі рішення в інших галузях (біоформа, архітектура, інженерні рішення тощо). Таким чином, аналоги стають творчим джерелом. Інтерпретація творчого джерела й перетворення його шляхом трансформації в проектне розв'язання власного завдання — суть цього методу. Первісна ідея, запозичена за аналогією, поступово доводить до розв'язання, адекватного задуму. Таке проектування має відношення до функціонального проектування, тобто проектування не предмета (речі), а способу (функції): проектуємо не піч, а спосіб обігріву приміщення; не чайник, а спосіб кип'ятіння води; не програвач, а спосіб відтворення звуку.

Асоціація — метод формування ідеї. Творча уява звертається до різних ідей навколишньої дійсності. Розвиток образно-асоціативного мислення учня, приведення його розумового апарату в постійну бойову готовність — одні з найважливіших завдань у навчанні творчої особистості, здатної мобільно реагувати на навколишнє середовище й черпати відтіля продуктивні асоціації. У сучасному дизайні яскраве образне мислення розуміється як принципово новий спосіб самого проектування.

Неологія — метод використання чужих ідей. Наприклад, можна здійснювати пошук форми на основі просторового перекомпонування якогось прототипу. Але в процесі запозичення необхідно відповісти на запитання: що потрібно змінити в прототипі? Що можна змінити в прототипі? Яким чином краще це зробити? Чи вирішує це поставлене завдання? Запозичення ідеї без змін може привести до обвинувачення в плагіаті.

Евристичне комбінування — метод перестановки, що припускає зміну елементів або їхню заміну. Його можна охарактеризувати як комбінаторний пошук компонувальних рішень. Цей метод може дати досить несподівані результати. Наприклад, з його допомогою первісну ідею можна довести до абсурду, а потім у цьому знайти раціональне зерно. Так, авангардисти в моді часто користуються саме евристичним комбінуванням.

Антропотехніка — метод, що припускає прив'язку властивостей проектного об'єкта до зручності людини, до її фізичних можливостей. Наприклад,

при проектуванні сумок є правило: замок повинен бути зручний для відкриття його однією рукою; парасоля повинна розкриватися натисканням на кнопку теж однією рукою. Згадайте, як зараз господарі відкривають машину, — натисканням однієї кнопки на брелоку. Все це — антропотехніка.

Використання передових технологій навряд чи має потребу в коментарях.

2. Методи, що дають нові парадоксальні рішення: інверсія, мозкова атака, мозкова облога, карикатура, біонічний метод.

Інверсія — (від лат. *inversion* — «перестановка»). Метод проектування від зворотнього. Це гадана абсурдна перестановка — «переворот». Такий підхід до проектування заснований на розвитку гнучкості мислення, тому він дозволяє одержати зовсім нові, часом парадоксальні рішення (наприклад, одяг швами назовні й т. п.). Цікаве використання декору за методом інверсії: деталі вихоплені з іншого виробу, укрупнення декору, змішування видів і стилів декоративних елементів, застосування їх у найнесподіваніших місцях і т. д.

Мозкова атака (мозковий штурм) — колективне генерування ідей у надто стислий термін. Метод заснований на інтуїтивному мисленні. Головні умови: серед великої кількості ідей може виявитися кілька вдалих. Головні умови: колектив повинен бути невеликий; кожний учасник «атаки» по черзі видає ідеї в дуже швидкому темпі; усяка критика заборонена; процес записується на магнітофон. Потім ідеї аналізуються.

Мозкова облога — це також метод проведення швидкого опитування учасників із заборотою критичних зауважень. Але на відміну від попереднього, кожна ідея доводиться до логічного завершення, тому процес виходить тривалим за часом, звідси й назва «облога».

Карикатура — метод доведення образного вирішення продукту дизайну до гротескного, абсурдного; приводить до знаходження нового несподіваного рішення, сприяє розвитку творчої уяви. Метод гіперболи, створення гротескного образу широко використовується в сучасному модному ескізі.

Біонічний метод — полягає в аналізі конкретних об'єктів біоніки. Наприклад, механіка роботи крил у комах може дати свіжі ідеї розв'язання завдань щодо проектування об'єктів зі стулками, нашаруванням або трансформацією деталей. Світіння деяких комах наштовхнуло на ідею розробки взуття й одягу з вмонтованими світними в темряві елементами (спортивний одяг: куртки, кросівки). Біонічний підхід у дизайні дозволяє одержати неординарні рішення конструктивних вузлів, нових властивостей поверхонь і фактур.

3. Методи, пов'язані з переглядом постановки завдання: навідне завдання-аналог, зміна формулювання завдання, навідні запитання, перелік недоліків, вільне вираження функції.

Навідне завдання-аналог. Цим евристичним методом часто користуються при проектуванні. Він заснований на первісному пошуку чужих ідей (у журналах, спеціальній літературі, на виставках, у магазинах і т. п.) і ретельному аналізі їхніх достоїнств і недоліків. Застосування цього методу дозволяє розв'язати проектне завдання, використовуючи попередній (чужий) досвід проектування. Це може наштовхнути на видозміну або зовсім нові ідеї для розв'язання поставленої проблеми, перебуваючи в руслі професійного вирішення подібних завдань. Учні можуть користуватися цим методом на етапі передпроектного аналізу.

Зміна формулювання завдання розширює межі пошуку рішення. Якщо є завдання спроектувати, наприклад пляжну сумку, то можливі такі формулювання:

- 1) придумати сумку, що трансформується в пляжну підстилку-килимок;
- 2) придумати сумку, матеріал якої не забруднюється й не промокає;
- 3) придумати сумку, в якій можуть поміститися не тільки пляжні принадлежности, але й маленька дитина і яку можна легко котити по піску й каменям пляжу;
- 4) придумати сумку з найтоншої плівки, що може легко трансформуватися в тент і т. д.

Хоча при зміні формулювання ставляться нетривіальні, часом абстрактні умови, але цим, проте, може бути досягнуте несподіване рішення прагматично поставленого завдання. Застосування цього методу розвиває мобільність мислення учня.

Навідні запитання допомагають зменшити психологічну інерцію й упорядкувати пошук варіантів. Ставляться питання такого характеру: що можна в об'єкті зменшити, збільшити, роз'єднати, об'єднати, додати, мінімізувати тощо? Наприклад, при розв'язанні попереднього завдання (розробка пляжної сумки) можна поставити такі навідні запитання:

1. Для кого призначена сумка (для всіх, для дитини, жінки, чоловіка)?
2. Чи буде сумка трансформована і в який спосіб (у килимок, у тент, у візок на коліщатах...)?
3. Яким буде матеріал сумки (зі шматочків у техніці печворк, із клейонки, із прозорої плівки, із щільної тканини, з інших матеріалів)?

4. Скільки кишень і якого розміру буде в сумці (для дріб'язку — гребінець, окуляри, тубик із кремем; для пляшки з водою, для тенісної ракетки й т. п.)?
5. Яка застібка буде в сумки (блискавка, магніт, кнопки, зав'язки)?

Перелік недоліків — метод полягає в складанні повного розгорнутого переліку недоліків виробу. Перелік недоліків дає ясну картину, які з недоліків підлягають зміні. Тут учень (він же проектувальник) повинен перевіритися в споживача об'єкта.

Вільне вираження функції — метод пошуку «ідеальної» речі. Основна мета методу полягає в такій постановці завдання, при якій основна увага приділяється призначенню об'єкта. Функціональність є маяком пошуку рішення. Наприклад, якщо проектується ідеальна іграшка для маляти, то вона повинна задовольняти ряду умов: бути цікавою, яскравою й виконувати розвиваючу функцію; бути з екологічно чистого матеріалу; бути безпечною для маляти: нею не можна поранитися і її не можна проковтнути — це найголовніше. У руслі функції й піде пошук рішення.

3. Починаємо працювати за методом проектів

Почнемо з того, що вчитель, який застосовує у своїй педагогічній практиці метод проектів, повинен:

- створити мотивацію;
- створити освітнє середовище;
- визначити, чому повинні навчитися учні в результаті роботи;
- уміти використати прості приклади для пояснення складних явищ;
- представляти можливі способи презентації ситуацій для осмислення проблеми дослідження;
- організувати роботу (у малих групах, індивідуально);
- володіти способами організації обговорення в групах методів дослідження, висування гіпотез, аргументування висновків і т. п.;
- консультувати (за методом убутих підказок);
- мати критерії об'єктивної оцінки.

Для всього цього потрібний арсенал педагогічних прийомів. Наприклад, проекти стартують одночасно по всій школі (у всіх класах і паралелях, включаючи загальношкільні проекти). Випереджають проектну роботу

батьківські збори. Директор школи звертається до батьків зі спеціальним посланням (або промовою), що роз'яснює роль і значення проектування в сучасному освітньому процесі, і висловлює прохання про батьківську підтримку дітей у процесі виконання ними самостійного проекту. Зазначу, що професор І. Д. Чечель¹ описує своє знайомство з організацією проектної діяльності в школах Голландії, де використаний схожий прийом: від імені директора кожному з батьків розсилається ввічливий лист із докладними роз'ясненнями значимості для їхньої дитини майбутньої самостійної проектної дослідницької роботи. У листі виражається надія на розуміння, моральну підтримку й усіляке сприяння успішності проекту.

Для того щоб зацікавити учнів у проектній діяльності, ефективним є проведення виставок і конференцій різного рівня, на яких можна познайомитися з досвідом попередніх «проектувальників» із числа старших учнів. Участь у такому заході звичайно викликає інтерес школярів і бажання спробувати свої сили, зробити не гірше. Проектні завдання, що запропоновані на вибір учителем, повинні обов'язково передбачати використання школярами ДОБРЕ ЗНАЙОМИХ їм знань у сполученні з НОВИМИ — тими, що мають придбати. Знайоме створює почуття впевненості у своїх силах, а невідоме веде вперед, до нових знань. При всій удаваній банальності сказано про це часто забувають.

Чітко спланувати хід проектної роботи й визначити, яким видам діяльності повинні навчитися учні на кожному етапі проектування, учителю допоможе потижневе планування виконання проекту. Нижче запропонована зразкова форма таблиці для такого планування.

Таблиця 1. Потижневе планування виконання проекту

№ тижня	Етапи проектної діяльності	Дидактична, інформаційна й матеріальна забезпеченість проектної діяльності			Види діяльності учнів		Діяльність учителя
		Дидактичні матеріали (список)	Доступні джерела інформації (список)	Матеріали, інструменти, обладнання	у школі	вдома	

¹ Чечель І. Д. Керування дослідницькою діяльністю педагога й учня в сучасній школі // Бібліотека журналу «Директор школи». — М: Вересень, 1998. — 144 с.

У ході планування варто звертати особливу увагу на відповідність знань і вмінь, що здобуваються учнями в задуманому проекті, вимогам до обов'язкового мінімуму змісту освіти й до рівня підготовки випускників основної школи.

Початку проектної діяльності можуть передувати вправи, за допомогою яких напрацьовуються окремі навички проектування (докладніше див. Додаток 2). Наприклад, учням може бути запропонована система простих завдань на пошук аналогій або асоціацій. Це тренування асоціативного мислення, регулярні розминкові вправи, якими може починатися урок. Практично ігровий момент заняття, але в ньому закладений великий зміст.

Клас можна розбити на підгрупи, кожній з яких запропонувати одне слово із групи слів, необхідних у контексті передбачуваного проекту.

Коли ті, хто навчаються ще погано, уявляють собі, що таке проект, одна із пропонованих груп слів обов'язково повинна бути на розуміння суті проектної діяльності. Це можуть бути слова — «проект», «дослідження», «творчість», «інформація», «дизайн» і т. п. Інша група слів може бути безпосередньо пов'язана із предметною сферою проектної діяльності.

Контрольний час — 3—5 хвилин на пошук асоціацій до слова. Число асоціацій — 15—20, але не менше 10. Чим яскравіші й образніші асоціації, тим краще. Лаяти учасників за їхні уявлення не можна. Тільки хвалити, навіть за найбільш асоціації, при цьому заохочуючи їхній подальший розвиток. Учням пропонується зібрати й зафіксувати всю суму названих ними асоціацій. Запропоновані учнями асоціації порівнюються, аналізуються й обговорюються. Насамперед відзначаються асоціації, що збіглися. Вони коротко аналізуються з погляду адекватного відбиття суті поняття або загальної омані (вона ж можлива). Потім ці асоціації відкидаються. Із асоціацій, що не збіглися, відзначаються й заохочуються найобразніші та найнестандартніші (несподівані, але точні) асоціації.

Приклади асоціацій

Слово ПРОЕКТ. Асоціації: проблема, пошук інформації, дослідження, обґрунтування, ідеї, вибір, творчість, шлях розв'язання проблеми, аналіз, потреба, пошук виходу із ситуації, поліпшення чого-небудь, самореалізація, заповзятливість, заявка на дослідження, творчий план, особистий інтерес, економічна вигода, мотивація, особистісний ріст, нові знання, віра в себе, пошук коштів, надійна команда, успіх, сумніви, корисність і т. д. — чим більше, тим краще.

Слово ДОСЛІДЖЕННЯ. Асоціації: наука, учений, творець, пошук інформації, наявні факти, аналіз, нові знання, осмислення проблеми, досвід, експеримент, пошук закономірності, думки, захопленість, пізнання, наука, практика, синтез, інтуїція, пошук змісту, компетентність суджень, проблемне поле, «еврика!», тяжка праця, рутинна кропітка робота, тривалі спостереження, збір фактів, нудьга, радість пізнання, співтворчість, наукові статті, гордість собою, результат, розчарування, гострота розуму, щастя відкриття, конференція, наукова стаття й т. д.

Слово ТВОРЧИСТЬ. Асоціації: воля, щастя, талант, враження, епоха Відродження, живопис, скульптура, наука, творення, божий дарунок, праця, самовираження, реалізація здібностей, радість, потрясіння, очищення, культура, мистецтво, винахідництво, письменник, осяяння, музика, спів, спорт, я й увесь світ, мій учитель, проектування, дизайн, література, народні традиції, створення картини, створення колекції модного одягу, ландшафтний дизайн, конструювання літака, створення тексту, заняття улюбленою справою й т. д.

Практика показує, що асоціативний ряд, запропонований учнями, буває не дуже великим, особливо спочатку. Корисно показати їм на прикладі, що чим ширше і яскравіше ряд асоціацій, тим більше це свідчить про розвиток, освіченість, культуру, внутрішнє багатство особистості. І, найголовніше, що всьому цьому можна навчитися. У Додатку 3 наведена відповідь художника й історика моди Олександра Васильєва на питання: що таке, на його думку, КРАСА? Відповідь, як ви побачите, складається тільки з асоціацій, розкид яких представлений у найширшому діапазоні: від цвіркунів у садибі й скрипу складального паркету до картин Сандро Боттичеллі й музики Брамса. А між цими полюсами стільки всього — очікуваного... несподіваного... не всім відомого... Здатність оцінити красу багатьох речей дало авторові не тільки властиве йому внутрішнє відчуття прекрасного, але й освіта, тому що лише освічена людина знайома з численними явищами світової культури. Цікаво, якщо пред'явити цей текст сьогоднішнім випускникам школи, скільки там міститься не знайомих їм понять?

Коли дитина вже навчилася вибудовувати асоціативний ряд, вправу можна видозмінити, уводячи її в світ більш складних асоціативних побудов. Наприклад таких, як наведена нижче¹.

Як відомо, багато своїх фундаментальних відкриттів Ньютон зробив у дуже молодому віці (22—24 роки), живучи на самоті в родовому сільці Вулсторп. Він виїхав туди з Кембриджу, рятуючись від епідемії чуми, що

¹ Пентін А. Ю. «Гімназична освіта як гіпертекст» / Журнал «Дослідницька робота школярів». — № 2. — 2004. — С. 165—166.

лютувала в той час в Англії, особливо в містах. У Вулсторпі за неповні 2 роки І. Ньютон розробив основи аналізу нескінченно малих величин, почав міркувати про всесвітнє тяжіння (саме там, за легендою, упало знамените яблуко), почав свої знамениті оптичні експерименти. Словом, це був фантастичний за продуктивністю творчий зліт, повторення якого не було в біографії самого Ньютона. Але аналогії цьому є, і деякі нам добре відомі. Це знаменита Болдинська осінь. Теж змушена самота, викликана приблизно тими ж причинами — епідемією холери, яку, до речі, у тих краях називали чумою. Це перше асоціативне посилання. А ось ще одне. У Болдіно О. С. Пушкін окрім багато чого іншого написав і «Бенкет під час чуми», а дія цієї маленької трагедії відбувається саме під час тієї страшної чуми, від якої тікав у Вулсторп І. Ньютон. Це проблемна асоціація, що зараховується до природи творчості. Можливе, приміром, питання: чи є закономірність у тім, що змушена самота, по суті — обмеження волі, провокує небувалий творчий зліт? Чи існують інші приклади? Наскільки взагалі зв'язані аскеза (і самітництво як її частина) і продуктивність творчості? І т. д.

Приклад завдання на пошук аналогій¹

Завдання. Дано слова: посередник, посередництво.

Опишіть явища, які відображають посередництво в різних сферах: соціумі, науці, техніці та ін. Дійте за принципом пошуку аналогій.

Наприклад, у науці, у курсі хімії ми стикаємося з явищем каталізу й каталізаторами, речовинами, що прискорюють хід хімічної реакції. Скажемо, сполука С (каталізатор) полегшує реакцію між сполуками А та В, у результаті чого утворення речовини АВ іде швидше, ніж якби каталізатора не було. Таким чином, каталізатор С виступає ніби в ролі посередника між реагентами А та В.

І відразу ж використана метафора викликає ціле віяло асоціацій на прояви посередництва в дуже різних сферах.

Можливі відповіді учнів:

— В економіці це практично вся система торгівлі, що полегшує, а по суті забезпечує «зустріч» виробника й споживача (купці, комівоєжери, дилерські мережі, біржа, реклама й т. п.).

— У культурних процесах найбільш очевидна, скажімо, посередницька роль арабської цивілізації, що передала Заходу найважливіші досягнення Китаю й Індії.

---

¹ Авторство даного прикладу належить А. Ю. Пентіну.

— У техніці передатні ланки іноді становлять більшу частину деталей механізму, наприклад ткацького верстата, автомобіля.

— Типовими посередниками є перекладач (з мови на мову) або сваха (шлюбне бюро), ріелтор (агентство нерухомості), адвокат.

— Учитель у школі теж є посередником, що забезпечує «зустріч» учня зі знаннями.

При керівництві проектною діяльністю школярів додатковими труднощами для педагога є те, що немає однакового рецепту, який дозволяє відразу дати однозначне рішення різних проблем, що можуть бути предметом проектної діяльності школярів. Як теми проектів, так і запропоновані варіанти їхньої реалізації найчастіше варіюються в широкому діапазоні різних галузей знання. Тому консультування в процесі роботи над проектами вимагає від учителя широкої ерудиції й високої педагогічної майстерності. Фактично стають необхідні навички педагога-дослідника.

Отже, заздалегідь готових рішень немає. Є тільки процес роботи над проектом. Насамперед необхідно (іноді в кілька етапів) глибоко розкрити суть проблеми, вибрати оптимальний шлях її розв'язання, тобто визначити продуману послідовність кроків щодо реалізації якогось прийнятого самим учнем (це обов'язково!) рішення. Це шлях роботи в структурі, де творчість спирається на знання основ наук і сприяє трудовому й творчому становленню особистості.

Професіоналізм учителя виражається в тому, наскільки впевнено може він спланувати роботу учнів над проектом, забезпечити подив і мотивацію до праці, щоб завдання було ні надмірно легким, ні надмірно важким і перебувало в зоні найближчого розвитку кожного учня. Ремесло педагога полягає в тому, щоб уміти контролювати лише ключові моменти (етапи) виконання проекту, працюючи за методом убутних підказок, делегуючи право прийняття рішень учневі.

Стратегія керівництва проектом підкоряється простим і ясним правилам. Одного разу лоцмана на річці запитали: «Як ви умудряєтеся провести пароплав по цьому заплутаному руслу, серед мілин і вирів?». Він відповів: «А я додержуюся курсу. Веду корабель за бакенами». От це і є професіоналізм: ти відчуваєш, де мілина, а де вирва, а під кілем у тебе глибина. Так учитель повинен провести учня по етапах проектної діяльності, щоб і в того з'явилася «глибина під кілем». А знання — це звільнення думки, інтуїції, щоб вирішувати більш складні проблеми творчості, що лежать у руслі проекту.

Хочеться порадити вчителям всіляко вітати запропоновані учнями різні варіанти розв'язань однієї проблеми. Не заперечуйте, якщо два учні (дві групи) хочуть виконувати кожен свій проект на ту ж тему. Нехай тільки кожен іде своїм шляхом і обґрунтує його. Відразу обмовимося: рішення можуть бути діаметрально протилежними. І не завжди проект може оцінюватися в термінах «правильно», «неправильно». Значимим для вас як для вчителя повинні бути лише «обґрунтовані» рішення або «необґрунтовані». От і все. Хочете приклад? Будь ласка. Цього разу не зі шкільного життя, а зі сфери мистецтва, але це дуже образний приклад можливості й правомірності різних технологічних рішень.

У книзі «Кіно між пеклом і раєм» Олександр Мітта описує, як могли б зняти фільм «Ромео й Джульєтта» два режисери з різним світоглядом. Фактично він наводить приклади різних технологічних рішень у сфері кіновиробництва.

«В одного режисера Ромео гарний, як бог, рухається, як танцюрист у балеті, одягнений у костюми від Версаче. Кожний кадр можна друкувати в календарі з рекламою коштовностей. А в іншого режисера Ромео неохайний, говорить, як підліток з передмістя, у рухах прослизують то дзюдо, то кунфу.

Один режисер супроводжує виставу музикою Моцарта й Баха. Інший замовляє сучасному композиторові попсові пісеньки, супроводжує дію музикою рок-групи, сам придумує персонажам куплети в стилі реп... В одного мізансцени легкі, повітряні й гарні, як виступ топ-моделей на подіумі. В іншого все відбувається серед бійок, танців або на нічних тусовках.

Один каже: «Моя надзадача — показати небесну красу любові. Це вічна пристрасть, що облагороджує душі людей. Це казка, про яку мріє кожний. Я хочу, щоб люди плакали від неземної краси, що таїться в наших почуттях».

А інший режисер говорить: «Ромео жив півтисячі років тому. Але й сьогодні його почуття живі, так якби він народився всього 15 років тому. Це я й хочу виразити. Щоб глядачі відчули, що в них сьогодні живе та ж сила любові, що змушувала страждати й блаженствувати їхніх однолітків у давнину. Вічні почуття живі й сьогодні. Ось моя надзадача».

Оператор пропонує кадр, режисер говорить: «Це занадто заземлено, немає ніякого чарівництва, ніякої казковості. Пошукаємо місце, що нагадувало б кожному його щасливий дитячий сон. Деревя, схожі на ліс сплячої красуні, будинки, що нагадують замок Попелюшки. І в небі величезні купчасті хмари, прекрасні, як небесні замки щастя. Я хочу, щоб перш ніж Ромео скаже перше слово, всі

глядачі поринули в чарівну атмосферу легенди. Нехай їм здається, що вони сплять і бачать найпрекрасніший у своєму житті сон».

Інший режисер вибирає кадр. Він незадоволений тим, що йому запропонував оператор: «Це казка, а не життя. Знайдемо місце, де по тлу димлять заводи, повз проносяться трейлери, з-під землі виривається пара від теплоцентралі, на мотузках сушиться строката білізна, а з вікон облізлик будинків доносяться уривки рок-музики, лайки й сміху. Я хочу показати, що вічна любов живе скрізь і завжди; чим брудніше буде навколо, тим яскравіше будуть блищати алмази любові. Нанесіть побільше сміття. Привезіть дві машини бруду. Розлийте калюжі нафти й запаліть їх. Ми покажемо рай, що народжується в пеклі. Це і є наше життя».

Правда ж, яскравий приклад? І як можна судити, хто з них правий у своєму вирішенні фільму? Швидше за все, обидва. Кожен переконливий у своєму підході. І напевно й той, і інший знайдуть серед майбутніх глядачів як шанувальників, так і супротивників. До речі, шановний учителю, цей приклад ви можете використати й обговорити зі своїми учнями, говорячи з ними про майбутню проектну діяльність, про можливість прийняття різних рішень, про необхідність мати свій погляд на проблему.

4. Керівництво проектною діяльністю: від задуму до втілення (з досвіду керівництва дослідницьким проектом школярів)

Читаючи протягом ряду років на курсах підвищення кваліфікації лекції щодо застосування методу проектів, автор даного посібника часто зіштовхувався з таким явищем. Люди слухали лекцію, щось записували, кивали, погоджувалися, що це цікавий метод. Але потім говорили, що особисто їм це не підходить. Чому? Ой, які різні називалися причини! Немає часу на проект. Не вписується в поурочне планування. Вся ця діяльність буде на шкоду знанням і вмінням. Діти не впораються з роботою. Спробуйте зайняти проектною діяльністю клас в 35 осіб. Будь-яке обговорення перетвориться на бардак. І взагалі... «Ну ось я викладаю російську мову й літературу. Який проект може бути з цих предметів? Наведіть приклад. Я не бачу можливостей». І це не окремі випадки опору. Це тенденція.

За подібними питаннями стоїть страх перед новим методом. Небажання мати зайвий «головний біль за цю зарплату». А керівництво проектами — це, безумовно, додаткове навантаження на вчителя. Простіше провести традиційний урок (і одержати традиційні результати). Є ще одна причина. Про неї звичайно напрума не говориться. Полягає вона в наступному. Виконання проекту припускає дослідження. Проведення дослідження, організація дослідницької діяльності — це прерогатива вчених. Багато вчителів не мають особистого досвіду дослідницької роботи, а отже, дослідницьких навичок. Вони володіють «приватною методикою». Тому, природно, виникає внутрішній опір. Подолання його — перший крок до успіху. І треба сказати, що таке подолання йде. На початку 1990-х років, коли досвіду роботи з методу проектів зовсім не було, опір був дуже сильним. Це показувала й практика роботи на експериментальних майданчиках, коли в рамках однієї освітньої установи окремі вчителі ігнорували введення методу проектів, а інші успішно реалізовували його. Поступовий опір став знижуватися. Ті вчителі, які дали собі можливість спробувати, продумати технологію навчання стали здебільшого прихильниками даного методу, відчували смак до проектної роботи зі школярами. Для творчого вчителя цей метод став невід’ємною складовою процесу навчання. Активно розвиваються конкурси проектів різного рівня. Вони вже мають свою історію. Успішні проекти публікуються, стають значимою частиною учнівського портфоліо¹, ураховуються при прийманні в профільні класи, тобто стають «соціальним капіталом» учня. Практика показує, що діти здатні виконати досить серйозні проекти за умови особистої зацікавленості в роботі. Майже завжди великі й цікаві проекти виходять за межі навчальної сітки годин. Дослідження проводиться в позаурочній діяльності, наприклад у рамках гурткової роботи. З одним із таких проектів ви й познайомитеся в даній главі. Це досвід роботи заслуженого вчителя РФ Євгенії Семенівни Абелюк, яка люб’язно надала авторові свої матеріали. Євгенія Семенівна — викладач російської мови й літератури. У позаурочний час багато сил віддає роботі гуртка літературознавства. З її допомогою ми

---

¹ Портфоліо — це спосіб фіксування, нагромадження й оцінки індивідуальних досягнень школяра в певний період його навчання. Основний сенс портфоліо — показати все, на що ти здатний. Портфоліо дозволяє враховувати результати, досягнуті учнем у різноманітних видах діяльності — навчальній, творчій, соціальній, комунікативній тощо, і є найважливішим елементом практико-орієнтованого підходу до освіти.

й відповімо на запитання слухачів курсів підвищення кваліфікації: «Який проект може бути з російської мови й літератури?».

Проекти можуть бути найрізноманітнішими. Наприклад, цілком можлива серія проектів, ідея яких полягає в колективній дослідницькій роботі зі складання читацького коментаря до художнього твору. Мета таких проектів — навчити школярів роботі з художнім текстом; показати дітям, що читання повинне давати привід для міркувань.

Проект, про який ми хочемо розповісти, присвячений створенню читацького коментаря до «Реквієму» Анни Ахматової. Він був виконаний досить давно, в 1988 році, учнями 8—9-х класів, учасниками гуртка літературознавства в Московському міському Палаці піонерів і школярів. Тоді «Реквієм» уперше став доступний широкій верстві читачів, що й визначило актуальність і значимість даної роботи.

Проект цікавий не тільки з погляду роботи учнів. Для нас особливо важливо простежити роботу вчителя, який здійснював координацію проекту в статусі безпосереднього учасника в співдружності з учнями.

Насамперед, звернемо увагу, як створювалася мотивація до проектної діяльності. Це було предметом особливої турботи й зусиль педагога.

Ядром літературних занять у кружку завжди було повільне читання. Саме воно, як обґрунтовано вважає Є. С. Абелюк, дає основу для проблемної розмови, вдумливого й докладного аналізу художнього твору. Повільне читання стимулює виникнення питань, пошук відповідей на які, у свою чергу, дає учням імпульс до дослідження.

«Міркування про те, як розбудити в дітях інтерес до факту, привели до задуму коментування художнього тексту (ідею подав співробітник НДІ художнього виховання, літературознавець Л. І. Сараськіна)»¹.

Проектна робота почалася з дітьми, які займалися в студії вже три роки й мали деякий досвід найрізноманітніших літературних занять. Наприклад, аналізували Шекспіра й Гете, обговорювали твори Достоєвського, писали самостійні роботи за романом «Брати Карамазови», а потім захищали їх на читаннях, присвячених Достоєвському в Давній Русі. Крім того, учасники гуртка вивчали російський фольклор і виїжджали у фольклорні експедиції у Вологодську й Архангельську області. Непогано діти були знайомі і з твор-

¹ Абелюк Є. С. Читацький коментар: задум і втілення (Шлях школярів до «Реквієму» А. Ахматової) / Література в школі. — № 3. — 1989. — С. 13—30.

чістю Ахматової. У традиціях гуртка — поетична п'ятихвилинка на кожному занятті. Таким чином, в учнів формувалася досвід входження в різні художні системи. Такий досвід повинен був збагатити читацьке сприйняття текстів, допомогти в коментуванні літературних творів. «Повільне читання» — теж своєрідний читацький коментар, тільки ніким не записуваний.

Отже — «Реквієм». Твір великої глибини й художньої чинності, документ найтяжчої епохи в історії нашої країни, епохи, головні трагічні сторінки якої довгі роки приховувалися, були «підводною частиною айсберга». Коментувати текст поеми — завдання для школярів важке (чи впораються?). Чи перебуває поставлене завдання в зоні найближчого розвитку або все-таки за її межами? З іншого боку, рішення довірити дітям такий коментар — це акт громадський, що має глибокий моральний зміст.

«Із чого ми починали? Насамперед, я визначила основні напрямки пошуку, потім обговорила їх із дітьми. Було очевидно, що паралельно з уважним питальним читанням тексту варто рухатися принаймні в трьох напрямках.

1. Необхідно спробувати вибудувати життєвий і творчий шлях Ахматової виходячи з доступних матеріалів. Для цього слід було читати її твори в різних виданнях, зіставляти тексти й коментарі до них, а також осмислити сторінки літературознавчої й мемуарної прози про Ахматову, що опубліковані в попередні десятиліття й тільки побачили світ.
2. Наблизитися до розуміння творчого шляху Ахматової або «Реквієму» неможливо, не відчувши смаку суспільної атмосфери епохи. Пролити світло на ті або інші події нам могли допомогти спогади сучасників, періодичні видання різних десятиліть, урядові постанови.
3. Довгий час наше суспільство удавало, що в творчості Ахматової немає такого твору, як «Реквієм». І от тепер, коли він опублікований, у читача не повинна виникнути ілюзія, що «Реквієм» у поезії Ахматової існує ізольовано. Я запропонувала дітям звернути увагу на ті її твори, які перегукуються з «Реквіємом», а також знайти в поемі традиційні для поезії Ахматової мотиви й образи. Під час роботи виникли й інші завдання...».

Наведений фрагмент відмінно ілюструє, як високопрофесійно вчитель вибудовує стратегію керівництва проектом, установлює «бакени». Пам'ятаєте слова капітана: «Я додержуюся курсу. Веду корабель за бакенами»?

Чітко визначені основні напрямки дослідження, у ході якого учні будуть добувати й аналізувати інформацію. У загальному вигляді позначені дже-

рела інформації: твори Ахматової у різних виданнях, літературознавча й мемуарна проза, періодичні видання різних десятиліть, урядові постанови. Намічено й методи обробки інформації. Від учнів буде потрібне вміння зіставляти тексти й коментарі до них, робити аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки. Відзначимо, що напрямки дослідження намічені вчителем досить широко. Таким чином, учням надане поле для творчої самостійної роботи в руслі позначеної проблеми.

Архіважливо, що вчитель ставить в основу історичний і соціальний контекст епохи. Таким чином, дослідження виходить за рамки предмета літератури, змушує учнів іти по лінії історичного осмислення фактів.

Даний проект належить до того типу, коли результати не можна намітити на початку роботи, однак очевидно, що презентація результатів може вилитися в доповідь або публікацію. Особливу увагу читача звернемо на фразу: «В ході дослідження виникли й інші завдання...». Це значить, що в ході роботи думка учасників проекту працювала конструктивно, аналіз добутих матеріалів висвітлив нові грані дослідження, що саме по собі є важливим результатом проекту, тому що прояснює подальші перспективи наукового пошуку.

«Читаючи вірші Ахматової, мої учні погодилися з тим, що не можна варитися тільки в тому тексті, що вивчаєш, треба постійно «розмикати його», і не тільки в епоху, але й у літературу. Виник ще один напрямок пошуків: установлення ремінісценцій і тих традиційних літературних образів і мотивів, яких так багато в «Реквіємі». На перший погляд може здатися, що така робота не під силу школярам. Однак це не так: у колектива авторів, навіть юних, загальний світогляд виявляється не таким вже маленьким.

Хочу підкреслити — я свідомо не ставила перед дітьми таке завдання на початку роботи. Мені потрібно було, щоб вони самі побачили необхідність її розв'язання. Направляючи дітей, я швидко зрозуміла, що дослідження повинне йти одночасно з навчанням (ось той самий приклад «навчання через проектну діяльність» — М. Р.). Так, поняття ремінісценції дітям треба було дати, і дати не як інформацію, а як проблему. Питання про те, як і навіщо переплавляє в собі поезія голоси інших поетів, було для дітей несподіваним, значним, а разом з тим і актуальним. У процесі роботи в нашому побуті з'явилися такі поняття, як контекст — історичний та історико-літературний, система консонантизму, вокалізму в поезії тощо.

При цьому розширювалася сфера коментованого. Кожний рядок коментаря — відповідь на виникаюче питання. На початку роботи увагу дітей зупиняли реалії (такі як «час ежовщини», «Хрести», «марусі» і т. п.); рядки, які свідчили про ті або інші події в житті А. Ахматової (про арешти сина, другого чоловіка Н. Н. Пуніна, її друзів, страти М. М. Гумільова й т. д.); драматична історія публікації «Реквієму» (з'ясували час і місце публікації окремих фрагментів, знайшли інтерв'ю Ахматової Євг. Осетрову, опубліковане в «Питаннях літератури» за 1965 рік № 4, у якому йшлося про планування публікації «Реквієму» у збірнику «Плин часу». Як відомо, публікації так і не було).

Тепер у старшокласників з'явилася потреба відзначити в поемі традиційні для фольклору й поезії образи й мотиви, деякі особливості її поетики (повторювані мотиви, звукопис, кольоропис, особливості поетичного синтаксису, сказати про різні образи ліричної героїні, відбити в коментарі точки зору ряду літературознавців на творчість Ахматової)».

Робота над коментарем зайняла в гуртківців рік. У достатності часу укладалася велика перевага виконання проекту в позаурочній діяльності. Як учитель, так і учні цілком змогли оцінити достоїнства й складність такої роботи. Усі працювали дуже захоплено: занять двічі на тиждень по 3 години не вистачало. Збиралися у вихідні й святкові дні, між заняттями передзвонювалися, повідомляючи про нову знахідку. Відзначимо найвищий ступінь мотивації учнів. Інтерес до роботи, безумовно, викликав сам текст «Реквієму»: чим більше в нього поринаєш, тим більше він торкається душі й серця читача. Але друга причина інтересу до роботи полягала в тому, що учні вперше працювали на рівні з учителем: адже нікому з них (ні учням, ні вчителів) заздалегідь не були відомі ні відповіді на ті питання, які виникали, ні навіть самі ці питання. Задані були тільки напрямки пошуку. Зазначимо, що школяр, який йде по шляху, не второваному для нього педагогом, відчуває себе дослідником. Будь-яка проблема, яку він знайшов сам, уже містить стимул до її розв'язання. Тут криються корені ініціативи й наполегливості, виявлених учнями. От як описує роботу над проектом Є. С. Абелюк:

«По ходу роботи плани мої мінялися. Я збиралася залучати тільки ті матеріали, які доступні школярам, а значить і найширшому колу читачів. Потім зрозуміла, що таке самообмеження неможливе, та й невинувдане. Виявилося, майже все, що нам так необхідно, недоступно. Причина в тому, що школярі не мають змоги працювати у фундаментальних бібліотеках.

І все-таки ці серйозні труднощі виявилися переборними: книги ми роздобували. Залучили батьків, ті — своїх знайомих. У когось вдома виявилися комплекти «Огонька» за 1940-ті роки, «Нового мира» за 60-ті й т. п. Бували й інші сюрпризи. Так, з текстом доповіді Жданова діти спочатку познайомилися в уривках з публікації журналу «Огонек», і раптом одна з моїх учениць принесла на заняття повний текст доповіді 1946 року видання. Знайшла його десь у купі мотлоху в бабусі. Треба було бачити радість дітей, які побачили цей пожовклий документ (хоча його зміст викликав у дітей, звичайно ж, зовсім інші почуття). Такі пошуки вносили деяку частку азарту в нашу роботу.

Та зацікавленість, з якою працювали діти, а також виниклі в ході занять теоретичні проблеми дозволили залучити до роботи серйозні й цікаві літературознавчі книги, видання.

Не обійшлося й без літератури, що не видавалася ще в нас, «гулячої» по руках або в списках, або в серіях із закордонних видань. До наших рук потрапили, наприклад, спогади Л. К. Чуковської, Ю. П. Анненкова, «Воронезькі зошити» О. Є. Мандельштама. На велику нашу радість, поки ми працювали, вийшли у фрагментах мемуари й Л. К. Чуковської, і Н. Я. Мандельштам.

А як багато дає робота над періодикою! Сьогоднішнього школяра треба вчити читати періодику. Він до цього не привчений ні в школі, ні вдома. Разом з тим виробити звичку стежити за останніми публікаціями дуже важливо. Періодика сьогоднішнього дня для школяра виявляється дуже авторитетною. Вона не може залишити юну людину байдужою, вона здатна формувати її світогляд, думку з кожного конкретного приводу, учить вступати в полеміку».

І ще один украй важливий фрагмент учительського коментаря, що безпосередньо торкається керівництва проектною діяльністю.

«Колективне обговорення, дискусія завжди народжують згодних і не згодних. Прямо в дитячому середовищі, як правило, з'являються опоненти. Діти вчать слухати інших, сумніватися у власній точці зору або доводити її. І все-таки критичного ставлення до власної думки звичайно не вистачає. Діти можуть захоплюватися не тільки власною ідеєю, але й ідеєю, що з'явилася в їхньому середовищі. У такому випадку заперечення не враховуються, відмітаються. Думку про необхідність сумніватися у власній правоті педагог повинен постійно підкреслювати.

Є в колективній праці й така специфіка: як з'ясувалося, записати думку, до якої прийшли всі разом, дуже непросто. Слова розбігалися, а знайдені здавалися неточними. Кожний намагався внести свою децицію в цю роботу з уточнення думки. Думаю, що в цьому процесі внутрішній редактор, настільки необхідний кожному, хто пише, формувався особливо активно».

Підсумком проекту був текст коментаря, що виявився на той момент взагалі першим коментарем до «Реквієму». Текст був опублікований у журналі «Література в школі». Більше того, на коментар відгукнувся відомий публіцист, літературознавець, письменник Ю. Ф. Карякін, що супроводив публікацію в «Літературі в школі» своїм коротким відгуком-враженням від коментаря. Чи треба пояснювати, наскільки важлива для дітей висока оцінка їхньої праці «значимим» дорослим, відомою й авторитетною людиною в країні й у професійному співтоваристві! Кульмінацією стало те, що в наступному виданні «Реквієму» був той самий текст коментаря, створений кружковцями. Таким чином, результати проекту вийшли за межі гуртка, стали відомими в професійному співтоваристві й доступні широкому колу читачів. Отже, була оцінена значимість проекту. Автори могли по праву пишатися своєю роботою. Підвищилася їхня самооцінка й віра в себе, почали вибудовуватися й професійні плани.

Здійснюючи рефлексивний аналіз проробленої роботи, Є. С. Абельюк пише про те, як уточнювалася суть ідеї коментування учнями літературного тексту: «Зараз, осмислюючи зроблене, утрудняюся навіть визначити його жанр. Науковий коментар? Брак у дітей професійних навичок, їх недостатній історико-літературний світогляд, неприступність архівів і рукописів не могли дозволити створити такий коментар. Ні, робота зовсім не академічна, різномірна й крім об'єктивних фактів містить безліч спірних суджень. Може бути, це нотатки? Мабуть, більше точним буде читацький коментар».

Настільки високий результат проекту, як у наведеному вище прикладі, безумовно, не щораз може бути досягнутим у силу різних об'єктивних причин. Але точно знайдена формула «проект — читацький коментар», безумовно, продуктивна завжди. Збільшення якості навчання гарантоване застосуванням методом. Цей досвід відтворюваний і в цьому сенсі технологічний. Але зверніть увагу, наскільки впливає на результат точно вибудована вчителем стратегія керівництва проектом. Відсутність авторитаризму, співтворчість із учнями, готовність подарувати їм свої час і сили

(згадаємо вихідні й святкові дні, готовність відповідати на телефонні дзвінки, щоб разом порадіти черговій знахідці). І останнє: зверніть увагу на дату — 1988 рік. Ще немає ніяких методичок щодо проектів, ще не прийшов до нас «англійський досвід». Це вам про що-небудь говорить? Так, вищий пілотаж нашої педагогіки. Приємно відзначити.

5. Проект як гіпертекст

Ще одна ідея побудови дослідницького проекту. Позначимо її умовно «проект як гіпертекст».

Підходи до організації проектної діяльності, як уже говорилося вище, будуються в певному алгоритмі, користуючись англійською термінологією, — у логіці «дизайну-петлі»: проект починається постановкою проблеми й закінчується рефлексивним аналізом успішності її розв’язання в результаті проектування. Дослідницька частина проекту, етап аналізу, самостійного намацування шляхів розв’язання проблеми — найважливіша частина процесу роботи над проектом. Навчитися проведенню дослідження стане трохи легше, якщо спробувати побачити в цій частині роботи риси гіпертексту: бічні відгалуження, відступи, посилання.

Виконуючи проект, дитина повинна відчути смак до такого роду подорожей по «стежинках, що розходяться», для неї в цьому полягає захоплюючий момент, гра, розвага. У той же самий час у цій діяльності закладено глибокий освітній зміст. Відхід убік (гіперпосилання) у ході проектного дослідження може багато чому навчити. Наприклад, осягання структурних аналогій у різних явищах, умінню задуматися про те, випадкові ці аналогії чи ні. Досвід роботи з посиланнями надзвичайно важливий, тому що вчить структурувати матеріал, визначати, де можна обмежитися простим згадуванням про факт, а де необхідні подробиці в контексті виконуваного проекту. Взаємозв’язок фактів і явищ як коренів і гілок дерева знань допомагає учневі відчути інтегративну природу знання, усвідомити умовність кордонів між дисциплінами або галузями науки й культури, і разом з тим приводить до розуміння їхньої специфіки.

При всій привабливості й цікавості подорожі по гіперпосиланнях існує небезпека відходу убік від цілей і змісту конкретного проекту. І отут допомог-

ти учневі, підстрахувати його — одне із прямих завдань педагога — керівника проекту. Він повинен, по-перше, навчити, підказати учневі вчасно повернути на бічну доріжку, поставивши проблемне питання (питання повинні виникнути в учня), і в більшості випадків пунктирно намітити подальші посилання (педагогічна підтримка-підказка). А по-друге, саме педагог повинен допомогти захопленому учневі вчасно зупинитися в цих екзерсисах у випадку, коли відгалуження стає тупиковим або веде в іншу проблемну область, може й цікаву для школяра, але далеку від даного проекту.

Розглянутий вище проект-коментар до «Реквієму» Ахматової у своїй дослідницькій частині саме й був такою захоплюючою подорожжю «за адресами». Подивіться, як витончено й органічно в наведеному нижче маленькому фрагменті вибудовані педагогом стежинки, що розходяться, дослідження.

«Реквієм — католицьке богослужіння за померлим, а також жалобний музичний твір. У своїх творах Ахматова називає поему по-латинському — *Requiem* (Нагхнення, майстерність, праця: Записні книжки А. А. Ахматової) // Зустрічі з минулим.— Вип. 3.— М., 1987.— С. 368).

Латинське позначення назви поеми наштовхнуло на думку, що її жанрова природа пов'язана з музичною формою реквієму. (Цікаво, що в тих же записниках «Поєму без героя» Ахматова називає симфонією. Навряд чи це тільки метафора.) Я попросила дітей перевірити це припущення. Деякі докази його правомірності ми виявили. Це й численне варіювання в поемі подібних мотивів, що нагадують музичні лейтмотиви, і той факт, що, як указує літературознавець В. Віленкін, у 30—40-і роки Ахматова серйозно займалася вивченням особистості Моцарта і його творчості, особливо «Реквієму». Поєма Ахматової — щоденник почуттів, поєма настроїв якого подібна до Моцартовської. Так з'явився в нас новий напрямок пошуків. Скориставшись російським перекладом тексту заупокійної меси (Бабичев М. Т., Боровський Я. М. Словник латинських крилатих слів.— М., 1982), ми спробували зіставити його з текстом поеми Ахматової, знайшли численні паралелі й переконалися в глибокому впливі тексту меси на Ахматову. Переконавшись у плідності цього шляху, ми спробували прочитати поєму Ахматової паралельно й з російським перекладом тексту *Stabat Mater*, оскільки вважали, що молитва, звернена до скорботної Матері, цілком могла вплинути на твір Ахматової».

Інший приклад проектної діяльності учнів, яким хотілося б проілюструвати зміст даного параграфу, також пов'язаний із захоплюючим рухом по лабіринті змістів. Керівник — М. Борисенко¹. Виконували його учні 9-х класів в 1999 році напередодні пушкінського ювілею (звідси стає ясною актуальність проекту). Проект так і названий — «Пушкінський».

Викладач використовує інший прийом вивчення літературного твору (цього разу це «Євгеній Онегін» О. С. Пушкіна) методом проектів. Суть його в наступному: єдиний проект, об'єднаний загальною назвою «Пушкінський», складається із серії індивідуальних проектів, кожний з яких є міні-дослідженням із проблеми-відгалуження. Кожний індивідуальний проект, якщо в нього вдивитися уважно, це фактично створення автором тексту-гіперпосилання. Судіть самі. Ось назви тем індивідуальних проектів²:

- «Мода пушкінського часу і її відбиття в романі О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін»».
- «Що наше життя? — Гра!» (Карти й карткові ігри у творах О. С. Пушкіна і його сучасників.)
- «Театр пушкінської пори (на матеріалі роману О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін»)».
- «Стрілялися ми... (Дуель у системі російської культури першої третини ХІХ століття)».
- «Вальсу вихор гучний...» (Бал у російській літературі пушкінського часу.)
- «Дворянська садиба у творчості О. С. Пушкіна й М. В. Гоголя».
- «Ми всі навчалися потроху...» (Освіта й виховання дворян (за романом О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін»).

У запасі залишилися й інші теми індивідуальних дослідницьких проектів: «Вино й застілля в системі цінностей російської культури першої третини ХІХ століття (на матеріалі поезії Пушкіна й поетів пушкінської плеяди)», «До Talon помчав...» (їжа й ресторації в «Євгенії Онегіні» Пушкіна), «Альбоми пушкінської епохи», «Бібліотеки пушкінських героїв» і деякі інші.

¹ Докладні матеріали опубліковані в № 21/2001 щотижневика «Російська мова» видавничого будинку «Перше вересня» і доступні в Інтернеті. Ми аналізуємо цей проект за даними публікації в Інтернеті.

² Частина тем запозичена із книги «Учителєві до 200-річчя від дня народження О. С. Пушкіна» / Сост.: В. Л. Кронгауз, Т. Ю. Пилаєва.— М., 1998.— С. 127—129.

Підхід до проекту як до гіпертексту (автори тоді, в 1999 році, звичайно, не оперували поняттям «гіпертекст», це наше сьогоденне, умовне визначення — М. Р.) дав у цьому випадку ефект «відкритого вікна» в епоху.

Був знайдений дуже гарний і важливий за змістом епіграф з А. Ахматової (епіграф — це теж ідея!), що і об'єднав всі окремі «струмочки» учнівських зусиль в одне ціле.

«Вся епоха... потроху стала називатися пушкінською. Усі красуні, фрейліни, господарки салонів... міністри, аншефи й неаншефи поступово почали йменуватися пушкінськими сучасниками...

Говорять: пушкінська епоха, пушкінський Петербург. І це до літератури прямого відношення не має, це щось зовсім інше».

А. Ахматова

Результатом проекту стала відтворена картина дворянського життя першої третини XIX століття. Картина ця була вибудувана самими дітьми в процесі дослідження, «вистраждана й відчута». Їм не був нав'язаний готовий штамп із підручника.

Спостерігалася висока мотивація учнів, вони «захворіли Пушкіним і його епохою». Діти працюють над проектом рік, аналізують пушкінські тексти, поринають в епоху, відвідують «Онегінський зал» Літературного музею, читають книги з історії культури й побуту російського дворянства пушкінського часу, обговорюють зроблене, планують хід подальшої роботи. У полі дослідження виявляються тексти Грибоедова, Лермонтова, Гоголя, а також Баратинського, Бестужева-Марлінського й інших авторів цієї епохи. Вивчають книги Ю. М. Лотмана з його «поетикою побутового поводження» і вже виходячи з положень лотмановської школи роблять власні висновки.

Звичайно, отриманий результат має лише суб'єктивну новизну, але наскільки важлива вона для учасників проекту. Тепер це їх знання, добути творчою, а значить не нудною працею. А атмосфера творчості не забувається. Смак до дослідження й радість праці — це надовго. І це, мабуть, найголовніший результат проекту.

Наступний приклад можливої організації роботи над навчальним проектом за принципом гіпертексту — із практики роботи московського ліцею

трикотажного дизайну № 325¹. Проект 2005 року. Керівник проекту — Світлана Семенівна Бойцова (автор ідеї — М. Б. Романовська).

Ідея проекту така. У ліцеї існує музей костюма. У зв'язку з тим, що закінчилося ХХ століття, виникла потреба осмислити досвід епохи, що минає, і збагатити експозицію музею колекцією історичного костюма ХХ століття. Колекцію вирішено було створити в процесі проектної діяльності учнів. Проект одержав назву «ХХ століття».

Кожний учасник вибирав одне десятиліття ХХ століття й виконував індивідуальний проект, присвячений моді цього періоду. Потім робилася серія ескізів характерних моделей епохи (не менш п'яти), вибиралася одна модель, пропонувався її конструктивне й технологічне рішення, і модель відшивалася для колекції. На першому етапі в проект взяли участь 5 осіб, відповідно охоплено 5 десятиліть минулого століття: 20, 30, 40, 50 і 80-ті роки. Учні досліджували моду у взаємозв'язку із соціально-історичним контекстом епохи, особлива увага приділялася соціальній ролі й соціальному стану жінок.

Базу дослідницької роботи склали: спеціальна, історична, художня, мемуарна література, журнали мод, а також кінофільми, театральні спектаклі, виставки, музеї — усе, що доступно учням. Дослідницькими методами були також інтерв'ю з рідними та знайомими, сімейні альбоми фотографій. Виникла ідея нового відгалуження проекту: «Історія костюма ХХ століття в історії моєї родини (родинний альбом)».

Із самого початку роботи над проектом стало ясно, що кожна епоха має цілі «кущі» посилань, куди можна «заходити» або «не заходити», а у випадку заходження ми відразу одержуємо нові «адреси». Оскільки часу приділялося все-таки мало (робота повинна бути завершена до кінця навчального року практичним результатом у вигляді готової моделі одягу, проробленої як конструктивно, так і технологічно), доводилося обмежитися прагматичною (тобто націленою на конкретний результат) складовою в дослідницькій частині проекту, залишаючи подумки на майбутнє деякі цікаві колізії в контексті розглянутої епохи.

---

¹ Нині — коледж легкої промисловості № 24. Хоча даний проект виконаний не в загальноосвітній школі, нам здається доречним розповісти про нього в даному розділі, тому що тут важлива ідея. Щось подібне цілком можна здійснити при вивченні швейної справи в школі.

От, наприклад, які відгалуження (гіперпосилання) намітилися в частині проекту, присвяченій 1920-м рокам:

- революційні проекти організації побуту і їхній вплив на розвиток костюма;
- політика радянської держави з жіночого питання, пролетарський одяг;
- напрямки живопису: кубізм, футуризм, конструктивізм;
- творчість художників-конструктивістів (А. Родченко, В. Степанова, А. Екстер, Н. Ламанова, В. Мухіна, В. Татлін), моделі одягу, створені ними;
- план монументальної пропаганди; агітаційні тканини 20-х років;
- рух синьоблузників;
- образи й костюм жінок 20-х років у творах живопису А. Дейнеки, К. Юона й ін. *Мода в період НЕПу*;
- стиль ар-деко в Західній Європі;
- творчість Коко Шанель в 1920-ті роки;
- кумири 20-х років і їхній вплив на моду;
- стиль а-ля гарсон;
- «Золоті двадцяті» — спосіб життя в повоєнній Європі;
- захоплення молоді в 20-ті роки (спорт і кіно; танці: шиммі, чарльстон; джаз, автомобіль);
- виставка «Оksamитова революція моди: переворот у жіночому костюмі 1880—1920-х років». Суворий текстиль конструктивізму.
- мода й стиль 20-х років у романі Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів».

До речі, досвід повільного читання, описаний вище, може придатися для занурення в епоху при виконанні проекту з історичного костюму. Досліджувати костюм і побут практично неможливо без літературних свідоцтв. Так, розповіді М. Зоценка відмінно малюють побут і характери часів НЕПу. Можна рекомендувати учням також глави із книги Н. Берберової «Курсив мій», де простежується атмосфера 1921—1922 років і костюми того часу в Петербурзі (Петрограді), коли «з кожним тижнем жити ставало трошки страшніше». У цих описах згадуються характерні деталі одягу відомих людей літературно-художнього середовища: власноручно скроєні й пошиті криво й навскіс (одному Богу відомо, з яких матеріалів), туалети поетеси Надії Павлович, голову якої вбрання займало безперестану; підв'язані мотузками

підшови В. Пяста; перелицьована куртка Є. Замятіна; латки на штанах Ю. Верховського; до блиску заношений френч М. Зоценка; саморобні пантофлі й кацавейка Марієтти Шагінян; шпичаста котикова шапка, довга, ледве не до п'ят шуба із чужого плеча й перелицьований френч В. Ходасевича; червоні гусарські штани художника В. Мілашевського, не менш знамениті, ніж «п'ясти»... І, звичайно ж, присутні плаття з фіранок. Одне з них було й у самої Ніни. Воно, до речі, згадане в присвячених їй віршах Миколи Гумільова, записаних у спеціально заведеному чорному клейончастому зошиті. Воістину дореволюційним порт'єрам призначено було прожити як мінімум два життя й залишитися в історії костюма.

Намічені посилання пробуджують, провокують інтерес до епохи, подальшого читання (той, хто навчається, непомітно для себе стає на шлях саморозвитку, а чи не це і є позитивним результатом навчання!), порівнянню радянської й західної моди й стилю життя, хоча в силу об'єктивних причин під час виконання проекту не вистачило часу для глибокого входження в кожне «гіперпосилання». Однак навіть оглядове знайомство дозволило відчути аромат епохи, моду й стиль, а також осмислено подивитися на моду сьогоднішнього дня, вловивши в ній багато елементів моди 1920-х (легкі плаття на бретельках з нерівною пелиною «пташиний хвіст», відкрите тіло, фасони капелюшків і т. п.). А такого роду навчене око — це вже професійна якість. Виходить, отримано ще один важливий результат проекту: розвиток професійно важливих якостей особистості.

Практичним підсумком індивідуального проекту з історичного костюму 20-х років стало маленьке чорне плаття, створене за мотивами творчості Коко Шанель. Вибір такої моделі принциповий для розуміння епохи й мінливої ролі жінки. У ній втілилася ідея створити універсальну модель для соціально активної, працюючої жінки. На прикладі пошуку такої моделі ті, хто навчалися, знайомилися з поняттям функціональності в одязі. Туніки із трикотажу, що не мнеться, джерсі довжиною три чверті, фланелеві блейзери, плетені светри й кардигани, прямі, до щиколоток спідниці з кишенями, літні плаття з льону, пляжні піжами й штани для замських прогулянок, прогумовані плащі, модель яких вона підглядела у свого шофера, все це Коко Шанель носила сама й пропонувала своїм клієнткам. Але саме маленьке чорне плаття було названо «фордом моди».

Знайомство з особистістю Коко Шанель, її цілеспрямованістю, кар'єрою що відбулася, було важливим для тих, хто навчаються, з точки зору їхньої

власної соціалізації. Осмислення можливості успіху в професії, просування по щаблях кар'єрного росту й творчої самореалізації жінки як творця моди — таке коло супутніх питань, про які змусив задуматися проект.

Аналогічно будувалася робота над проектами, присвяченими іншим десятиліттям ХХ століття. Так, наступні, 30-ті роки (роки «великої депресії» у Європі й індустріальному будівництві в СРСР, роки підготовки до війни й політичних репресій) породили й більш стриману моду. Журналів 30-х років збереглося вкрай мало (в основному в сім'ях збереглися матеріали 60-х, 70-х років), навчальної літератури по моді ХХ століття поки ще практично немає. Довелося йти дослідницьким шляхом, що виявилось досить захоплюючим. У сімейних архівах учнів збереглися фотографії 30-х років, де видно сувору простоту одягу тих років і образи жінок-трудівниць (такою була їх головна соціальна роль: жінка-мати й жінка-трудівниця). Також матеріали про моду 30-х років добувалися за кіно- і документальними фільмами тридцятих років, які демонструвалися по телебаченню. Спостереження й аналіз костюмів героїв відображалися у відповідних ескізах. Учням рекомендований перегляд спектаклю Московського театру «Сучасник» «Три товариші». На спектаклі особливу увагу варто звернути на костюми тридцятих років. Використовувалися літературні джерела: І. Ільф, Є. Петров «Директивний бантик» (фейлетон про масове виробництво одягу), поема «Реквієм» А. Ахматової (для розуміння історичного контексту епохи), глави з мемуарів Є. Гінзбург «Крутий маршрут» (про так звані «ежовські костюмчики» жінок-ув'язнених, що принижують людську гідність), роман Е. М. Ремарка «Три товариші» та ін. Занурення учнів в епоху вимагало збільшення частки їхньої самостійної роботи.

У підсумку мода 30-х років представлена вечірнім платтям (органза, трикотаж), виконаним також на основі колекції Шанель (автор — Ганна Інюткіна). Цікавий вибір моделі, зроблений ученицею. 30-ті роки — це суворий час без особливої розкоші в одязі (виняток — мода на дорогі хутра); до кінця десятиліття з'являються елементи військової форми в жіночому одязі. Проте вибір зроблений на користь вечірнього плаття. Ми пояснюємо це психологічним захистом учениці перед реаліями тієї епохи, в яку вона поринула в ході виконання свого проекту. Підсвідомо їй хотілося вибрати щось святкове і світле, ніби протиставляючи костюм негараздам того життя.

За мотивами моди 40-х років створений комбінований костюм із трикотажу (автор — Юлія Новосолова), що відображає образ «жінок руїн». Уче-

ниця використала підходи, що припускають економію матеріалу (як це було в умовах обмежених ресурсів під час війни). Тому використано метод комбінування. Головний убір — хустка, зав'язана у вигляді тюрбана. Доповнюють костюм туфлі на танкетці й білі шкарпетки.

Наступна модель — плаття за мотивами моди кінця 50-х років (автор — Олександра Іванілова). Якщо до війни серед дизайнерів одягу лідирували жінки, то в 50-ті роки першість захоплюють чоловіки, які перетворюють моду на великий бізнес і прагнуть відродити традиційний погляд на роль жінки й, відповідно, на жіночий костюм як гарну декорацію. Такий основний гендерний сюжет десятиліття. Учениця, створюючи свою модель, вибрала елегантне плаття кінця 50-х років, але в її виборі все-таки проглядається ділове призначення костюма. Це не костюм-декорація, а цілком функціональна річ. Таким чином, зроблений вибір побічно відображає позицію учениці з приводу того, що дійсно актуально для жінки.

80-ті роки представлені платтям з характерним рукавом «летюча миша» (автор — Ксенія Солдатова). Це було останнє десятиліття жіночої моди століття, минулого, коли розмаїтість силуетів і довжин, контрастність стилів, різноманіття колірної гами давали можливість кожному створити індивідуальний стиль одягу. Соціальна стабільність відбилася в жіночому образі 80-х. Плаття 80-х були дуже ошатні, з нальотом романтизму. Так обґрунтований вибір моделі учениці. Це плаття може бути як вечірнім (у цьому випадку воно прикрашене квіткою), так і діловим. Таким чином, у виборі автора виявилася функціональність костюма.

Як ми бачимо, це приклад довгострокового проекту, що складається з ряду індивідуальних проектів. Проект продовжується наступними учнями з метою охопити всі істотні повороти моди минулого сторіччя, а його підсумком стануть серія показів, участь у конкурсі, експозиція «XX століття» у музеї ліцею, що буде активно включена в навчальний процес для наступних груп, які навчаються.

Звичайно, глибина занурення в епоху була не в усіх однаковою, адже нікого з учасників не змушували працювати силоміць.

Особливо слід зазначити важливість використання (по можливості) «живих документів» епохи: пошук старих журналів, перегляд кінохроніки, кінофільмів, фотоархівів... Саме звідси приходять вироблення вміння самостійного спостереження, уміння виділити головне, перенести свої

враження в ескізи, сформулювати питання... Практика показує, що як тільки в руках учнів виявляється зручна підказка у вигляді посібника або книги з історії костюма, виданої масовим накладом, так відразу вони йдуть по шляху репродуктивного підходу, простіше кажучи, переписують зміст книги, перемальовують відомі моделі. Таким чином, може зникнути дослідницька складова проекту.

Критерії оцінки проекту досить прості й зрозумілі. Насамперед, учні повинні продемонструвати якість професійної підготовки за базовими критеріями:

- якість кравецьких робіт;
- особливості обробки виробу;
- майстерність роботи з конкретним матеріалом;
- володіння методами обробки додаткових декоративних деталей;
- майстерність володіння ВТО (волого-тепловою обробкою);
- уміння представити грамотний візуальний ряд із креативними ідеями;
- показати актуальність декорування одягу, взуття, аксесуарів;
- продемонструвати нові можливості швейних технологій;

Інші параметри.

- Колекція як вираження моди певної епохи (оцінюється вміння вловити історичні особливості моди, її колірні, фактурні й конструктивні рішення).
- Колекція як естетична спільність (оцінюється здатність виразити естетичний смак і ідеал конкретного часу й народу).
- Колекція як єдине композиційне рішення (оцінюється погодженість, співвідпорядкованість всіх частин, що створюють форму в цілому).
- Колекція як стилістична спільність (оцінюється відповідність колекції художньому задуму).

6. Що виходить і чому виходить не завжди? Дев'ять відповідей на наболілі питання

Ми хотіли б познайомити вас із деякими результатами реалізації проектної діяльності, спробувати на цій основі краще осмислити дидактичну сутність даної педагогічної технології й поділитися деякими методичними рекомендаціями. Виділені питання побудовані на основі типових утруднень учителів.

1. Скільки часу повинно приділятися на проект?

Як ми уже сказали вище, проекти за тривалістю бувають різні. Тому вони можуть у середньому займати від 2 до 6 тижнів (по 2 години на тиждень). А, наприклад, у сформованій практиці навчання в освітній області «Технологія» на проект цілком приділяється остання, четверта чверть навчального року. Профільне навчання в старших класах орієнтоване на довгострокові проекти. Проект може не займати всі уроки повністю. Все визначає вчитель: він структурує кожний свій урок відповідно до логіки пізнавальної діяльності й тематики, передбаченої програмою навчання. Тому певні етапи роботи над проектом можуть займати лише частину уроку. Якщо задумано великий, розрахований на тривалий проміжок часу проект, то, швидше за все, треба говорити про проект у позаурочній діяльності. Зрозуміло, частина проекту, тематично й за змістом прив'язана до програмного матеріалу, може виконуватися на уроках. Більше того, обговорення методів дослідження, а також результатів, включаючи проміжні, рекомендується проводити саме на уроках.

2. Що таке «навчання через проектну діяльність»?

Одним з найбільших утруднень, що часто зустрічаються, при застосуванні методу проектів є те, що вчителям не відразу стає зрозуміла ідея навчання через проектну діяльність. Багато хто виходить із того, що треба спочатку пройти всю програму, а потім мати спеціальний час на проект. Але іноді такого часу немає. У цьому випадку вчитель визначає ряд тем, які виносяться на самостійне вивчення в ході виконання проектів. Учні здійснюють пошук інформації зі своєї проблеми й у ході вироблення рішення самостійно освоюють ряд тем навчальної програми. Це відбувається нібито поволі, у ході практичної діяльності. Учитель — лише консультант. Однак досвід застосування такого підходу показує, що він може нести в собі не-

безпеку теоретичних вад у знаннях учнів, якщо не передбачається час на узагальнення й контроль самостійно пройдених тем.

У нашій практиці, наприклад, через проектну діяльність здійснювалося вивчення ОСНОВ ДОМАШНЬОЇ ЕКОНОМІКИ. Курс будувався так: після трьох вступних занять, присвячених цілям і завданням навчання й вивченню основних економічних понять, зокрема бюджету сім'ї, учні виконували індивідуальні проектні завдання. Вивчення таких тем навчальної програми, як «Маркетинг у домашній економіці», «Реклама товарів і послуг», «Раціональна покупка», вивчалися самостійно в ході практичної діяльності по виконанню проекту. Якщо, наприклад, учень виконував проект по темі «Ремонт кухні» або «Раціональне харчування», то маркетинг, реклама й покупка просто вбудовувалися необхідними етапами виконання проекту й були предметом обговорення в групах. Таким чином, до кінця курсу домашньої економіки були пройдені всі теми програми. Однак спочатку не було передбачено узагальнююче заняття за самостійно вивченими темами і в результаті тестування на теоретичні знання по зазначених розділах дало негативний результат. Діти не могли сформулювати відповіді на питання про призначення маркетингу, функції реклами й т. п. Здавалося б, це парадоксально: фактично виконавши на практиці маркетинг, вивчивши рекламу зі своєї проблеми, вони розгубилися при постановці теоретичного питання. Хоча досить було невеликого натяку: «Ви ж все це зробили в проекті», для того щоб відповіді не змусили себе чекати. Таким чином, напрошується висновок, що у випадку, коли ряд тем виноситься на самостійне вивчення в ході виконання проекту, не можна закінчувати курс лише захистом проектного завдання, обов'язково треба відводити час на узагальнююче теоретичне заняття.

3. Проект і самостійна творча робота — це одне й те саме?

Ні, не зовсім так. Існує нюанс. Проект є творчою роботою, але не всяка творча робота є проектом. Творча робота — більш вільний вид діяльності, ніж проектування. Він не припускає такої чіткої роботи в структурі. На жаль, учителі плутають цей тип завдань. Наприклад, як керівники проектів вони іноді випускають із уваги обов'язковий перший крок — позначення проблемного поля, виявлення якоїсь потреби, що повинна бути задоволена в результаті роботи. «Знайди потребу й задовольни її» — ось девіз проектної діяльності школяра. Якщо у формулюванні теми проекту не позначена про-

блема, а просто дається завдання виготовити якийсь об'єкт, то наступний процес не можна вважати проектною діяльністю. Але це може бути самостійною творчою роботою. Виконання проектного завдання для школяра обов'язково повинне бути сполучене із самостійним розв'язанням проблеми й здійсненням обґрунтованого вибору з ряду альтернативних варіантів з наступною рефлексією. У цьому полягає принципова відмінність проекту.

4. Чим проект відрізняється від реферату?

Ось камінь спотикання. Це питання часто задається вчителями через неприйняття частиною з них вимоги письмового оформлення результатів проекту.

З іншого боку, багато хто, навпаки, грішать зайвою вимогливістю до обсягу письмового матеріалу проекту, який представляється, що також не завжди обґрунтовано. Проект і справді часто перетворюється на реферат, так ще й скачаний з Інтернету, що губить всю ідею даного методу. Особливо це стосується інформаційних проектів. Отже, нагадуємо, що реферат — це короткий виклад змісту книги, статті й т. п., а також доповідь із таким викладом. Інформаційний же проект припускає роботу в структурі дослідницької діяльності. Він повинен містити: предмет інформаційного пошуку; поетапність пошуку з позначенням проміжних результатів; аналітичну роботу над зібраними фактами; висновки; коректування первісного напрямку (якщо буде потрібно); подальший пошук інформації з уточнених напрямків; аналіз нових фактів; узагальнення й т. д. (до одержання результатів, що задовольняють розв'язанню проблеми інформаційного пошуку); висновок, оформлення результатів (обговорення, презентація (захист), зовнішня оцінка, рефлексія).

5. Письмове оформлення проекту — зло чи благо?

Учителі розділилися в думках: хтось уважає, що це не потрібно в технологічному проекті, головне — навчитися зробити річ своїми руками, а хтось, навпаки, без солідної пояснювальної записки не зараховує проект. Безумовно, дуже шкідливо завантажувати учнів зайвою писаниною й підмінювати цим інші найважливіші етапи проектною діяльності, одержуючи в підсумку «псевдопроекти». Тому пояснювальна записка повинна бути лаконічною, але

виразною. Коротке письмове оформлення вчить грамотно формулювати технологічне рішення завдання і є для учня життєво важливою навичкою.

А ось проектна папка повинна містити в собі всі подробиці й особливості виконання етапів проекту: чернетки, первісні ескізи, вивчення реклами й ін. На підставі її вмісту буде оцінюватися окремо кожний етап виконання завдання (проекту).

6. Як педагогічно грамотно закінчувати проект?

Останній крок — обов'язково рефлексія, аналіз зробленого, порівняння того, що було задумано, з тим, що вийшло. Саме тому алгоритм проектної діяльності й називають — «дизайн-петля»: з'єднуючи за допомогою рефлексивного аналізу кінцевий результат з початком роботи, ми замикаємо коло нашої діяльності, надаємо процесу цілісність, зіставляючи мету й результати.

Захист проекту.

Рекомендується складати сценарій захисту. Зразкова схема захисту може виглядати так.

1. Постановка проблеми, її актуальність.
2. Висловлення гіпотези, аргументація її положень.
3. Основна частина. Етапи роботи над проектом, отримані результати, їхній короткий аналіз.
4. Висновки. Результати рефлексивної оцінки проекту.
5. Відповіді на питання інших груп (дискусія).

Для захисту повинні бути розписані ролі учасників проекту:

Учасники	Роль на захисті	Матеріали для захисту
Ємельянова Дарина	Сценарист, доповідач	Папка роботи над проектом (дизайн-папка), малюнки, діаграми, схеми, плакати, відеофільм, матеріальні об'єкти, мультимедійні засоби й т. п.
Лобар Микола	Оформлювач, співдоповідач	
Хом'яков Сергій	Демонстратор, асистент	
Сарафанова Катя	Сценарист, оформлювач	

Захист краще проводити на здвоєному уроці, щоб мати досить часу для виступів учасників. Приблизний план уроків такий:

1-й урок:

організаційний момент (2 хв);

актуалізація знань і мотивація їх застосування в рішенні проектних завдань (8 хв);

захист проектів (2 групи по 7—10 хв);

відповіді на питання (дискусія) по 5 хв. на кожний проект.

2-й урок:

організаційний момент (2 хв);

захист проектів (2—3 групи по 7—10 хв);

відповіді на питання (дискусія) по 5 хв. на кожний проект;

тестовий контроль знань (якщо залишився час — 10 хв);

підведення підсумків уроку (виставляння оцінок) — 4—8 хв.

7. На які питання відповідає школяр у процесі рефлексії?

Учитель направляє рефлексивну оцінку школярем своєї проектної діяльності у двох аспектах.

1. Рефлексивна оцінка розв'язання поставленої проблеми. Наскільки успішно вирішена проблема? Залежно від типу проекту: якщо виготовлено виріб, то наскільки він вдалий; якщо проект інформаційний, то наскільки повно зібрана інформація і якою мірою задовольняє вона потребу, позначену при формулюванні проблеми й т. п. Наскільки представлене проектне рішення може бути поліпшене?
2. Рефлексивна оцінка школярем самого себе в процесі проектування. Наскільки я був успішний у процесі проектування? Відповідь на це питання повинен відображати ряд критеріальних моментів, пов'язаних з етапами проектування, наприклад: значимість і чіткість формулювання проблеми; аргументація положень гіпотези, планування й проведення дослідження (якщо проект дослідницький); успішність застосування творчих методів проектування (якщо проект творчий); широта спектру первісних ідей; достатність пророблення обраної ідеї й т. д.

8. Як оцінювати проект?

Як вірно відзначає П. С. Лернер, «оцінювання творчості завжди драматичне й суперечливе. У всякому випадку не варто абсолютизувати правильність оцінювання».

Звідси випливає як мінімум те, що оцінка проекту повинна бути інтегрованою. Вона складається з оцінок етапів виконання проекту (від формулювання проблеми до отриманого результату), результатів контрольного тестування (якщо частина тем програми профілю вивчалася самостійно в ході проектування) і результатів захисту проекту.

9. Які критерії успішності педагогічних зусиль щодо реалізації проектної діяльності й профільного навчання в цілому?

Це не найпростіше питання, хоча зрозуміло, що основний критерій успіху — це високі результати, показані учнями. Але! Сьогодні вже очевидна необ'єктивність п'ятибальної системи оцінок. Її плюси й мінуси ми добре знаємо. Хоча плюс, мабуть, усього один: ми так звикли. Усі розуміють, що справжня ціна п'ятірки може бути різною (це лише суб'єктивна оцінка знань учня даною вчителькою (учителем), на тлі ось цього, конкретного класу учнів), а трійку поставлять взагалі будь-кому, навіть за ніякі знання.

А якщо в експерименті треба подивитися, реально відчутти динаміку успішності виховно-освітнього процесу, то орієнтуватися треба вже на щось інше. Цікавим, на наш погляд, є підхід П. С. Лернера, що пропонує наступні критерії оцінки результатів.

Інформаційна забезпеченість — знайомства, уявлення, тезаурус, розуміння.

Функціональна грамотність — сприйняття установок і пояснень учителя, письмових текстів; уміння задавати конструктивні питання; уміння поводитися з технічними об'єктами; прийоми безпечної роботи та ін.

Технологічна вмільість — здатність виконувати трудові операції, стандартизовані програмами попередніх курсів; маніпулювання об'єктами й засобами праці; здатність досягнення заданого рівня якості; освоєння ручних і машинних операцій; розуміння властивостей матеріалів, правильне застосування інструментів; забезпечення особистої безпеки; раціональна організація робочого місця тощо.

Інтелектуальна підготовленість — здатність вербалізувати трудові операції; рефлексія трудової діяльності; розуміння постановки навчальних (теоретичних і практичних) завдань; достатність обсягу пам'яті; здатність порівняння предметів за розміром, формою, кольором, матеріалом і призначенням; адитивне сприйняття нової інформації; уміння користуватися навчальною літературою й ін. для раціонального планування діяльності, у тому числі спільної з іншими людьми.

Вольова підготовленість — прагнення виконувати поставлені навчальні завдання; уважне ставлення до мови вчителя й до педагогічної ситуації; підтримка культури праці, товариська взаємодія з іншими учнями; бажання виконати завдання (роботу) на високому рівні якості; толерантне ставлення до зауважень, побажань і порад; вибір темпу виконання завдання; успішне подолання психологічних і пізнавальних бар'єрів; здатність запитувати й одержувати допомогу й ін.

Безумовно, дані критерії занадто узагальнені, але добре підготовлені викладачі, які володіють розвиненим педагогічним мисленням, цілком можуть ними скористатися. Умовно в ході експериментальної роботи до кожного критерію можна виділити 3 рівні: високий, середній і низький, і, ґрунтуючись на динаміці зміни рівнів даних показників, робити висновок про успішність виховно-освітніх процесів профільного навчання в цілому й проектної діяльності зокрема.

Можна привести дані критерії до ряду конкретних показників і провести оцінку цих показників на 4 рівнях: 0, 5, 10, 20 балів. Підсумкову ж оцінку вивести як середню рейтингову оцінку за формулою:

$$\text{Рейтингова оцінка} = (\text{Середня колективна оцінка} + \text{Самооцінка} + \text{Оцінка викладача}) / 3$$

У Додатку 4 представлені розроблені П. С. Лернером показники оцінки проектних робіт для старшої профільної школи, використання яких може бути також застосоване на етапі передпрофільного навчання.

7. Інтегрований проект на етапі передпрофільної підготовки

Проектування як метод пізнання особливо важливе на етапі передпрофільної підготовки, коли актуалізуються питання майбутнього професійного самовизначення школярів. У цей період учні відчують потребу в усвідомленні ролі знань у житті й навчанні; усвідомленні знань не як самоцілі, а як засобу реалізації своїх життєвих і професійних планів. Проектування на цьому етапі вимагає інтеграції знань, отриманих у різних галузях, і проект часто стає професійною пробою.

Нижче, як ілюстрації до сказаного, читачеві представлено інтегрований проект, що виконаний з використанням знань і вмінь, отриманих при вивченні прикладних художніх робіт у курсі вивчення предмета «Технологія» у школі, а також знань і вмінь, отриманих при вивченні інформаційних технологій. Третя складова інтеграції знань перебуває в сфері професійного самовизначення учнів — знайомства зі світом праці й професій і співвіднесення себе із цим світом. Таким чином, даний проект деякою мірою є й професійною пробою.

Проект виконується в 9-му класі. Ученицю цікавить професія дизайнера-декоратора, що й визначило вибір теми проекту. Об'єктом дизайну став комплект: лампа-світильник, картина й декоративна серветка, які повинні вписатися в інтер'єр кімнати, одночасно виконуючи функціональне навантаження й слугувати прикрасою інтер'єра.

Ескізні варіанти, запропоновані на початковій стадії проектування, показують широкий спектр прикладних художніх робіт в арсеналі учениці. Це ручна й машинна вишивка, аплікація, шиття бісером, печворк, випалювання по тканині.

Для презентації проекту приготовлено слайд-шоу з використанням програми Power-point. Використано ефекти анімації й голосового супроводу показу. Нижче наведений текст доповіді учениці на захисті проекту. У Додатку 5 представлена незначно скорочена роздруковка слайдів у чорно-білому варіанті (в оригіналі слайди, звичайно ж, кольорові).

Крім комп'ютерної презентації, проект супроводжується докладною пояснювальною запискою з обґрунтуванням, проробленням варіантів, складанням зірочок обмірковування й т. д.

Дозволимо собі навести повний текст доповіді учениці, тому що, на нашу думку, це добре вибудований матеріал, що може служити зразком виступів учнів на захисті проекту.

Презентація дизайн-проекту «Декоративно-прикладні вироби в інтер'єрі. Комплект для оформлення інтер'єра моєї кімнати»

Проект представляє Левковська Олена, учениця 9 «б» класу ліцею № 7 міста Волгограда (текст являє собою розшифровку звукового повідомлення, яке супроводжує підготовлене автором для презентації свого проекту слайд-шоу).

По закінченні ліцею переді мною постане проблема вибору професії. Мене приваблює професія дизайнера-декоратора. Поки це тільки мрія. Але я поставила мету — спробувати себе в цій якості й вирішила виконати вибори для оформлення інтер'єра моєї кімнати.

Кожному хочеться, щоб кімната була зручною, затишною й гарною. Я думаю, що красу можуть забезпечити речі, зроблені своїми руками.

Ми всі схильні недооцінювати такий елемент житлового інтер'єра, як лампа з абажуром, хоча ввечері вона стає чи не найважливішим елементом житла, і я вирішила зробити нестандартний абажур до лампи-світильника. А щоб витримати єдиний стиль інтер'єра, я вирішила виконати комплект: серветку під лампу-світильник і картину. У нас у родині є стара лампа, абажур якої втратив свій зовнішній вигляд. Я вирішила оновити його, використавши старий каркас.

Вимоги, які я пред'являю до своїх виробів, показані на слайді (слайд 2).

Перед тим як виконати проект, я взяла до уваги такі фактори (слайд 3).

Для того щоб виконати проект, я розглянула кілька варіантів. Кожному варіанту я дала умовну назву. Деталі кожного з комплектів витримані в єдиному стилі.

Варіант 1 — «Метелик», виконується на основі машинної вишивки ришельє (слайд 4).

Варіант 2 — «Горобина», виконується на основі ручної вишивки гладдю (слайд 5).

Варіант 3 — «Весна», виконується з використанням аплікації (слайд 6).

Варіант 4 — «Ромашки», виконується з використанням вишивки бісером (слайд 7).

Варіант 5 — «Вітраж», виконується з використанням техніки випалювання по тканині (слайд 8).

Варіант 6 — «Геометрична гра», виконується з використанням техніки печворк (слайд 9).

Кожний з варіантів я розглянула в пояснювальній записці й проаналізувала їхні достоїнства й недоліки.

Дослідивши всі можливі варіанти, я вирішила втілити в життя ідею «Вітраж». Комплект дуже незвичайний. Незвичайність йому надає вітражне зображення. Техніка виконання проста: тло й накладна композиція. Я зможу використати шматочки тканин, що залишилися в мене, у достатній кількості від пошиття інших виробів. Тому комплект буде недорого коштувати. Єдиним недоліком є необхідність використання тільки плавких тканин. Тому доведеться передбачити міри захисту абажура від загоряння.

Я знаю, що кольори в інтер'єрі відіграють значну роль. Тому я скористалася колірним колом (слайди 10, 12) для визначення сполучення трьох кольорів. Виконала робочі ескізи (представлені на слайдах 11, 13). Домінуючим кольором моєї кімнати є синій, і я виконала добір двох інших кольорів — червоного й зеленого. Обрані мною кольори представляють

складне колірне сполучення, й поєднувати їх повинен чорний колір. Він же допоможе досягти бажаного вітражного ефекту. Рішення про остаточний вибір кольорів зафіксоване на схемі слайда 14.

Для виконання мого комплекту знадобилися найрізноманітніші матеріали, тому я виконала схеми зірочок обмірковування для картини, лампи-світильника й серветки (слайди 15—17). Продумала, які інструменти мені знадобляться.

У процесі роботи я виконала економічний розрахунок (слайд 18) і дійшла висновку, що виконані вироби вимагатимуть від мене дуже невеликих грошових витрат.

Я приділила увагу екологічному питанню — можливості утилізувати залишки тканин і обробки сольовим розчином дублюючого шару абажура з виворітної сторони щоб уникнути загоряння. До того ж після такої обробки відбувається іонізація повітря.

У процесі роботи над своїм комплектом я виконала певні технологічні операції.

Технологічні операції по виконанню картини: виконала ескіз (слайд 19); перенесла на кальку у двох екземплярах (слайд 20); виконала розкрій конструктивних деталей (слайд 21); приплавил умовну рамку (слайд 22); приплавил сітчасті елементи (слайд 23); приплавил конструктивні елементи (слайд 24); обтягла фанеру виробом і вставил у дерев'яну рамку (слайд 25).

Технологічні операції по виконанню абажура лампи-світильника: намалювала ескіз у кольорі й перенесла на кальку у двох екземплярах (слайди 26, 27); виконала розкрій конструктивних деталей (слайд 28); приплавил облямівку (слайд 29); приплавил сітчасті елементи (слайд 30); приплавил конструктивні елементи (слайд 31); приточил обтачки до нижнього й верхнього зрізу абажура, вставил гумку в обтачки (слайд 32); виконала розкрій і машинну зборку дублюючого шару абажура, обробил його з вивороту сольовим розчином (слайд 33); надягла абажур на металевий каркас (слайд 34).

Технологічні операції по виконанню серветки: намалювала ескіз у кольорі й перенесла на кальку у двох екземплярах (слайди 35, 36); виконала розкрій конструктивних деталей (слайд 37); приплавил облямівку синіх кольорів (слайд 38); приплавил конструктивні елементи (слайд 39).

Після виконання проекту я порівняла отриманий результат із задумом (слайди 40, 41) і дійшла висновку, що домоглася бажаного результату. Я намагалася виконати свій комплект із урахуванням моди і дизайну.

Комплект добре вписується в інтер'єр моєї кімнати (слайд 42), зручний і надійний в експлуатації. Не всі роботи, які я виконувала раніше, подобалися мені. Але ця робота перевершила всі мої очікування. Я одержала величезне моральне задоволення.

III. Проектування в контексті профільного навчання

1. Компетентнісний підхід до проектування

У профільному навчанні проектування варто розглядати як основний вид пізнавальної діяльності школярів. Як пише П. С. Лернер, «у старшій школі, імовірно, варто прагнути оцінювати успішність свого освоєння знань і універсальних умінь за результатами проектування, які виявляються на публічному захисті проектів»¹. Використовуючи проектування як метод пізнання, учні приходять до переосмислення ролі знань у соціальній практиці. Реальність роботи над проектом, а головне рефлексивна оцінка планованих і досягнутих результатів допомагають їм усвідомити, що знання — це не стільки самоціль, скільки необхідні засоби, що забезпечують здатність людини грамотно вибудовувати свої розумові й життєві стратегії, приймати рішення, адаптуватися в соціумі й самореалізуватися як особистість.

Уміння, напрацьовані школярем у процесі проектування, на відміну від «накопичувально-знаннєвого» навчання формують осмислене виконання життєво-важливих розумових і практичних дій. Інакше кажучи, формуються складові пізнавальної, інформаційної, соціальної, комунікативної й інших компетенцій. До таких, наприклад, належать:

- уміння виявляти потреби в удосконаленні предметного світу, у поліпшенні споживчих якостей речей (і послуг);
- уміння розуміти поставлене завдання, суть навчального завдання, характер взаємодії з однолітками й викладачем, вимоги до уявлення виконаної роботи або її частин;
- уміння планувати кінцевий результат роботи й представляти його у вербальній формі;
- уміння планувати дії, тобто розпоряджатися бюджетом часу, сил, коштів. Сполучати послідовність дій з орієнтовними оцінками витрат часу на етапи;
- уміння виконувати узагальнений алгоритм проектування;
- уміння вносити корективи в раніше ухвалені рішення;
- уміння конструктивно обговорювати результати й проблеми кожного етапу проектування; формулювати конструктивні питання

---

¹ Лернер П. С. Инженер третьего тысячелетия.— М.: Академия, 2005.— С. 231.

й запити про допомогу (поради, додаткова інформація, оснащення й т. п.);

- уміння виражати задуми, конструктивні рішення за допомогою технічних малюнків, схем, ескізів креслень, макетів;
- уміння пошуку й знаходження необхідної інформації самостійно;
- уміння складати схеми необхідних розрахунків (конструктивних, технологічних, економічних), представляти їх у вербальній формі;
- уміння оцінювати результати за досягненням планованого, за обсягом і якістю виконаного, за трудоватратами, за новизною;
- уміння оцінювати проекти, виконані іншими;
- уміння розуміти критерії оцінювання проектів;
- уміння захищати свій проект під час процедури публічного захисту проектів;
- уміння конструювати уявлення про професійну проектну діяльність, про індивідуальність проектувальника, що проявляється в результаті, готовому виробі;
- уміння розшифровувати задум, ідеї, рішення проектувальника за «посланням» («знаком», «змістом»), яким є готовий виріб, що з'явився на ринку.

Таким чином, динамічний розвиток у процесі практичної допрофесійної підготовки особистісних якостей і ключових компетенцій стає ядром змісту профільної освіти. А ядром педагогічної технології, що дозволяє реалізувати новий зміст, на сьогоднішній день є метод проектів.

2. Підприємницькі проекти

Підприємницькі проекти несуть у собі важливу функцію адаптації учнів до ринкового середовища на основі освоєння специфічних соціальних навичок і практичних умінь у сфері господарювання, виховання почуття відповідальності за власний і суспільний добробут. Проекти такого роду сполучають інноваційну, підприємницьку й творчу діяльність учнів.

Освітнє завдання, розв'язуване в ході виконання підприємницького проекту, складається насамперед у навчанні основам економічних знань, основам підприємництва (менеджменту, маркетингу й ін.) і технологій організаційної

діяльності (відбір ідей, складання бізнес-плану, формування команди, пошук ділових партнерів і т. д.). Таким чином, педагогічне завдання керівника проекту — створити умови для активізації розумової діяльності учнів, забезпечити можливості для комунікативної взаємодії між учасниками проекту й зовнішнім середовищем, систематизації знань і вмінь на основі їхньої реалізації в практиці й подальшому рефлексивному аналізі.

Основна складність полягає в тому, що підприємницька підготовка в школі не здійснюється в рамках одного предмета, тобто не є самостійною дисципліною. Фрагментарно вона вивчається на уроках технології або представлена в програмах економічної підготовки. Подібні уроки існують не у всіх загальноосвітніх школах. Частіше в тих, де існують, наприклад, профільні класи.

Проте досвід розробки підприємницьких проектів накопичено чималий. В основному це досвід конкурсів підприємницьких проектів молоді, яка навчається, й, зокрема, конкурсу «Кращий підприємницький проект учнів та студентської молоді». Механізм проведення конкурсу, етапів його підготовки, вимоги до проектів розроблені й описані в публікаціях В. В. Бикова, О. С. Потапова, О. І. Парамонова, С. І. Вершиніна, І. С. Павлова, О. С. Борисова, Т. Р. Стрелкової тощо. Значна частина публікацій цих авторів присвячена аналізу практичних результатів розробки молодіжних підприємницьких проектів.

Виділено послідовні, логічно взаємозалежні етапи діяльності учня, які треба буде пройти в процесі підприємницької підготовки¹.

Перший етап — передсуб'єктивний рівень діяльності. На цьому етапі передбачаються освоєння морально-етичних норм підприємницької діяльності на основі культурно-історичного досвіду підприємництва (російського підприємництва зокрема); постановка в підлітків інтелектуальної рефлексії. Учнію надається можливість ознайомлення з різними видами діяльності (наприклад, продавця, рекламного агента, проектувальника, керівника й ін.) з метою визначення найбільш прийнятної для себе сфери підприємницької активності.

Другий етап визначений як суб'єктивний рівень діяльності. Тут відбувається нарощування індивідуальних ресурсів учня для самореалізації в обраному виді діяльності, спеціалізація й навіть часткова професіоналізація.

---

¹ Супровід підприємницьких проектів / Під ред. С. І. Вершиніна, О. С. Потапова.— М.: НІПРО, 2004.— С. 11, 12.

Третій етап — етап інтерсуб'єктного рівня діяльності. На цьому етапі учні освоюють навички й способи роботи в команді. Здійснюється колективна робота від задуму до практичної реалізації ідеї проекту.

Досвід створення молодіжних підприємницьких проектів показує, що вони спрямовані на такі основні сфери¹:

- виробничо-комерційну діяльність;
- організацію дозвілля молоді;
- торгово-закупівельну діяльність;
- підприємства громадського харчування;
- рекламно-поліграфічну, видавничу діяльність;
- соціально-загадану діяльність (створення робочих місць для дітей-сиріт і дітей з порушенням розумового й фізичного розвитку).

Як ілюстрація в Додатку 6 наведений реальний підприємницький проект Центру освіти № 1852 м. Москви Журавльова Олександра, виконаний під керівництвом викладача, к. т. н. Л. Ф. Шарова.

3. Проекти навчальних міні-підприємств

Велика кількість проектних ідей народжується з аналізу потреб навчального закладу. Основне послання до розробки підприємницького проекту — створення на своїй базі міні-виробництва, що приносить дохід і слугує підмогою в роботі. Однак підкреслимо, що головна мета навчального міні-підприємства полягає не в зароблянні грошей. Міні-підприємство — це свого роду полігон, де прищеплюються соціальні навички, які не завжди можливо освоїти в системі звичайної шкільної освіти. Підлітки вчаться працювати в команді (у групі), бачать, до яких результатів приводить така робота, учаться брати на себе відповідальність у ситуації, коли оточуючі покладаються на них. Вони намагаються вирішувати адміністративні й правові питання, учаться творчому, ініціативному мисленню. Таким чином, прищеплюються навички поведінки, що визначають в остаточному підсумку життєвий і професійний успіх.

Розвиток і функціонування міні-підприємств веде свою історію з початку ХХ століття. Уже в 1915 році в США підлітки виробляли й продавали

¹ Супровід підприємницьких проектів / Під ред. С. І. Вершиніна, О. С. Потапова. — М: НІПРО, 2004. — С. 12.

різні види товарів, а в 1919 році були створені рухи «Молоді підприємства». У Канаді аналогічний рух з'явився в 1955 році, в 1960-х — в Англії й Франції, в 1970-х — у Бельгії. Підлітки виробляли, наприклад, обробні дошки для хліба, сиру й м'яса, керамічні підставки й вази, свічі, гравюри в рамках, чистящі губки, устаткування для дискотек, заморожені продукти, упаковки й ін. Іноді подібні експерименти кінчалися невдачею — «банкрутством» молодих підприємців, що теж служило непоганим уроком на майбутнє.

На початку 1990-х років експерименти з відкриттям навчальних міні-підприємств стали проводитися в Росії. Один із таких експериментальних проєктів здійснювався на основі фламандсько-руського договору про співпрацю (російсько-бельгійський проєкт). Керівником проєкту з російської сторони була д. п. н., професор І. Д. Чечель. Учасниками експерименту були навчальні заклади Росії: гімназія № 25 м. Краснодар, Центри професійної адаптації «Хамовники» (Москва), Ліцей інформаційних технологій (Москва). Керівники цих підприємств знайомились з бельгійським досвідом. Із фламандської сторони керував проєктом педагогічний радник ВВКСО Ян Данелс. Школами, що співробітничали, були: ST.-Jan Berchmanscollege (Антверпен), Vrij Technisch Instituut (Контіх), Koninklijk Atheneum 2 (Мехелен), Koninklijk Atheneum (Морцел), St.-Lutgardisinstituut (Турнаут).

У ході реалізації проєкту була зроблена спроба визначити роль і місце міні-підприємств в освітній системі й отримано цікавий досвід створення міні-підприємств у Росії.

У результаті співробітництва російських і фламандських експертів з освіти було видано посібник «Навчальні міні-підприємства у Фландрії й у Росії», де досить докладно розглянуто вміст діяльності міні-підприємства в юридичному й педагогічному аспектах, процедура його установи, функціонування й ліквідації. Особливо цікавий аналіз практичної діяльності навчальних підприємств.

На жаль, наклад видання був дуже невеликим. Тому дозволимо собі трохи докладніше звернутися до цього цікавого досвіду.

Автори відзначають, що, по суті, проєкт міні-підприємства — це дидактична рольова гра, у ході якої учні займаються реальною діяльністю. Підприємство не має юридичного статусу в рамках існуючих законів.

Економічні моделі міні-підприємства можуть бути різноманітними — це акціонерні товариства, підприємства з обмеженою відповідальністю, това-

риства й ін. Різні й форми утворення стартового капіталу — випуск власних акцій, одержання кредитів (від навчального закладу, від фірми-шефа навчального підприємства), передплата за договором підряду із замовниками. Але у всіх випадках повну відповідальність за договорами міні-підприємства, а також громадську відповідальність за всі наслідки учнівської діяльності, за життя й здоров'я учнів несе школа.

Нижче представлені конкретні приклади організації й функціонування міні-підприємств у російських навчальних закладах — учасниках проекту.

Гімназія № 25 м. Краснодара

У період проведення даного експериментального проекту в гімназії функціонувало 3 міні-enterprise — міні-підприємства «Лоза» і «Гефест» плюс навчальний магазин. Важлива особливість — робота міні-підприємств була включена в навчальний план 10 і 11-го профільних «менеджмент-класів» за рахунок часу, відведеного на профільні курси «Основи менеджменту й самоменеджменту» і «Прикладна економіка».

Одне з міні-підприємств — навчальний магазин (zareєстрований ліцензійною палатою м. Краснодара як навчальний підрозділ гімназії). Положення про навчальний магазин затверджене завідуючим відділом освіти адміністрації міста; отримана ліцензія на торгівлю продукцією, виробленою учнями на уроках і в позаурочний час¹, і на торгівлю товарами, що поставляються під реалізацію юридичними особами (асортиментний перелік товарів затверджений міським управлінням торгівлі). Основне місце в асортименті товарів займали вироби з кераміки й лози (продукція міні-підприємств гімназії).

Команда, що працює в магазині, складається з учнів 10—11-х класів. Вони менеджери й продавці-консультанти. Менеджер працює один-два тижні, потім ролі міняються. Продавці міняються щодня (з розрахунку, що кожний учень працює один день на тиждень). В обов'язки менеджера входить пошук постачальників товару, належне оформлення товару (накладні, цінники), установлення ціни й відповідний облік руху товару. Менеджер же забезпечує правильну роботу продавців. Робота відбувається на основі нормативних документів (вони всі доступні й перебувають в адміністрації магазину): Закону «Про захист прав споживачів», положення про навчальний магазин, посадових інструкцій. Підсумки фінансової діяльності підводять щорічно. Коли старші залишають школу, на їхнє місце приходять ті, хто закінчив 9-й клас і хоче працювати в «магазинній» команді. Відповідно, щорічно проходять перевибори керівника й перерозподіл функціональних ролей у команді.

¹ Гімназія має свою бухгалтерію, працівники якої взяли на себе контроль за фінансовою діяльністю міні-підприємства.

Прибутковість магазину виявилася невеликою (близько 80 \$ за рік)¹. Вона витрачена на потреби класу й пердплату шкільної бібліотеки на газети й журнали.

На думку учнів, робота в магазині навчила їх цінувати власну й чужу працю, правильно оцінювати власні можливості (деякі зрозуміли, що малий бізнес не для них), спілкуватися із клієнтами й один з одним. Також вони навчилися естетики праці.

Міні-фірма «Арт» по випуску кераміки (сувенірні дзвіночки, кулони й ін.) спочатку була створена як товариство з обмеженою відповідальністю (школа дала невеликий кредит як початковий капітал). Учні розробили статут і установчий договір. Їм довелося освоїти цілий пакет документів, зрозуміти різницю між акціонерним товариством відкритого й закритого типу; акціонерним товариством і товариством. Надалі ця фірма була перетворена в міні-фірму «Гефест» — акціонерне товариство закритого типу, при організації якої були враховані попередні помилки в організації навчальних фірм. Поза тим що продукція з лози й кераміки продавалася в навчальному магазині, частина її була закуплена членами збірної математичної команди шкіл Краснодару для подарунків своїм німецьким одноліткам і бургомістрів міста-побратима під час днів математики в Карлсруе (Німеччина). Таким чином, практично всі учні 10—11-х класів працювали в різних міні-підприємствах протягом 2 років.

Центр професійної адаптації «Хамовники»² (Москва)

Вони запропонували організувати роботу навчального підприємства за іншою схемою. На відміну від попереднього прикладу, ця діяльність не була протягом навчального року включена в навчальний план. У створеній учнівській фірмі учні 10-го класу працюють у період літньої практики. Але об'єднуються в команду вони в середині 10-го класу. У такий спосіб виходить, що півроку в 10-му класі вони працюють у міні-підприємстві 1 раз на тиждень 2—3 години після уроків, потім улітку під час 20-денної практики працюють там же, але вже по 6 годин на день і півроку в 11-му класі знову по 2—3 години після занять один раз на тиждень. Відповідно організація навчальної фірми, вибір виду діяльності відбуваються починаючи з 3-ї чверті 10-го класу. Підбиття підсумків роботи міні-підприємства, остаточні економічні розрахунки (погашення кредитів, оплата податків і т. д.) відбуваються до кінця 2-ї чверті 11-го класу, тобто через рік після початку роботи підприємство припиняє свою роботу.

Одним з міні-підприємств стала навчальна фірма «ВЕСКО плюс» радіомонтажного профілю. «Як організаційно-економічна модель був обраний

¹ Міський фонд зайнятості профінансував роботу магазину щодо заробітної плати (безповоротні кредити).

² Міжшкільний навчальний комбінат.

варіант субпідрядників (дочірньої фірми) «дорослої» фірми «ВЕСКО», тому й назва — «ВЕСКО плюс». Фірма «ВЕСКО» займалася ремонтом електро-монтажного устаткування в навчальних закладах міста й виконанням замовлень населення на подібні роботи.

З можливих робіт фірми «ВЕСКО» був створений портфель замовлень навчального міні-підприємства:

- профілактичні роботи з ремонту електропроводки до робочих місць;
- монтаж робочих місць для можливого підключення електроприладів;
- ремонт електропаяльників;
- профілактичний ремонт багатofункціональних радіокомплектів;
- ремонт джерел харчування;
- радіофікація кабінетів школи;
- виготовлення наочних посібників;
- ремонт електроножів;
- замовлення приватних осіб на електромонтажні роботи.

Фірма «ВЕСКО» є акціонерним товариством закритого типу. Фахівці фірми вели консультації навчального міні-підприємства «ВЕСКО плюс», виділили кредит на закупівлю матеріалів відповідно до кошторису видатків за даним обсягом робіт. Обрахування кошторису проводилося учнями самостійно, але консультації фахівців «ВЕСКО» не виключалися.

Щодня бригадири-учні вели облік відвідування робітників міні-підприємства в спеціальних журналах, а також облік виконаної роботи (оформляючи наряди й ін. робочу документацію); оцінювали роботу кожного учня в кількісному і якісному відношенні.

Критеріями оцінки служили:

- об'ємні показники роботи;
- виконання норм виробітку;
- якість праці;
- дисципліна праці;

дотримання вимог технологічного процесу;

дотримання правил техніки безпеки, пожежної безпеки, санітарії й гігієни праці.

На виконані роботи щодня оформлялися «наряди-завдання» на кожного учня або на бригаду залежно від організації праці на профілі. «Наряд-завдання № » служить також звітом учня про пророблену роботу за звітний період, тому що є накопичувальним і має як кількісні, так і якісні показники»¹.

«ВЕСКО плюс» крім всіх необхідних виплат (кредит, амортизація устаткування, страхівка, заробітна плата й ін.) передбачило можливість (і змогло це зробити за підсумками роботи) виділити гроші до фонду розвитку

---

¹ Цитується за проектом тексту навчальної допомоги «Навчальні міні-підприємства у Фландрії й Росії». — С. 35.

підприємства. Вони пішли на закупівлю устаткування, що після ліквідації міні-підприємства було передане в дарунок навчальному закладу за рішенням загальних зборів членів колективу. Наступне міні-підприємство — «Зінгер і Ко», відкрите вже в новому навчальному році, почало свою діяльність, узявши під оренду устаткування, придбане попередниками.

4. Проекти інтернет-сайтів навчальних міні-підприємств

Ідея проектів інтернет-сайтів навчальних міні-підприємств заснована на переконанні, що Інтернет як потужний комунікаційний канал — це один з найважливіших способів просування брэнда. Таким чином, сайт фірми — це рекламно-маркетинговий інструмент. Тому при запуску інтернет-проекту надзвичайно важливо, щоб він був ексклюзивним і цікавим. Повинне бути щось своє, особистісне, що передає суть брэнда, відрізняє фірму від інших. Корисно вивчити досвід інших компаній і не повторювати чужих помилок.

Навчальна мета створення подібного проекту полягає в навчанні грамотно структурувати матеріал, щоб сайт став ефективним робочим інструментом. Це окремий самостійний проект, спрямований на інформаційну підтримку навчального міні-підприємства (міні-фірми).

За посиланнями у мережі, люди, які не знайомі з діяльністю компанії (підприємства), можуть знайти її корпоративний сайт і одержати всю потрібну інформацію про неї.

Сайт незамінний для підтримки офлайнових рекламних кампаній, коли на рекламному носії неможливо розмістити великий комплекс інформації. Будь-яка людина, яка цікавиться продукцією фірми, може в зручний для неї час зайти на сайт і знайти відповіді на свої питання.

Однією із вимог до навчального проектування сайту є вироблення вміння розробляти сайт компанії з обліком його багатофункціональності. Набір функцій досить широкий — це й корпоративний, і брэндовий сайт. Це представництво міні-фірми в Інтернеті, своєрідна візитна картка. Тому інформація головної сторінки повинна містити структуровану інформацію про фірму, її місії, продукцію, напрямки бізнесу, контактні дані.

Наступна важлива функція сайту — діалог і зворотний зв'язок з користувачем. На сайті, наприклад, завжди повинні бути свіжі новини. Також повинен працювати форум: відвідувачі ресурсу можуть звертатися й задавати

питання представникам компанії й один одному. Все це відбувається під логотипом марки навчальної міні-фірми й сприяє створенню цільової зацікавленої аудиторії. Отже, створення логотипа — одне із приватних завдань підготовки проекту.

Найважливіша функція сайту полягає в тому, що він повинен надати неоціненну допомогу під час збору інформації й пошуку клієнтів. Використання опитувальних листків на різні теми — один із недорогих і ефективних способів вивчення переваг потенційних клієнтів.

Необхідно передбачити механізм обліку відвідувачів сайту за розділами. Це окреме завдання для розроблювачів сайту. Наступний момент, який варто врахувати при розробці проекту сайту, пов'язаний з функцією пошуку партнерів. Завдяки сайту ця функція може бути дуже добре відпрацьована. Адже саме там вони можуть оперативнo одержати необхідну інформацію й швидко зв'язатися із представником фірми, поставити питання. Структуруючи матеріал, потрібно зрозуміти, яких партнерів бажано придбати: дилерів із поширення продукції, постачальників сировини й матеріалів, розроблювачів перспективних проектів і т. п.

Не слід перенасичувати сайт занадто великою кількістю специфічної інформації, тому що всі клієнти дуже різні й формати їхнього бізнесу сильно відрізняються. Прайс-лист — теж не визначальна річ у партнерських відносинах. Важливіші інші моменти — насамперед якісні показники продукції міні-фірми, її зрілість.

Ще одне завдання для розроблювачів проекту — як рекламувати сайт? Досвід показує, що насамперед треба працювати з пошуковими системами, а також комплексно розміщати рекламу на різних порталах і сайтах, які відвідують цільові клієнти. Треба враховувати, що аудиторія може бути досить пасивна. Тому рекламна інформація про сайт повинна «зачепити», а ось чим — це предмет особливої турботи розроблювачів проекту. Реклама сайту в Інтернеті в співвідношенні з іншими інформаційними носіями — досить недорогі ресурси.

Найпоширеніша помилка подібних інтернет-проектів — незадовільне візуальне подання матеріалів, банальність. Варто пам'ятати: які оформлення й стилістика сайту — такий і результат. Інша помилка полягає в тому, що після запуску не проводиться ніяких дій по розкручуванню й просуванню сайту. У підсумку його відвідуваність залишається дуже низкою. При-

родно, що віддачі від такого ресурсу не буде. Це зусилля, викинуті на вітер. Сайт, як живий організм, повинен постійно розвиватися. А для цього потрібно цілеспрямовано докладати зусиль. Отже, це постійно діючий проект і наступні покоління учасників навчальної міні-фірми повинні працювати над розвитком і вдосконаленням первісного проекту.

Зі сказаного ясно, що інтернет-проекти зі створення сайтів тісно пов'язані з навчанням веб-дизайну. Отже, навчальна міні-фірма повинна передбачати у своїй структурі відділ веб-дизайну, куди повинна бути притягнута креативна група тих, хто навчається на чолі з консультантом, роль якого може виконувати викладач інформаційних технологій. Робота із проектування сайту може вестися в рамках навчального часу, у позаурочних формах занять і під час практики.

Процес навчання в умовах міні-підприємств наочно висвітлює протиріччя між теорією й практикою, і учні навчч переконаються, що теоретично знати ще не означає практично змогти.

Часто ситуації із практики функціонування міні-фірм розбиралися на уроках з менеджменту й самоменеджменту й були гарною основою для рішення практичних завдань. Наприклад, деякі аспекти психології керування ілюструвалися двома підходами, які виявили усні при виборі керівника своєї міні-фірми.

Підхід перший: «Не хочу брати відповідальність на себе, тому пропоную керівником іншу людину». Підхід другої: «Пропоную таку-то кандидатуру, тому що це знаюча, відповідальна, ініціативна і комунікабельна людина».

У командній роботі в умовах міні-підприємства стає добре видна різниця між гаданою цілеспрямованістю деяких учнів й реальною роботою, спрямованою на досягнення мети. Експерти відзначають, що учні досить швидко адаптуються до рольових функцій у міні-підприємствах, але проте ця форма навчальної роботи не може здійснюватися без своєчасного висококваліфікованого педагогічного втручання. Приводом для втручання можуть служити, наприклад, ситуації, що стосуються психологічних аспектів взаємодій школярів у процесі здійснення діяльності фірми. Зокрема, у деяких підлітків може виявитися зайва амбіційність, а в інших на цьому тлі розвинулася занижена самооцінка. Рефлексивний аналіз ситуацій допомагає дозволити подібні психологічні проблеми. Рефлексія проводиться викладачами по всіх ключових моментах роботи відповідно до дидактичних цілей навчальних міні-підприємств.

Організація роботи міні-підприємств — це, безумовно, додаткове навантаження на педагогів і додаткова фінансова відповідальність освітньої установи.

На жаль, міні-підприємства не стали масовим явищем у практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів при всій дидактичній значимості подібної форми навчання. Адже фактично вони — сучасне втілення добре відомої із практики радянської освіти ідеї з'єднання навчання із продуктивною працею, але тільки в умовах ринкових відносин. Для реалізації проєктів міні-підприємств потрібна фінансова підтримка на початковому етапі. Характерні висновки російських учасників описаного вище російсько-бельгійського проєкту: «Сам процес організації навчального міні-підприємства і його дидактична значимість не сприйняті на державному рівні в освітніх структурах, тому викладачі самі займаються цією роботою. Поки існує російсько-бельгійський проєкт, ми можемо якось координувати цю діяльність. Всі педагоги відзначають цінність і значимість навчальних міні-підприємств для формування якостей особистості, значимих у будь-якій професійній діяльності за порогом школи...

Представники ділового світу не виявляють бажання на державному рівні, як це було в багатьох країнах Європи й США, піти в школи й брати участь у формуванні правового підприємництва в особі майбутніх бізнесменів. Всі контакти з «дорослими» фірмами будуються на рівні особистих контактів».

Хоча ці висновки не виглядають оптимістичними, ми все-таки бачимо вихід у тому, що школа може шукати інші можливості створення навчальних міні-підприємств. Одним із таких шляхів є пошук грантової підтримки відповідного проєкту. До речі, написати заявку в один з фондів і виграти грант — це нормальний шлях для викладачів, які вчать дітей проєктної діяльності. Заявка — це теж проєкт, і навчальний заклад, здатний написати грамотне обґрунтування й виграти грант, з повною підставою може вчити дітей тому, як створити й реалізувати навчальний проєкт.

У зв'язку з важливістю порушеної проблеми і її безпосереднім відношенням до теми проєктної діяльності в одній з наступних глав ми дамо деякі поради по пошуку фінансування освітніх проєктів.

5. Дизайнерські проекти

Дизайнерські проекти найбільш актуальні для учнів класів художнього профілю. Дизайнер — суть проектувальник.

Ми хочемо познайомити читача з досвідом застосування методу проектів у навчанні дизайнерів у майстерні ТАФ (театр архітектурної форми), очолюваної професором О. Єрмолаєвим, чудовим архітектором, педагогом і подвижником, автором багатьох найцікавіших педагогічних знахідок. Сьогодні ТАФ — це «незалежна дизайнерська майстерня, що розробляє й реалізує ідеї спонтанно-екологічної, проектно-художньої творчості в руслі «культури виживання» і «мистецтва-до-мистецтва» — протокультури». Крім своєї основної діяльності в якості професора МАРХІ О. Єрмолаєв готує дизайнерів у будівельному коледжі № 30 у м. Москві в умовах спеціально створеної дизайн-студії. Під його керівництвом учні й студенти виконують дизайнерські проекти різного рівня складності. Однак ряд запропонованих О. Єрмолаєвим ідей дизайнерських проектів може бути, на нашу думку, використаний для роботи з учнями старших профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів. Крім того, педагогічні підходи до проектування, сформульовані О. Єрмолаєвим, становлять безсумнівний інтерес для вчителя й можуть бути взяті на озброєння в практичній роботі зі старшими школярами.

Дозволимо собі процитувати ряд думок О. Єрмолаєва про сутнісні підходи до навчальної діяльності, тому що вони представляються нам украй важливими в контексті роботи з методу проектів¹.

Ми намагаємося створювати іншого проектувальника... який не володіє обмеженістю індустріального дизайнера, але його проникненням у світ особистості, технологій, матеріалів.

Треба домагатися права на вільний, самостійний пошук кожним педагогом власного способу руху.

Домагатися безумовного пріоритету проектної роботи (у всій її багатшаровості). Форма реалізації пріоритету — майстерні.

Майже скрізь принцип такий: від академічних, фундаментальних знань — до практичної проектної роботи. У цій самоочевидності зло безмежне. Треба: від практичних завдань — через потребу дізнаватися — до поповнення знань...

---

¹ Цитується за книгою О. Єрмолаєва «Головна книга середовищного існування» із серії «Бути посередником»: Вип. 9.— М., 2004.— С. 65-67, 322.

Один із основних акцентів викладання ставиться в дизайні-студії на розвитку проектної культури завтрашнього дня. Погляд в «завтрашній день» представляється важливішим за підготовку «робочої сили для сьогоднішнього механізму» на тій підставі, що «практичні навички легко здобуваються на практиці — роботі...». Таким чином, орієнтуючи на проектну культуру завтрашнього дня, МАЙСТЕР готує учнів до змін, а не оснащує їх засобами пристосування до суспільства, відомими нам сьогодні. Цей принцип напряду співвідноситься з визначенням слова проект як «кинутий уперед».

Головне — учитися відношенню з кожним новим завданням як із незнайомим, забуваючи знайомі способи рішення, довіряючи здоровому глузду.

Настав час кінчати з пошуком абсолютних рецептів правильної педагогіки.

Істина в тому, що тільки різноманітний, багат шаровий рух до різних цілей (індивідуальних) є життя...

Методологія навчальної роботи

1. Це РОБОТА, а не очікування відкриття, натхнення.
2. Щодня — невеликий проект рішення однієї із проблем.
3. Поінформованість у роботі колег, збагачення ідеями оточуючих.
4. Проект — ПРИВІД не тільки показати свої здібності, але й, насамперед, дечому навчитися.
5. Вибір напрямку в роботі, характеру проекту, духу, стилю відбувається на основі великої роботи, глибокого занурення в проблеми проекту.
6. Робота паралельна, колективна, але ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ вихлюпується в кожній вправі, складаючись у Щось.

Немає вчителя й учня, а є учні, один із яких (учитель) втягує у свій процес інших.

Навчати може лише той, хто сам учиться.

Навчати може людина будь-якого віку.

Коли ми живемо й розвиваємося разом з учнями, а не даємо знання, а потім їх запитуємо, то відпадає необхідність перевірок, іспитів.

Треба забути про те, як вийти заміж, як виглядати красиво, як домогтися успіху в житті: якщо ви зайняті справою, то світло в очах і недбалість зачіски приходять самі собою, а слідом і все інше.

Треба використати цю роботу (проект літньої школи в північному селі) як можливість зробити собі заділ на все життя — перемалювати всі комори, хати, вікна, двері, вузли, деталі, і те, що під ними копірається й над ними несеться.

Проект упаковок для нового продукту «Іван-чай» за замовленням ТОВ «Роса»

Упаковка «Іван-чаю» виконана в майстерні ТАФ навесні 1996 р. руками головним чином Світлани Тарасової і Костянтина Шулика. Робота виконана в руслі актуальної для майстерної орієнтації в душі нового стилю з Росії, що розвиває традиції відкритої організації простору, ясної геометрії форми, контекстуального матеріалу, конструкції, колористики¹.

*Сформулював керівник майстерні ТАФ
Олександр Єрмолаєв*

«Чай-Іван» — «Іван-чай».

Старовинний чай для здорового життя

Наш час — час інновацій, переосмислень, особистих інтерпретацій, неортодоксальних поглядів на все навколо; час існування в прикордонному культурному просторі між крайностями лівого й правого, гори та низу, світлого і темного, простого і складного; час природного з'єднання сучасного життєвідчуття з найглибшими традиціями, з корінням народної культури. Гарний подразник народжує гарну інтерпретацію. Для співробітників майстерні ТАФ таким подразником став «Іван-чай», вірніше, необхідність створення упаковки для нього.

ПРО ЧАЙ

Іван-чаю незабаром вісімсот років. У минулому столітті за кордоном його називали руським чаєм, ставлячи в один ряд з перським килимом, китайським шовком, дамаською сталлю.

Іван-чай росте по всій Росії, немає в Росії більш розповсюдженої по її території рослини, що чудесним чином з'єднує тонкий смак, ніжний аромат і дивні цілющі властивості.

Цілющі властивості іван-чаю підтверджені численними дослідженнями фахівців. Руський чай — яскраво виражене протверезне, швидко допома-

¹ Цитується за книгою О. Єрмолаєва «Головна книга середовищного існування» із серії «Бути посередником» — Вип. 9. — М., 2004. — С. 258—261.

гає при отруєннях. Він збільшує опірність організму хворобам, знижує запальні процеси слизових оболонок тканин, у цілому впливаючи як м'яке заспокійливе.

Пити руський чай краще через годину після їжі. Свої цілющі властивості чай зберігає протягом трьох днів після приготування. Приготування іванчаю традиційне: як і всякий чай, його заварюють окропом, приготовленим, по можливості, із чистої джерельної води, в добре розігрітому чайнику.

Руський чай гарний у суміші зі звичайним чаєм, особливо в пропорції 3:1, нейтралізує в цьому випадку нешкідливу збудливу дію кофеїну.

Пити іван-чай краще несолодким, вприкуску з кусковим цукром, сухофруктами, свіжими фруктами.

Заварюють іван-чай тільки в гарному настрої, що обов'язково передається тим, хто його п'є.

ПРО УПАКОВКУ

Отже, ми робимо упаковку не для традиційного чаю, а для **НОВОГО** продукту, який, зберігаючи зв'язок з тим, що називається чаєм, є для покупця новим товаром, з яким ще належить познайомитися.

Ми хочемо, щоб стилістика оформлення Нового Руського Чаю була амбівалентною: досить сучасною, тобто природною, раціональною, ескізною й разом з тим позачасовою, традиційною, архаїчною. При цьому вона повинна бути рівнодалекою від усереднено-рекламного глянцю упаковок традиційних англо-цейлонських чаїв, так і від фруктовো-ягідного багатощтаття європейських упаковок, а також від наївного прямолінійного використання не за призначенням народних дерев'яно-берестяних коробочок для солі, парфумерії й коштовностей.

Матеріалом для вертикального бруска основної упаковки вибираємо грубуватий щільний картон, якості якого лежать у просторі між деревом і папером, нагадуючи про природну основу як упаковки, так і продукту. Кришка бруска кріпиться до корпусу за допомогою муарової стрічки й сургучевих рельєфних печаток, що натякають на серйозність намірів. Колір картону міняється від природно-жовтуватого — для недорогого чаю, до рослинно-зеленого, піщано-рожевого — для більш дорогих сортів, і до комбінованого — для чаю з добавками, що з'єднує у своєму колориті світло променів сонця, тіні гілок дерев, завісу туману, хмар, російської ночі, колір дороги, поля, трави, піску, колір рожево-зеленого квітучого іванчаю.

У графічному рішенні упаковки активно використовуються кольорові шрифти, що передають просторову глибину середовищного відчуття, ціль якого — буквальне занурення покупця в атмосферу пейзажу, з якого вийшов іван-чай. Зміна місць елементів слова «Іван-чай»¹ служить для загострення уваги покупця чаю.

¹ Виходить «Чай-Іван».

Тверда картонна упаковка, що, за розрахунками проектувальників, може згідно з російською ощадливою традицією служити довго, доповнена м'яким, більше простим і дешевим папером.

Упаковка містить інформацію про особливості продукту, особливості споживання; на складних сортах інформація дублюється англійською. Окрема вкладка несе інформацію про цілющі властивості чаю. До м'якої упаковки вкладка кріпиться зовні подібно до аптечної традиції.

6. Соціальні проекти

Соціальні проекти пов'язані з гуманітарним профілем навчання. Однак якщо задуматися, то не тільки з ним, а з будь-яким профілем взагалі, тому що вони по своїй суті є надпредметними й можуть виконуватися за рамками навчального розкладу. Для подібного роду проектів характерний зв'язок з актуальними проблемами повсякденності. Очевидно, що результатом досвіду проектування повинно стати формування соціальних компетенцій. До соціальних компетенцій належать здатність до роботи в команді, позначення й розв'язання конфліктів, розуміння інших, контактність, соціальна відповідальність¹. Соціальна компетентність учнів формується через відповідним чином організовану проектну діяльність, присвячену значимим для учнів проблемам. Одним із різновидів подібних проектів є нескладні (посильні для учнів) соціологічні дослідження.

Проілюструємо сказане прикладом із досвіду роботи коледжу легкої промисловості № 24 м. Москви².

Проект — соціологічне дослідження: «Безпека пішохода при переході дороги»

Виконали учні: Ілларіонова Юлія, Харькіна Світлана, Ширинянц Юлія, Вехтева Яніна, Баранова Лідія.

¹ Безюлева Г. В., Іванова Н. В., Нікітін М. В., Шеламова Г. М. Професійна компетентність: аспекти формування / Під ред. Безюлевої Г. В.— М: Московський психолого-соціологічний інститут, Федеральний інститут розвитку освіти, 2005.— 82 с.— С. 20.

² Вік дітей, які виконували проект, 15—16 років, що цілком відповідає рівню старших класів загальноосвітньої школи. Тому використання досвіду коледжу представляється в цьому випадку цілком коректним.

Проект виконаний під керівництвом викладача Людмили Іванівни Коробкової. Вона ж є автором ідеї.

Ідея проекту спровокована ситуацією, з якою щодня зіштовхувалися учні по дорозі в коледж при переході проїзної частини на кільці Площі Соловецьких Юнг, на перетинанні вулиць 16-ї Паркової й Бузкового бульвару. Безперервний потік транспорту, що рухається, не регулювався світлофором. Світлофор був відсутній, а на «зебру» водії транспорту просто не реагували. Таким чином, перехід став небезпечний для життя пішоходів. Відповіддю міліції на звертання із приводу установки світлофора в цьому небезпечному місці стала досить цинічна заява, що «потрібна статистика нещасних випадків».

Учні коледжу вирішили не чекати такої сумної статистики й у рамках проектної діяльності виконали соціологічне дослідження, яке оформили у вигляді проекту з обґрунтуванням проблеми дослідження, постановкою його мети й завдань, проведенням опитування, аналізом результатів і висновками.

Отже, що ж зробили учні у своєму проекті? Насамперед, вони поставили мету — довести, що перехід дороги біля коледжу ускладнюється через відсутність будь-якого із необхідних засобів безпеки, а саме: світлофора, «лежачого поліцейського», підземного переходу. Відсутній також і постовий-регулювальник. Наявна «зебра» своєї ролі не виконує. Для доказу авторам проекту належало за допомогою анкетування учнів, викладачів і працівників ліцею з'ясувати, чи відповідає, на їхню думку, дане перехрестя вимогам безпеки. Адже всі опитувані зіштовхуються зі складністю переходу як мінімум двічі на день.

Розробили анкету. Питання формулювали гранично конкретно.

1. Чи відповідає вимогам безпеки перехрестя Бузкового бульвару й 16-ї Паркової вулиці на Площі Соловецьких Юнг? Так Ні
2. Чи відразу зупиняється машина при ваших спробах перейти дорогу? Так Ні
3. Чи виправдовує «зебра» своє призначення? Так Ні
4. Чи була при вашому переході через дорогу ситуація підвищеної небезпеки? Так Ні
5. Чи відчуваєте ви почуття тривоги при переході через дорогу на Площі Соловецьких Юнг? Так Ні

6. Чи створить наявність світлофора більш безпечні умови для переходу через дорогу на Площі Соловецьких Юнг? Так Ні

Отримані в результаті опитування дані переконливо показали, що, на думку опитаних, перехрестя не відповідає вимогам безпеки. Всі 100 % респондентів підтвердили, що при спробах перейти дорогу по «зебрі» машини не зупиняються, щоб пропустити пішохода. Майже в кожного учасника опитування траплялася ситуація підвищеного ризику (92 % учнів і 97 % персоналу). Абсолютно всі відчули тривогу при переході через дорогу. Отже, «зебра» не виправдує своє призначення. Учні зробили висновок про те, що необхідно захистити життя пішоходів і водіїв. Результати дослідження були передані в міліцію й у префектуру із проханням установити світлофор. Оскільки аргументація була більш ніж переконливою, не рахуватися з даними, переданими учнями у правоохоронні й владні органи, було неможливо, і на горезвісному перехресті таки встановили світлофор.

Учні одержали досвід громадянськи активного поведіння, взаємодії із владними структурами. Результат проробленої роботи дав їм не тільки нові знання, але почуття морального задоволення. Вони могли пишатися результатами своєї роботи, значимість якої оцінили оточуючі.

Соціологічні дослідження старших школярів можуть бути присвячені й іншим значимим для учнів темам. Спробуємо сформулювати приблизні теми проектів соціологічних досліджень¹: «З яким настроєм учні приходять до школи», «Виявлення уявлень однокласників про своє майбутнє», «Взаємини в класі, прогнозування подальшого розвитку відносин», «Відносини з батьками і друзями», «Престиж школи», «Професійно-навчальні інтереси й планування своєї майбутньої професійної кар'єри», «Пошук творчого потенціалу серед учнів школи» та ін.

7. Міжнародні інтернет-проекти й розвиток комунікативних навичок учнів

Проблема формування мовних і комунікативних навичок (компетенцій) у старших школярів у цей час достатньо актуальна. Це обумовлено вимога-

¹ В основу покладені ідеї Л. І. Коробкової.

ми сучасного ринку праці: комунікабельність, гарне володіння мовою, уміння працювати в команді є одними з важливих вимог, пропонованих сьогодні роботодавцями до своїх працівників. Відповідно, розвиток в учнів дослідницьких і комунікативних умінь розглядається як один із пріоритетних напрямків освіти.

Рівень володіння мовними й комунікативними компетенціями сьогоднішніми випускниками шкіл не можна визнати задовільним. Це відзначають і викладачі, і самі учні. Так, особливі труднощі в них викликають несформованість словникового запасу, чистота мови, уміння складно, логічно й мотивовано доводити свою точку зору й ін. Деякою мірою застосування методу проектів може сприяти виправленню ситуації. Наприклад, виконання учнями різного роду комунікаційних проектів, поодиноким випадком яких є міжнародні інтернет-проекти, про які і йдеться в цьому параграфі. Додаткова цінність міжнародних проектів полягає в актуалізації знань з іноземної мови.

Прихід Інтернету в школу створив ґрунт для створення нових освітніх технологій. Досвід міжнародних контактів школярів тепер не обмежується учнями, яких вибрали для поїздки за рубіж, і тими, чий батьки можуть оплатити закордонну поїздку дитини. Через Інтернет кожний школяр може спілкуватися зі своїми однолітками в будь-якій частині Землі. Інтернет дозволяє вести «діалог культур» у реальному часі, не виходячи за межі класної кімнати.

Шкільний телекомунікаційний проект розглядається як спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів на основі комп'ютерної телекомунікації.

У ході подібних проектів групи учнів шкіл-партнерів можуть спільно досліджувати й обговорювати актуальні питання історії, екології, культури, політики й ін. Вік школярів — 15—17 років.

Наприклад, однією з тем подібного проекту може стати інтернет-дискусія «Глобальні проблеми економіки й екології». Тема є актуальною, тому що впровадження сучасних наукових і технологічних досягнень, що ведуть до прогресу в економічній сфері, часто пов'язане із забрудненням навколишнього середовища, що негативно діє на екологічну рівновагу в природі. Інтернет-спілкування на дану тему сприяє кращому осмисленню підлітками глобальних проблем сучасності. Сценарій дискусії розробляється на етапі передпроектної підготовки.

На обговорення можуть бути винесені такі теми й питання¹.

1. Які цілі й засоби суспільного розвитку?
2. Завдання стійкого суспільного розвитку, взаємозв'язок економічних і екологічних завдань, що стоять перед суспільством.
3. Чи досить показників ВВП і ВНП для оцінки рівня розвитку країн?
4. Руйнування озонового шару — результат господарської діяльності людини.
5. Причини й заходи запобігання парниковому ефекту.
6. Кислотні дощі — наслідки природних і промислових забруднень навколишнього середовища.
7. Екологічні проблеми міст і способи поліпшення екологічного стану міста за допомогою озеленення.
8. Ріст населення планети й зниження народжуваності в Росії.
9. Показники стабільності розвитку.
10. Ліси — легені планети.
11. Проблеми збереження генофонду нашої планети.

У якості ще одного прикладу розглянемо проект «Проблеми підлітків у сучасному світі».

Ідея проекту полягає в тому, щоб підлітки-тинейджери різних країн за допомогою інтернет-спілкування (інтернет-дискусій) навчилися краще розуміти самі себе й один одного, осмислюючи загальні проблеми. Проект спрямований на розвиток комунікативних умінь і навичок старшокласників. Тривалість проекту — місяць. Використовувані засоби: E-mail, Інтернет (видається Web-журнал в HTML).

Питання, на які повинні відповісти школярі в результаті проектної діяльності.

- Розповісти про себе й свої проблеми школярам країн-партнерів. Досліджувати, чи багато загального в цих проблемах, чи є спільні інтереси. З'ясувати, у чому ви різні.
- Сформулювати в одній-двох фразах відповідь на питання: «Чи легко бути молодим?»
- Що розуміють школярі різних країн під словами любов, щастя!

---

¹ Перелік питань і тем узятий зі сценарію подібної дискусії, розробленого В. Є. Анікановою.

- Чи існують проблеми батьків і дітей (generation gap) у країнах-партнерах?
- Обговорити молодіжну моду.
- Яку музику ми слухаємо?
- Які книги ми читаємо?
- Які фільми ми дивимося?
- Хто наші кумири?
- Як ми використовуємо комп'ютер?

Результат діяльності учнів — спільний мережний журнал. Назву слід придумати. Один з варіантів — журнал Teens.

Зрозуміло, що за аналогією можуть бути запропоновані й інші питання щодо проблем, що хвилюють підлітків. Наприклад, пов'язані із проблемами молодіжних субкультур і стилю життя, проблемою наркотиків, спорту, планування кар'єри, новин науки й техніки, хобі й т. д.

Учасникам проекту, що вчаться, даються для ознайомлення вищезазначені питання, після чого формуються групи за інтересами (5—7 осіб) і розподіляються функціональні обов'язки кожного. Подальша робота здійснюється усередині груп (пошук інформації, анкетування, аналіз, консультації з учителями, узагальнення, створення креативних ідей, остаточна підготовка матеріалів для міжнародного обміну інформацією, вихід на зв'язок зі школами-партнерами й т. д.).

Етапи роботи над проектом:

1-й етап — створення візитної картки учасників;

2-й етап — збір і обмін інформацією між школами-партнерами по кожному з питань, заявлених у проекті, над якими працювали групи;

3-й (заключний) етап — всі учасники проекту створюють дайджест (у вигляді WWW-газети).

Очевидно, що телекомунікаційні проекти відносяться до міжпредметних проектів, що вимагають інтегрованого знання й комунікативних умінь. Для виконання подібного роду проектів рекомендується створення Координаційної ради, тому що в роботі над проектом задіяне велике коло учасників. Координатори формують колектив учасників, розподіляють ролі серед учителів і серед учнів, здійснюють координацію виконання етапів проекту, допомагають учителям, що курирують певні напрямки проекту, і т. д.

У проєкті задіяні учителі-предметники (якщо це необхідно), наприклад, учитель іноземної мови (допомога в перекладі текстів), учитель інформатики (він консультант у технічних питаннях створення WWW-сторінок) та ін.

Для досягнення основної мети (розвиток комунікативних навичок) учні в ході виконання проєкту вчать чемно й грамотно складати листи в партнерську школу. Вони повинні вміти увійти в мережу й відправити (одержати й зберегти) E-mail; увійти в мережу як активний учасник конференції, вміти розмістити в мережі свої матеріали; користуватися пошуковими системами й базами даних.

Результатом проєкту, як уже було сказано вище, є спільний мережний журнал. Але для оцінки роботи учнів потрібні критерії, по яких можна відстежити ефективність їхньої роботи. Зокрема, можна оцінювати діяльність учасників на основі аналізу робочих матеріалів проєкту, результатів анкетування й інтерв'ювання. Також оцінюється регулярність виходу на зв'язок зі школами-партнерами, змістовність і якість (повнота, грамотність) послань, що відправляються. Крім того, учням для відповіді може бути запропонований запитальник, заповнені графи якого можуть бути використані як для зовнішньої оцінки, так і для самоаналізу. Питання можуть бути приблизно такими:

Як ти організував свою діяльність?

Який вид робіт ти вибрав і чому?

Якими видами інформації користувався, як її відбирав?

Чи досить часу було відведено для роботи?

У яких видах робіт брав участь додатково?

Яким чином тобою використовувався комп'ютер?

Чому ти навчився в результаті роботи по проєкту (як збирати необхідну інформацію, в яких формах вона може бути представлена, як чемно писати листа закордонним партнерам, як вести дискусію й т. п.)?

Що нового ти довідався про себе й про товаришів у групі; про закордонних партнерів?

Що було цікаво, що — ні?

Чи знаєш ти труднощів у спілкуванні?

Для чого необхідне спілкування?

IV. Гендерні аспекти організації проектної діяльності

Соціалізація підлітків сьогодні відбувається в умовах перерозподілу традиційних соціально-економічних ролей у суспільстві. Це обумовлено суспільно-економічними процесами як усередині країни, так і в усьому світі (глобалізація, реструктуризація економіки, зміна положення соціальних груп на ринку праці й т. д.). Всі ці процеси, як показують дослідження соціологів, демографів і економістів, носять «гендерно забарвлений»¹ характер, тобто певним чином і по різному впливості на положення чоловіків і жінок у соціумі. Тому особливої важливості для процесу соціалізації підлітків і молоді, крім одержання трудових навичок, набувають уміння формувати стратегію партнерської взаємодії.

Практика шкільного навчання як раніше на уроках праці, так і тепер на уроках технології має традиційну, досить тверду гендерну диференціацію, обумовлену поділом на обслуговуючу й технічну працю в основній школі й профільністю навчання в старших класах, що здебільшого заснована на роздільному навчанні. Це приводить до ряду протиріч, коли на базі закріплення в процесі трудового навчання твердих традиційних статево-ролевих стереотипів поведінки й призначення чоловіків і жінок і фактичного обмеження можливостей для їхньої взаємодії в процесі праці в школі формується неготовність статей до соціального партнерства, що утрудняє подальший процес соціалізації молоді.

Гендерний підхід до реалізації технологічної підготовки старшокласників припускає педагогічну підтримку соціалізації. Методика навчання з урахуванням гендерних факторів припускає такі групи цілей (крім традиційних цілей трудової підготовки).

Педагогічні — навчити співробітничати, одержати більш ефективний результат діяльності учнів у процесі спільної роботи в групі.

Психологічні — сприяти розумінню й прийняттю один одного молодими представниками іншої статі.

Соціальні — сприяти досвіду соціального партнерства статей як важливому аспекту соціалізації.

---

¹ Термін «гендер» позначає складений елемент соціальних відносин, заснований на усвідомлених розбіжностях між статями.

У ході проведеного дослідження ми намагалися з'ясувати наявність або відсутність у учнів досвіду спільної роботи з представниками іншої статі, труднощів у спілкуванні, прагнення до лідерства, прагнення до спілкування, спрямованого на рівноправне ділове співробітництво між статями й думку щодо ефективності такого співробітництва. Як база можливої реалізації спільної роботи була обрана така сфера діяльності, як виконання проектних завдань на уроках технології в школі.

В опитуванні брали участь 100 школярів Північного адміністративного округу м. Москви, які виконували проекти за технологією в МНК № 1, а також викладачі — керівники проектів. Напрямки проектної діяльності, у рамках яких визначалася тематика проектних завдань, були такими: дизайн житлового приміщення; м'яка іграшка; вишивка; бісероплетіння; дизайн, удосконалення чого-небудь; сучасна політика очима підлітків; школа третього тисячоліття; проблеми сучасної молоді; спорт; мода; наркотики; екологія; інформаційні технології; художнє конструювання.

Пристаючи до дослідження, ми виходили із припущення, що виконання проектного завдання в змішаній групі (беруть участь представники обох статей) може бути більше ефективним у силу сполучення можливостей юнаків і дівчат як представників своєї статі (особливості статевої диференціації мозку). Працюючи над одним і тим же завданням, вони можуть вдало взаємодоповнювати один одного в різних видах діяльності й тим самим підсилити результативність виконання проектного завдання, одночасно здобуваючи досвід співробітництва. На цю думку нас наштовхнуло порівняння ряду проектів на близьку тему, виконаних в одностатевих групах. Це були гарні, у цілому, роботи. Але в кожній з них були присутні аспекти, які за ступенем пропрацьованості їх у проектах юнаків і дівчат перебували нібито в «протифазі» та явно логічно доповнювали один одного. Наприклад, при розробці дизайну житлового приміщення в проектах юнаків приділялася особлива увага технічним проблемам. Вони, зокрема, задавалися питанням, а де повинна пройти електропроводка, відкрита або закрита вона буде, де раціональніше розмістити розетки й т. п. Дівчата вирішували більшою мірою естетичні проблеми: колірне рішення, панно, фіранки, декор. І ті, й інші робили найпростіші економічні розрахунки, але дівчата більше фантазували, однак ретельно й докладно представляли дані щодо цін у магазинах, відомостей рекламного характеру, аналізу літератури (зокрема

фен-шуй), а юнаки обмежувалися більше грубими прикидками. Тому теоретично представлялося, що будь ці проекти об'єднані, розкриття теми було б більш цілісним, а співробітництво взаємно корисним.

Що ж показали результати опитування? Насамперед представимо аналіз думок учасників спільних проектів.

Зі 100 опитаних учнів віком від 13 до 17 років¹ тільки 8 (5 юнаків і 3 дівчини) виконували спільні (за участю представників обох статей) проекти, що склало 8 % учасників опитування. Всі спільні проекти виконані учнями у віці 16 років. Сім осіб з восьми вважають, що від цього проект тільки виграв, і один учасник опитування (юнак) залишив це питання без відповіді.

Всі респонденти згодні з думкою, що тільки ефективне співробітництво двох статей є запорукою процвітання й прогресу. Однак більш докладний аналіз дає підстави думати, що практичного втілення ця теза поки не знаходить у достатньому ступені. Так, троє з п'яти юнаків вважають, що дівчата тільки заважали при виконанні спільного проекту й «паразитували на чужих ідеях». Чотири особи вважають, що саме юнаки були «генераторами ідей», лише один визнає, що «генераторами ідей» були ті й інші рівною мірою. Із цим кореспондує відповідь юнаків на питання про те, чи навчилися вони розуміти іншу стать і співробітничати в ході виконання проектного завдання: 2 негативних і 1 без відповіді при двох позитивних думках. Троє також вважають, що в проекті були розділи, які неможливо виконати без участі юнаків, і немає розділів, що вимагають участі дівчат; одна особа із цим не згодна і одна не має думки з даного питання. За дівчатами рівною мірою визнається тільки доведення проекту до розуму й продумування дріб'язку: три відповіді проти двох, що вважають, які й у цьому питанні все визначали юнаки. Один учасник визнав, що дівчата зробили свій внесок в оформлення проекту, і один відзначає появу особистої симпатії в процесі спільної роботи.

Показові своєю відмінністю думки дівчат — учасниць спільного проекту. Усі вважають, що навчилися співробітничати й приймати протилежну стать, у двох з'явилася особиста симпатія. Усі поділяють думку, що в проекті були розділи, які неможливо виконати як без участі юнаків, так і без участі дівчат, і «генераторами ідей» були рівною мірою ті й інші; також усі рівною мірою

---

¹ Всі результати аналізувалися окремо за віками, виходячи з того, що 13 і 17-літні учні могли мати істотну розбіжність у думках за різними позиціями опитування, але в цьому випадку цього не відбулося й виявилися ті самі тенденції.

доводили проект до кінця, але оформленням займалися дівчата. У цьому контексті явним протиріччям стає той факт, що дві дівчини із трьох відзначили, що паразитували на чужих ідеях юнака. Отже, щирість попередніх відповідей про рівне з юнаками генерування ідей проекту варто взяти під сумнів. Очевидно, що при зовнішньому вираженні толерантної позиції в дійсності вони відводять собі більш значиму роль у проекті.

Здається, що і юнаки трохи лукавлять у своїх відповідях. Згадаємо, що більшість із них (четверо з п'яти при одному, який не має думки) відповіли, що від спільної участі проект тільки виграв. Яким чином це могло відбутися, якщо «співробітничати не навчилися», «дівчата тільки заважали», «паразитували на чужих ідеях» і т. п.? Одне із двох: або проект не став краще, або відповіді не зовсім чесні... Швидше за все, ми маємо справу з фактом, коли юнаки, дотримуючись стереотипу чоловічої поведінки, розглядають свою роль як лідируючу й не хочуть бачити й визнавати раціональну сторону партнерства статей і усвідомлено оцінювати переваги такої взаємодії.

Жіночий же стереотип виявився в більшому прагненні до взаєморозуміння й партнерства, готовності визнати рівний внесок у роботу, потай уважаючи свої заслуги більш вагомими з ряду позицій.

У такий спосіб ми з'ясували, що в досліджуваній групі старшокласників відсутня гендерна рівність у підходах до оцінки підсумків спільної роботи й у наявності впливу стереотипів чоловічої та жіночої поведінки.

Для об'єктивної оцінки внеску як юнаків, так і дівчат у виконання проектних завдань нами були опитані викладачі — керівники проектів (8 осіб). На їхню думку, генераторами ідей проектної діяльності є й ті й інші рівною мірою — 5 відповідей (62,5 %), дівчата — 2 відповіді (25 %), юнаки — 1 думка (12,5 %), що трохи спростовує завищену самооцінку юнаків і підтверджує правоту думки опитаних дівчат. «Конкурують і борються за лідерство» представники обох статей рівною мірою, — так вважають 50 % опитаних викладачів (4 особи); інші 4 думки розділилися нарівно між юнаками (2 відповіді) і дівчатами (2 відповіді), що знов-таки зрівноважило один одного й дозволяє говорити про гендерний баланс у боротьбі за лідерство. Це підтверджується й відсутністю яскраво вираженої думки викладачів про те, хто більше працює на кінцевий результат проекту: 3 думки, що рівною мірою, 3 — дівчата, 2 — юнаки. А це значить, що всі докладають чимало зусиль, але, як відзначила більшість учителів, які керували проектами, дівчата, безумовно,

більш емоційні, а юнаки більш конкретні. Що стосується доведення проекту, пророблення деталей, то отут першість не за юнаками: 50 % думок, що це роблять більшою мірою дівчата, 50 % — що рівною мірою. У групах хлопчиків завжди помітна ієрархія, тобто існує лідер (або це інтелектуальний лідер, або фізично сильніший хлопчик).

З восьми викладачів шестеро (75 %) згодні з тим, що робота над проектом у змішаній групі буде більш ефективна, 1 думка негативна й 1 особа утрималася від відповіді. Стиль керівництва проектом мінявся залежно від складу групи у двох викладачів.

Щодо відмінностей проектів на близьку тему, виконаних групами юнаків і дівчат окремо, було відзначено, що в юнаків проекти більш конкретні, а в дівчат більш фантастичні (але іноді буває й навпаки) і підтверджено думку про те, що перші приділяють більшу увагу технічній стороні питання, а другі — естетичній. Дівчата багато спілкуються, більш емоційно міркують, витрачають більше зусиль на встановлення взаєморозуміння з учителем, ніж на з'ясування в нього конкретних питань щодо проектування. Хлопчики витрачають менший час на встановлення взаєморозуміння з учителем, а задають більше конкретних питань, у випадку якщо вони зацікавлені в роботі.

Учні — учасники опитування, що виконували проекти в складі одностатевих груп, відповідали на питання окремої анкети, і основні результати представлені нижче в таблицях і коментарях.

Таблиця 1. Лідерство в проекті

Відповіді	Уважають себе лідером у проекті, %	Не вважають себе лідером, %	Немає відповіді, %	Усього, %
Юнаки	47,4	42,1	10,5	100
Дівчата	30	46,7	23,3	100

Як видно з табличних даних, юнаки більшою мірою, ніж дівчата, вважають себе лідерами (приблизно 47 % з них відводять собі провідну роль і точно такий же відсоток дівчат лідером себе не вважає). Досить великий відсоток (23,3 %) дівчат не дали відповіді на питання про лідерство, що вдвічі перевищує число юнаків, що не відповіли на це питання (10,5 %). Таким чином, юнаки висловилися більш виразно. Дівчата ж схильні скоріше пос-

тупитися лідерством або не заявляти про нього (згадаємо відповіді викладачів про те, що борються за лідерство представники обох статей рівною мірою). До речі, 5,3 % юнаків відзначили прагнення дівчат до лідерства як фактор, що заважає вдалій спільній роботі. Ця ж якість юнаків (прагнення до лідерства) заважає співробітничати з ними 6,7 % дівчат (див. табл. 4).

Таблиця 2. Якби брали участь представники іншої статі, наш проект був би

Відповіді	Більш вдалим, %	Менш вдалим, %	Ніяк не вплинуло б на результат, %	Немає відповіді, %	Усього, %
Юнаки	31,6	35,1	29,8	3,5	100
Дівчата	36,7	23,3	40,0	–	100

Таблиця 3. Ставлення опитаних учнів до можливості спільної роботи

Відповіді	Мені хотілося б, щоб брали участь представники іншої статі, %	Я звик(ла) співробітничати тільки із представниками своєї статі, %
Юнаки	60,0	54,4
Дівчата	60,0	30,0

Що стосується бажання співробітничати одне з одним, то експеримент переконливо показав його наявність в обох статей: рівно по 60 % учасників опитування з кожного боку (див. табл. 3) висловили бажання співробітничати при виконанні проектних завдань, тобто працювати в змішаних групах. Близько 39 % опитаних відзначили, що вони не могли цього робити через особливості організації навчального процесу за профілями навчання (у групі тільки юнаки або тільки дівчата).

Результати ж спільного проекту представляються всім по-різному. Думки розділилися приблизно нарівно між трьома запропонованими варіантами відповіді (див. табл. 2) проект був би: а) більш вдалим; б) менш вдалим; в) це ніяк не вплинуло б на результат, тому що важливо не стать учасника, а його вміння ефективно працювати. Можна відзначити невелику перевагу в думках у юнаків у бік, що проект буде менш удалим, а в дівчат,— що це ніяк не вплине на результат.

Якщо результат не буде вищим, то чому 60 % хочуть такого співробітництва? «Було б веселіше» — написано олівцем на полях ряду анкет юнаків. Тобто дівчата потрібні як компанія для веселощів, а не для спільної роботи на результат.

У той же час багато учасників опитування, насамперед юнаки, не хочуть або не зважуються відкрито визнати, що таке співробітництво їм цікаве. Так, на пряме запитання, чи цікаво їм співробітничати з дівчатами, позитивно відреагували 12,3 % юнаків, інші залишили його без відповіді. Нагадаємо, що раніше 60 % сказали: «Мені хотілося б, щоб брали участь дівчата». Позитивні відповіді дівчат на аналогічне питання склали 30 %, що значно більше. Це говорить про наявність деякої психологічної проблеми сприйняття партнерства, насамперед у юнаків. «Вони тупі» — це один напис на полях анкети, що стосується дівчат. Зауважимо, що жодна з них подібного собі не дозволила.

Далі в запропонованій школярам анкеті було 2 пункти, сформульованих по-різному, але близьких по суті. Один з них звучав як «інший погляд на проблему в представників іншої статі» і розглядався в контексті позитивно впливаючих на спільну роботу факторів. Інший пункт формулювався як «різні інтереси» і був записаний у розряд факторів, що негативно впливають на результати діяльності змішаної групи. Отримані дані опитування заслуговують на увагу (табл. 4), тому що 20 % дівчат відзначило «інший погляд юнаків на проблему» як безумовне достоїнство майбутнього спільного проекту, а майже такий же відсоток юнаків розцінив це як «різні інтереси» і записав у негативний список факторів.

Таблиця 4. Думка учасників опитування про особливості співробітництва юнаків і дівчат

Твердження, що були в анкеті	Згодні із цим, %	
	Юнаки	Дівчата
З ними (іншою статтю) цікаво співробітничати	12,3	30,0
З ними важко співробітничати (утруднене спілкування)	24,6	33,3
Вони прагнуть до лідерства	5,3	6,7
У них інший погляд на проблему	10,5	20,0
У нас різні інтереси	19,3	3,3

Таким чином, юнаки продемонстрували менше бажання й уміння побажати й оцінити достоїнства іншого, ніж у них, погляду на суть речей, що з гендерної точки зору є прояв маскулінізації поведінки й, безумовно, може бути однією із причин труднощів у спілкуванні. Підтвердженням цього служить те, що досить великий відсоток опитаних (33,3 % дівчат і 24,6 % юнаків) відзначили труднощі передбачуваного співробітництва. 54,4 % юнаків і 30 % дівчат не мають, за їхньою власною думкою, досвіду співробітництва із протилежною статтю (утруднене спілкування). Ще раз зазначимо: бажання є (60 %), але спілкування утруднене!

Короткий підсумок

1. Проведене дослідження висвітлює цілий комплекс проблем учнів, найбільш яскравими з яких є такі:
  - труднощі в спілкуванні й відсутність досвіду співробітництва із представниками іншої статі (до 16 років!);
  - звичка співробітничати й довіряти тільки представникам своєї статі;
  - недовіра юнаків і дівчат одне до одного як до партнерів по спільній роботі;
  - бажання співробітничати, не підкріплене реальним баченням партнерських можливостей, коли мотивація до спільної діяльності лежить у суцільно емоційній сфері: «весело», «особиста симпатія», «цікаво», або навпаки: «вони всі тупі», «різні інтереси» і т. п.
2. Найбільш сильно й агресивно ці тенденції виражені в юнаків, які більшою мірою схильні приписувати собі лідируючу роль, характерну для традиційної чоловічої ідентичності, що не завжди відповідає дійсності за експертними оцінками викладачів. Дівчата демонструють більш толерантну позицію.
3. Розумючи, що позначені проблеми в підлітків багато в чому є психологічними й віковими, ми в той же час вважаємо, що один із шляхів їхнього подолання лежить через досвід спільної зацікавленої роботи, зокрема при виконанні проектів на уроках технології. Тематика проектів у старших класах дає такі можливості повною мірою. Вихідною точкою для організації спільних груп є експериментально показана наявність такого бажання в самих підлітків (60 %).

4. Спільні проекти не тільки вітаються учасниками, але й визнаються більш ефективними, на думку викладачів. Треба тільки скорегувати їхні цілі (відповідно до позначеного на початку параграфа) і направити із суто емоційної потреби в ділове русло.
5. Однак, як показав аналіз відповідей учасників опитування, які виконували спільні проекти, одного лише об'єднання в змішану групу недостатньо для досягнення споконвічно поставлених груп цілей (педагогічних, психологічних, соціальних). Тому методика роботи повинна передбачати паралельне проведення спеціальних занять-тренінгів (умовно назвемо їх «вони інші — і це добре!») по аналізі результатів спільної роботи, спрямованих на встановлення конструктивної взаємодії юнаків і дівчат, усунення можливого непорозуміння, конфліктних ситуацій і сприятливому рівноправному партнерству. При такому підході виконання спільних проектів варто розглядати як ефективні засоби співробітництва двох статей, у ході якого здобувається досвід соціалізації.

V. Проекти для дорослих

1. Проекти на одержання грантової підтримки в сфері освіти

В умовах нестачі коштів на реалізацію цікавих освітніх проектів одним з важливих умінь членів педагогічного колективу є вміння залучити позабюджетні джерела фінансування. Це «дорослі» проекти. В останні десятиліття вони стали значимою складовою інноваційної діяльності освітньої установи. Уміння створювати якісні освітні продукти, знайти кошти на реалізацію власного проекту — це сьогодні професійно важливі якості працівників сфери освіти. Крім того, успішний досвід написання проекту дає більше моральне право навчати проектуванню дитину. Інакше кажучи, як же вчити інших, якщо сам не вмієш і навіть не пробував реалізувати жодного власного проекту?

Отже, що ж таке грант?

Грант (grant) — це цільові кошти, надавані безоплатно благодійними організаціями підприємствам, організаціям і фізичним особам у грошовій або натуральній формі на проведення наукових і практичних робіт, дослідно-конструкторських робіт, навчання, проведення конференцій, семінарів, видання книг, монографій, навчальних посібників, розробку навчальних програм і інші цілі з наступним звітом про їхнє використання.

Існують спеціальні благодійні фонди як російські, так і міжнародні, діяльність яких спеціально спрямована на те, щоб підтримати цікаві й актуальні ідеї, програми, проекти. Однак у нашому суспільстві існує відоме упередження, що гроші дають тільки «своїм», що коли конкурс проектів оголошений, то результати його вже визначені. На жаль, почасти це правда. Але тільки почасти. Адже рішення про фінансування проекту приймає експертна рада, а в ній існує багато різних гідних, кваліфікованих і принципових людей. Будь-яке рішення, прийняте колегіально, є голосним і повинне бути обґрунтоване. Тому шанси пройти в цікавого інноваційного проекту досить великі.

Із чого почати проект? Насамперед, із цікавої ідеї. Але не можна просити гроші на те, чого ви ще не починали, тобто на «неробочі» проекти. Необхідно мати певний заділ, досвід попередньої роботи в даному напрямку й деякі

початкові результати. Саме наявні результати ви можете виграшно показати у своїй заявці. Вони послужать необхідною основою для продовження робіт. «Ідея в розвитку» — от ваш козир, пред'явивши який ви можете стверджувати, що при фінансовій підтримці очікуються нові цікаві й важливі результати.

Далі. Довідайтеся й про правила складання й подачі заявки. Заявка (request, application) — це письмове звернення до фонду із проханням про виділення гранта. У заявці, складеній строго до вимог фонду, ви описуєте основні ідеї проекту й план його виконання. Це не бізнес-план, тому що благодійні фонди звичайно фінансують некомерційні проекти. Головна мета заявки — заявити про себе, свої «креативні» ідеї, завоювати довіру грантодавця й переконати фонд підтримати саме ваш проект. Тому проект повинен бути дуже добре продуманий і розписаний досить докладно. Як правило, у кожного фонду існує електронний варіант заявки на одержання гранта. Заповнювати її треба точно за необхідною формою. Буде прикро, якщо заявку відхилять тільки на підставі того, що порушено правила її оформлення. Велике значення належить і назві проекту: вона повинна бути короткою, виразною і чітко відображати значиму проблему, на рішення якої спрямований проект. Точно обрана назва проекту — запорука вашого успіху.

При написанні проекту дотримуйтеся певних правил.

1. Цілі й завдання вашого проекту повинні повністю відповідати основним напрямкам діяльності фонду.
2. У заявці необхідно не тільки позначити проблему, яку ви збираєтеся розв'язати за допомогою проекту, але й методи її розв'язання.
3. Прикладіть календарний план, у якому розписані етапи й строки виконання робіт із проекту.
4. Ретельно прорахуйте бюджет проекту. Зазначимо, що він повинен бути реальним. Кошторис, прикладений до проекту, не повинен містити завищену суму видатків. Обґрунтуйте все аж до копійки. Проконсультуйтеся з фахівцем. При необхідності передбачте ставку бухгалтера. Звичайні помилки: завищують або занижують зарплату, наприклад, забувають про податок на фонд заробітної плати, що приводить до зниження реальних сум виплати грошей за грантом; не додають прайс-листу фірм при обґрунтуванні необхідності придбання устаткування (прайс-лист підтверджує розумність запитуваної суми); забувають або

занижують необхідні видатки на зв'язок (електронна пошта, Інтернет, телефонні переговори й ін.); забувають оплату видаткових матеріалів (факс-папір, порошок для ксерокса й т. д.); не передбачають необхідні відрядні видатки, оплату рецензій, консультацій фахівців, перекладача на англійську мову (міжнародні фонди практично завжди вимагають звіт англійською), послуг програмістів і т. п.

5. Уникайте багатослівності, адже стислість — сестра таланту.
6. Не розсилайте ту саму заявку в різні фонди одночасно. У фондів можуть бути угоди інформувати один одного про заявки з метою уникнути багаторазового фінансування того самого проекту з різних джерел. Виберіть 2—3 фонди, найбільш підходящі вам за характером діяльності.

Після того як ви склали заявку, ще раз прочитайте її. Напевно, виявите безглузді помилки. Краще виявити й виправити їх самому, ніж неприємно вразити своєю недбалістю експертів фонду й викликати із цієї причини негативне враження про проект у цілому.

Відповідальність за результати діяльності буде нести керівник проекту. Тому після складання заявки подумайте ще раз: чи готові ви здійснити свій проект? Якщо так, то сміливо відправляйте заявку.

Якщо ваш проект буде схвалений, ви підпишете угоду (договір) з фондом. У ній відображаються ваші обов'язки, остаточний бюджет, план одержання виплат і надання вами звітів по гранті. Урахуйте, що співробітники фонду можуть відвідати й перевірити вашу роботу, упевнитися, як витрачаються кошти за грантом. А організації, що одержали грант на суму понад \$ 25 тис., повинні будуть пройти аудиторську перевірку.

2. Аналіз інтернет-ресурсів грантової підтримки освітніх програм і міжнародних освітніх проектів

У перекладі з англійського слово грант означає «дотація», «субсидія», «стипендія». Тобто цільова спонсорська підтримка некомерційної діяльності, спрямованої на досягнення суспільних благ. Потенційні грантоодержувачі — ті люди й організації, які займаються соціальною, благодійною, куль-

турною, освітньою, науковою й управлінською роботою, охороною здоров'я, захистом прав громадян і т. п. Фінансування програм, що переслідують такі суспільно-корисні цілі, здійснюють фонди (некомерційні благодійні організації). У цей час у Росії існує маса джерел інформації про фонди, конкурси й інші можливості фінансування, наприклад: всеросійська газета «Пошук», прес-бюлетень, видаваний СО РАН. Але, звичайно, найнадійнішим і оперативним джерелом інформації є Інтернет.

Базові інтернет-ресурси в галузі освіти

Пошук інтернет-ресурсів з питань грантової підтримки наукових досліджень в освіті здійснювався за декількома пошуковими системами: «Yahoo» — для джерел англійською мовою; «Yandex», «Апорт» — для джерел російською мовою.

Пошук провадився за ключовими словами: гранти (grants), фонди (Founds) і конкурси, за якими було знайдено й переглянуто більше 1800 посилань. Основну інформацію про оголошені в Росії й за кордоном конкурсні програми містить федеральний портал «Російська освіта» <http://informika.ru>. Матеріали про гранти й конкурси можна також знайти на наступних сайтах.

Російські державні установи й організації

Федеральне агентство з освіти РФ	http://www.ed.gov.ru/
Державна академія інновацій. Наука й освіта	http://www.gain.ru/
Комісія РАН по роботі з молоддю. Конкурси для молодих учених	http://youngscientist.ru/

Російські державні фонди

Федеральний фонд підтримки малого підприємництва (ФФПМП)	http://ffpmp.siora.ru/
Фонд сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері (ФСР МП НТС)	http://www.fasie.ru/
Національний фонд підготовки кадрів (НФПК)	http://www.ntf.ru/

Російські недержавні організації й фонди

Конкурс російських інновацій	http://www.inno.ru/
Асоціація «Технопарк»	http://tpark.ru/

Закордонні організації, фонди й програми

«ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ» (Довідник)	http://cci.glasnet.ru/funds/
Закордонні фонди, конкурси грантів	http://www.tsu.ru/~science/rus/fond/

Алфавітні покажчики по фондах на сайті <http://cci.glasnet.ru/funds/> містять:

- список російськомовних назв благодійних організацій;
- список англomовних назв благодійних організацій;
- список російськомовних назв джерел фінансування;
- список англomовних назв джерел фінансування;
- список російськомовних назв джерел фінансування, проіндексованих за сферою інтересів;
- список російськомовних назв джерел фінансування, проіндексованих за видами надаваної підтримки.

Крім того, представлений географічний покажчик, що містить список організацій, що є представництвами фондів або надають підтримку неурядовим організаціям, складений за географічними ознаками.

Пошук інформації про фонди може здійснюватися як за назвою джерела фінансування (фонду), так і за напрямком діяльності.

Також інформація про конкурси й фонди міститься на серверах <http://www.ecoline>, <http://www.cibb> (центр позабюджетних інвестицій); <http://www.foundations.org>

Крім того, пошук джерел кредитування й фінансування можна продовжити на сайтах: <http://www.invest.ssce.ru> <http://www.eastlink.r/main/pressa/bvv/31-98/fondi.html>

Англійською мовою база даних за джерелами фінансування знаходиться на сайті <http://www.foundations.org/grantmarkets.html>/ Робота із цією інформаційною системою вимагає знання англійської мови, крім того, відсутня систематизація по напрямках діяльності фондів, через що пошук стає досить трудомістким для російськомовного користувача.

Міжнародні фонди

За допомогою перерахованих вище інформаційних систем може бути отримана інформація про міжнародні фонди, що підтримують дослідження в галузі освіти.

Аналіз напрямків діяльності фондів дозволяє відзначити широкий спектр фінансованих освітніх програм. Однак можна виділити пріоритетні напрямки, фінансовані найбільш охоче. Це, насамперед, екологічні освітні програми, громадська освіта, інтернет-технології освіти (дистант), педагогічні технології, програми, пов'язані з дітьми-інвалідами й ін. Більшість фондів установлює пріоритети й фінансує проекти в рамках певної програми, але існують фонди, що підтримують освіту в цілому, на будь-якому рівні.

До найбільш важливих фінансованих міжнародними фондами видів діяльності належать: наукові дослідження, підготовка рукописів, книг, підручників до видання, видання публікацій, підготовка семінарів, конференцій, придбання літератури, створення програмних продуктів, стажування, поїздки, придбання устаткування.

Фінансуються як організації (часто вітаються громадські, неурядові організації), так і індивідуальні проекти.

Заявки на дослідження. Багато міжнародних фондів не мають стандартної форми заявок, а просять спочатку надіслати інформаційний лист про передбачуваний проект. У тих випадках, коли потрібна стандартна заявка, вона розміщена на сайті фонду й доступна для одержання. Строки подачі заявок у кожному фонді свої: можуть прийматися заявки протягом року й розглядатися в міру надходження, іноді розгляд заявок іде 2 рази на рік або поквартально, а також за строками спеціально оголошених конкурсів. Ця інформація завжди є на сайті фонду.

Структура сайтів. Сайти містять інформацію про фонд, пріоритети фінансування або програми й умови конкурсів. Майже у всіх випадках на сайті можна ознайомитися з інформацією про грантоодержувачів, тематику профінансованих раніше проектів і результатів. Це корисна інформація, тому що вона допомагає зорієнтуватися й співвіднести передбачуваний проект із тим, що реально підтримує фонд. Також сайти містять повні контактні дані фонду й координаторів програм. Більшість сайтів міжнародних фондів англійською мовою, навіть у тому випадку, якщо країна є регіоном інтересів даного фонду. Отже, і заявки, і наступні звіти також повинні бути представлені англійською мовою. Це майже загальна вимога, за деяким винятком. Якщо ви все-таки вирішили звернутися в такий фонд, але не знаєте англійської, то варто передбачити в кошторисі видатків оплату перекладу необхідних текстів.

Адміністративні видатки. Як правило, грант покриває не менше 20 і не більше 50 % видатків по проекту. Для регіонів, де слабо розвинена екологічна освіта, фінансування може перевищувати 50 % видатків.

Контрольні питання

1. Коли вперше в педагогіці стали розробляти метод проектів? Яка його доля в Росії?
2. Охарактеризуйте сутність методу й дайте класифікацію проектів.
3. Що залучає педагогів у методі проектів, у чому його сучасність і чому його вважають педагогічною технологією XXI століття?
4. Яка роль проектної діяльності учнів на етапі профільного навчання в старшій школі?
5. Які ключові компетенції можуть бути сформовані в учня в ході проектної діяльності?
6. Які методи творчості застосовуються при проектуванні (перелічіть й охарактеризуйте їх)?
7. Опишіть свій досвід використання методу проектів. Сформулюйте основні утруднення. Які шляхи подолання утруднень ви бачите?
8. Поясніть різницю між проектом і самостійною творчою роботою, між проектом і рефератом.
9. Охарактеризуйте роль педагога на різних етапах проектної діяльності школярів.
10. Як відбуваються підготовка до захисту й захист творчого проекту в організаційному плані?
11. Для чого на завершальній стадії потрібний рефлексивний аналіз виконаного проектного завдання?
12. Як оцінювати проект?
13. Назвіть відомі вам критерії ефективності профільного навчання. Запропонуйте свої.
14. Як облік гендерних факторів при організації проектної діяльності школярів впливає на результат цієї діяльності й на соціалізацію підлітків у цілому?

Практична робота

1. Запропонуйте теми проектів з різними домінуючими методами (дослідницький, творчий, інформаційний, практико-орієнтований, ігровий). Обґрунтуйте їхню актуальність. Укажіть вік школярів, на який розраховане дане проектне завдання.
2. Охарактеризуйте й доповніть проекти за іншими ознаками (характер контактів, характер координації проекту, тривалість, число учасників). Виберіть один, найбільш актуальний (за результатами обговорення в групі слухачів курсів).
3. Укажіть проблему, сформулюйте цілі й завдання проекту, навчальний матеріал з предмету й міжпредметні зв'язки, які повинні бути задіяні в ході виконання проекту.
4. Продумайте практичну/теоретичну значимість проекту.
5. Укажіть, які розвиваючі цілі ви ставите (інтелектуальний, моральний, культурний розвиток учнів).
6. Припустіть, які методи творчості будуть використані при виконанні проекту.
7. Укажіть, як даний проект уписується в систему уроків і в позаурочну діяльність.
8. Продумайте, як можуть бути оформлені результати проекту.
9. Позначте методи контролю етапів виконання проекту.
10. Позначте критерії оцінки успішності проекту.
11. Продумайте, як даний проект може впливати на соціальну адаптацію й професійне самовизначення підлітка, на мотивацію до праці у вибраній сфері.
12. Продумайте, як можуть бути враховані гендерні фактори при організації й виконанні проекту.
13. Продумайте, який психолого-педагогічний ефект можливий у результаті виконання даного проекту.

Додатки

Додаток 1. Етапи проектної діяльності в логіці дизайн-проекування в освітній галузі «Технологія»¹

Процес проектування й виготовлення виробів складається з таких стадій.

1. Коротке формулювання завдання. Описує мету проекту й ситуацію. Повинне бути лаконічним і простим.

2. Дослідження й аналіз. Мета дослідження — одержати необхідну інформацію для подальшої роботи. Зокрема:

- більш глибоко зрозуміти, які потреби кінцевого користувача створюваного продукту. Учень досліджує потреби людини, якій призначено розроблювальний виріб. Досліджується все, що належить до людського фактору, включаючи антропометричні дані, якщо необхідно;
- більш глибоко зрозуміти потреби покупця (якщо ця група відрізняється від групи користувачів: яскравий приклад — вироби для дітей);
- вивчити рішення подібних проблем у минулому;
- вивчити вироби-аналоги, наявні на ринку в даний момент (дизайн-аналіз);
- одержати уяву про способи (технології) виробництва даної групи виробів у промисловості;
- оцінити можливі способи виробництва в шкільних умовах;
- оцінити доступність матеріалів і устаткування;
- здійснити вибір матеріалів з урахуванням їх властивостей.

Самостійне планування й проведення дослідження відкривають величезні можливості в плані навчання. Учні відчувають велику відповідальність за свою роботу, підвищується їхня мотивація. Результати дослідження повин-

---

¹ За основу взято концепцію проектної діяльності М. Б. Павлової.

ні бути відбиті в дизайн-аркушах. Ці записи можуть включати результати опитування, картинки, вирізані з журналів і прокоментовані учнями, запис якихось спостережень, інформацію із книг про властивості матеріалів (наприклад, можна використати підручники фізики й хімії, довідники й т. д.).

Дослідження не може бути представлене у вигляді зібраного матеріалу. Важливі коментарі учнів, висновки, до яких вони дійшли. Отримана інформація повинна бути проаналізована. Тільки на цій базі учні можуть обґрунтовано скласти перелік вимог до об'єкта проектування (скласти дизайн-специфікацію).

Існує небезпека занадто великих тимчасових витрат на проведення дослідження, тому що учням цей процес дуже подобається. Учителю повинен допомогти учням поставити реальні цілі, здійснені за відведений проміжок часу.

3. Позначення вимог до об'єкта проектування (дизайн-специфікація). Детальний перелік критеріїв, яким повинен відповідати виріб, для того щоб бути якісним. Написання гарного й повного переліку вимог — можливо, найбільш важлива частина проекту. На цьому етапі учні повинні відповісти на такі питання (приблизний перелік).

- Яким буде результат вашого проекту?
- Для кого він призначений (для конкретної особи, певного сектора ринку)?
- Це буде одиничний екземпляр або об'єкт, призначений для серійного (масового) виробництва (модель/прототип)?
- Які функції він повинен виконувати?
- Ергономічні характеристики (людський фактор).
- Естетичні характеристики (включаючи стиль).
- Розміри.
- Матеріали/компоненти.
- Методи виготовлення.
- Обробка.
- Відповідність стандартам.
- Вартість.

4. Первісні ідеї. Учні повинні надати широкий спектр ескізів з коментарями (або описом ідей, наприклад, у випадку роботи з харчовими продуктами). Ідеї повинні бути різноманітними, і на їхнє вироблення не можна

витрачати багато часу. Ескізи являють собою незавершені концепції проєктованого об'єкта, представлені на папері. Коментарі повинні бути описові й оцінні, написані кожний своїм кольором.

5. Аналіз ідей і вибір кращої ідеї. Подані ідеї повинні бути оцінені відносно до критеріїв (вимог), зазначених у складеному на попередньому етапі переліку (див. пункт 3). В узагальненому вигляді можна сказати, що для всіх проєктів ідеї аналізуються виходячи як мінімум з п'яти факторів: форми, призначення, використовуваного матеріалу, способу виготовлення, вартості витрат на виготовлення, екологічного фактора, соціальної значимості (соціального наслідку). Вибір — це компроміс між цими п'ятьма факторами, рішення завдання на оптимум.

Оцінка може бути якісною — у вигляді написаних коментарів «за» і «проти» стосовно кожної ідеї.

Оцінка може бути кількісною — присвоєння певного числа балів кожній ідеї (за п'яти- або десятибальною системою).

Дуже корисна думка інших людей про запропоновані ідеї (однокласники, споживачі, покупці).

6. Пророблення ідеї, планування й відбиття цього процесу на дизайн-аркушах. У процесі пророблення обраної ідеї за допомогою подальшого обмірковування, дослідження, експериментів учень повинен записувати всі рішення, прийняті в процесі пророблення, і всі причини, за якими ці рішення були або не були прийняті. Ці думки повинні бути відбиті у вигляді ескізів на дизайн-аркушах у процесі роботи. Це практично неможливо записати після того, як усе зроблено. На цьому етапі формується робоча папка (дизайн-папка), що супроводжує виріб. Вона відображає всі проблеми, які виникали перед дитиною, процес дослідження, хід міркувань, ідеї, що виникали й відкинуті ідеї, аналіз, прийняття рішень і т. п. Записи й замальовки, включені в дизайн-папку, повинні бути зрозумілі третій особі. По них можна судити про те, які потреби будуть задоволені в результаті виготовлення даного виробу й чому, який вибір зроблено і чому. Завершенням цієї стадії можуть стати креслення, рецепти, комп'ютерна роздруківка, модель, технологічні карти на виготовлення й т. п.

7. Виготовлення. Це найтриваліший за часом етап проєктування. Учень здобуває необхідні навички виготовлення того, що він розробив. Знову на

цій стадії може бути використане експериментування, тому що технологія — це практичний предмет; на етапі виготовлення особлива увага приділяється якості виконання операцій по виготовленню виробу й, звичайно, якості всього виробу в цілому. У цьому полягає основна відмінність цього етапу від етапу ескізного пророблення ідеї, що, відповідно, повинне знайти своє відбиття в інтегрованій оцінці проекту.

8. Оцінка (рефлексія). Даний етап припускає самооцінку учнем своєї роботи над проектом. Оцінюються як сам виріб, так і процес роботи над проектом. Оцінка виробу відбувається стосовно критеріїв, сформульованих на початку роботи й відбитих у дизайн-специфікації (вимогах до об'єкта проектування). Додаткові коментарі можуть бути отримані від зовнішніх експертів (особливо важлива оцінка фахівців). Ключове питання: «Чи задовольняє виріб потреби, описані в короткому формулюванні завдання?». Після цього повинні бути запропоновані можливі варіанти поліпшення виробу. Оцінка процесу роботи над проектом — це можливість для учнів оцінити, наскільки добре вони використали свій час, наскільки успішними вони були на кожній стадії виконання проекту. У результаті оцінки процесу роботи над проектом повинні бути отримані пропозиції, як можна було б краще організувати процес проектування на кожному етапі.

Результати проекту

У чинність того, що технологія — це практико-орієнтований предмет, звичною для вчителя є оцінка кінцевого продукту, отриманого в результаті проекту. Це справедливо, оскільки наочно показує рівень розвитку практичних умінь і навичок, особливо сенсомоторних. Але в такий спосіб часто не береться до уваги те, як учні досягли даного результату. З погляду сучасних підходів — це помилка, і її треба намагатися уникати, маючи на увазі, що результатом проекту є: виріб, робоча папка (дизайн-папка) і сам процес навчання, що мав місце в процесі проектування. Якщо ми не будемо включати в оцінні критерії оцінку процесу роботи над проектом, то упустимо цілий ряд важливих результатів навчання, закладених у методі проектів. Адже найчастіше учень може виготовити непоганий виріб, лише сліпо дотримуючись вказівок учителя. У результаті він не зможе пояснити, чому використовувався той або інший матеріал, інструмент і т. д. Тому робоча папка є не менш важливим результатом виконання проекту, ніж сам виріб.

Додаток 2. Рекомендуємо вправи для підготовки до виконання самостійних проектів в основній школі

Спрямованість вправи	Клас і перелік вправ за номерами		
	5-й	6-й	7-й
Формулювання завдання	Впр. 1. Коротке формулювання: «Що й для кого проектувати?»		
Уточнення завдання	Впр. 2. Перелік критеріїв (зірочка обмірковування)	Впр. 7. Уточнення завдання шляхом з'ясування потреб користувачів виробу (інтерв'ю)	Впр. 2 Впр. 7
Аналіз прототипу (аналіз існуючих виробів)	Впр. 3 Аналіз існуючих виробів (перелік недоліків)	Впр. 8 Експертна оцінка існуючих виробів (діаграма «Павучок»)	Упр. 3 Впр. 8
	Впр. 4. Що змінити в прототипі		
Генерування ідей (креатив)	Впр. 5. Висування множинних ідей		
Передача ідей (різні способи)	Впр. 6. Графічні способи передачі ідей та інформації		

Спроба розподілити вправи по класах з 5-го по 7-й є досить умовною. Ті самі вправи можуть використовуватися в різних класах повторно з урахуванням нового типу проекту. Вправи можна виконувати як індивідуально, так і в групах. Учитель також за своїм розсудом може давати подібні вправи для закріплення знань і вмінь учням 8 і 9-х класів. З виконання вправ можна починати урок (своєрідна розминка), можна також пропонувати вправи у вигляді індивідуальних завдань на уроці тим учням, які раніше за всіх закінчили певну роботу.

Вправа 1. Коротке формулювання: «Що й для кого проектувати?»

Зрозуміти, що таке коротке формулювання й навчитися формулювати завдання повинен кожний учень. Тому спочатку дана вправа виконується

індивідуально. Надалі, на розсуд вчителя, можна перейти до виконання її в групах 2—4 особи.

Учитель повинен пояснити, що ми проектуємо й виготовляємо вироби для задоволення різних потреб людей. І не тільки людей, але також, наприклад, тварин або птахів (якщо це годівниця, шпаківня й ін.) і навіть рослин (якщо ми проектуємо щось, що оберігає рослини, створює сприятливі умови для їхнього росту, спрямоване на збереження даного виду рослин у природі).

Коли розробляється проект, то дуже важливо правильно сформулювати завдання, що ми перед собою ставимо.

Ключ до розуміння й уміння коротко формулювати завдання лежить у руслі відповіді на питання: «Що й для кого проектувати?»

Відповідь буде у вигляді короткого формулювання завдання: Розробити й виготовити (вказується предмет, ЩОСЬ, що стане підсумком проекту) для (вказується АДРЕСАТ проекту). Наприклад: «Розробити й виготовити ГОДІВНИЦЮ для ПТАХІВ», «Розробити й виготовити тримач для ІНСТРУМЕНТА», «Розробити й виготовити просту іграшку для дитини 2—5 років. Вона повинна мати частини, що рухаються, щоб бути більш цікавою, бути безпечною у використанні, довговічною й зробленою з доступних матеріалів», «Розробити й виготовити ПОДАРУНОК для ВЕТЕРАНІВ», «Розробити й приготувати ОБІД на честь ДНЯ НАРОДЖЕННЯ БАБУСІ. Взяти до уваги вік і характерні риси гостей, які будуть на святі, їхні побажання, доступність інгредієнтів, наявність у вас часу в той день, загальну вартість».

Перші два приклади — це приклади закритого формулювання завдання (конкретно зазначено, який виріб виготовити). Але вона може бути й відкритою, коли не зазначено, що конкретно виготовити (третій, четвертий і п'ятий приклади — іграшку для дитини, подарунок для ветеранів, обід на честь бабусі). Відкрите формулювання дає більшу волю вибору при ухваленні рішення.

Щоб відпрацювати вміння формулювати завдання, учитель пропонує учням картинку п'яти-шести різних предметів (парасоля, світильник, калькулятор, спортивні вовняні шкарпетки, святковий торт, полицю, тримач для інструмента, вазу й т. п.). Учні вивчають запропоновані зображення й відповідають на запитання: «Яка мета стояла перед дизайнером,

що працював над створенням кожної із цих речей?». Інакше кажучи, — що спроектовано й для кого. Потім для виготовлення кожного зображеного на картинці предмета школярі коротко записують завдання у відкритому й закритому формулюванні: «Розробити й виготовити.... для...». Під формулюванням завдання вказується, яку потребу задовольняє даний виріб.

Вправа 2. Перелік критеріїв (зірочка обмірковування)

Завжди існує ряд вимог до виробу, що ми збираємося розробити й виготовити як проект. Тобто виріб повинен задовольняти певним критеріям. Перелік критеріїв — суть виклад детальних вимог до виробу. Учні повинні вміти скласти перелік критеріїв, яким повинен задовольняти проєктований виріб. До таких критеріїв ставляться вимоги:

- до зовнішнього вигляду;
- функціональні (набір функцій);
- розмірні;
- до матеріалів;
- до властивостей виробу;
- екологічні;
- гігієнічні;
- експлуатаційні й ін.

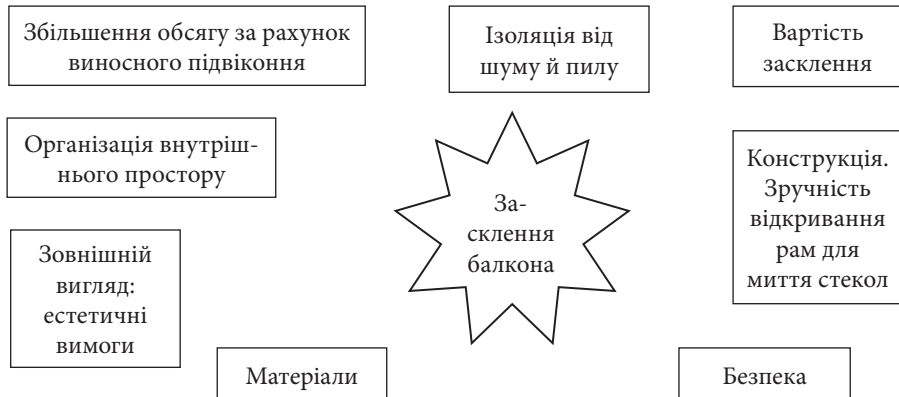
Навчитися відшукувати ці критерії й уміти скласти їхній перелік учень зможе, виконавши ряд тренувальних вправ по складанню зірочок обмірковування.

Учні розбиваються на групи по 3—4 особи (допускається робота в парах). Кожна група одержує картинку якого-небудь виробу. Група повинна виділити критерії, яким повинен відповідати зображений на картинці виріб. Критерії представляються схематично у вигляді зірочки обмірковування. Центром зірочки є назва виробу, а від нього відходять промені, проти кожного з яких учні записують виділені ними критерії. Чим більше критеріїв, тим більше променів.

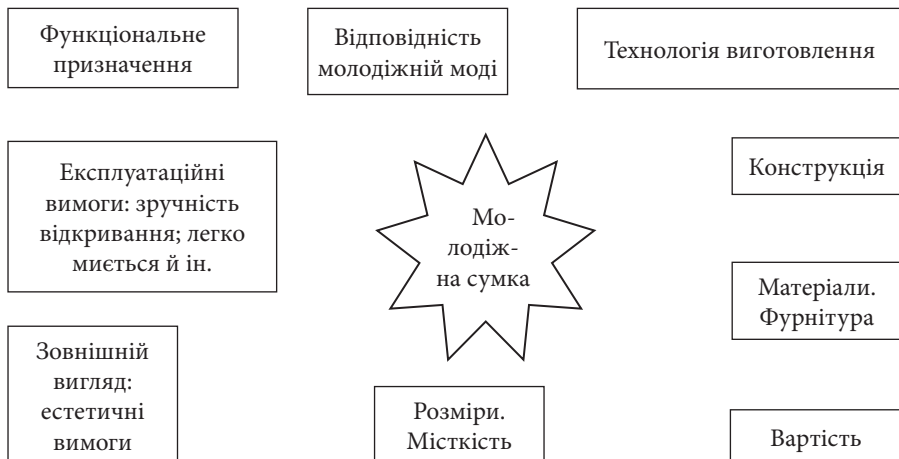
Можна видозмінювати завдання, ускладнюючи його. Можна будувати кілька зірочок обмірковування для одного виробу: зірочка з вимогами до зовнішнього вигляду; наступна зірочка — функціональні вимоги; наступна — екологічні й т. д.

*Зірочка обмірковування проекту застелення балкона
(розробляється в курсі вивчення основ домашньої економіки)*

Зірочка обмірковування проекту виготовлення сумки

Вправа 3. Аналіз існуючих виробів (перелік недоліків)

Перелічити недоліки наявних виробів, сформулювати їхні основні причини, накидати нові ідеї.

Робота в малих групах — 3—4 особи.

Учитель роздає вироби, група працює 15 хвилин, потім обмінюється списком недоліків з іншими групами, обговорюються ідеї. Учитель записує на дошці найбільш удалі.

Вправа 4. Що змінити в прототипі

Учитель представляє малим групам предмет-аналог (технічний об'єкт). Протягом 15 хвилин групи відповідають на питання:

Що нагадує даний об'єкт?

Чи викликає аналогія нову ідею?

Які модифікації об'єкта можливі (зменшити, збільшити, приєднати, замінити й т. п.)?

Що можна зробити навпаки (повернути навпаки, низом догори й т. п.)?

Які комбінації елементів можливі (чи можна комбінувати секції, вузли, блоки, ознаки, ідеї)?

Потім відбувається обмін ідеями. Удалі ідеї фіксуються.

Найпростіші приклади для малят: запропонуйте способи зміни (модернізації) ляльки Барбі, солдатиків.

Вправа 5. Висування множинних ідей

Обговорення ідей за принципом мозкового штурму. Учасники розсідаються за круглий стіл і починається генерування ідей. Коли один висуває ідею, інші не мають права робити зауваження й критикувати. І так по колу доти, поки ідеї не закінчаться. Ідеї фіксуються й аналізуються. Вибирають ті з них, які можуть бути реалізовані. Тривалість — 10—15 хвилин.

Приклад: запропонуйте якнайбільше способів кріплення на класній дошці схем, виконаних на цупкому папері.

Завдання вчителя може звучати й так: треба створити нову форму плафона для світильника, запропонуйте варіанти ідей. Використайте природні форми для вираження ідей; використайте аналогії й асоціації для висування ідей і т. п.

Вправа 6. Графічні способи передачі ідей та інформації

Вправа спрямована на відпрацювання первісних ідей. Учні повинні усвідомити, що ці ідеї є незавершеними концепціями, які представляються на папері в ескізах, начерках із простими коментарями. На цьому етапі швидкість набагато важливіша, ніж якість ескізу. Коментарі повинні бути й описові, і оцінні. Для наочності можна писати ці коментарі різними кольорами.

Вправа може виконуватися індивідуально або в парах. Завдання може носити відкритий або закритий характер.

Відкрите завдання. Вибрати навмання слово (його може назвати товариш, воно може бути обране із книги або зі списку, що запропонує вчитель) і на його основі виробити 4—5 проектних ідей у вигляді ескізів. Оцініть ці ідеї коротким коментарем.

Можуть також бути задані лише тема й ключове слово. На підставі цього треба виробити також 4—5 проектних ідей, намалювати ескізи й дати коментарі. Наприклад, тема: малюнок на шпалерах, слово — море; тема: прикраса, слово — квітка; тема: світильник, слово — полуниця.

Завдання закритого типу. Протягом 15 хвилин придумайте логотипи для МЕТЕОБЮРО, МАГАЗИНА «АВТОЗАПЧАСТИНИ», ГІМНАЗІЇ (ШКОЛИ), РАДІОСТАНЦІЇ, СТАНЦІЇ ЗАБОРУ ДОНОРСЬКОЇ КРОВІ, ВІДДІЛУ ПАКУВАННЯ ТОВАРІВ.

Як навідне завдання-аналог можна використати зразки логотипів, підготовлені заздалегідь учителем.

Вправа 7. Уточнення завдання шляхом з'ясування потреб користувачів виробу (інтерв'ю)

Зміст вправи полягає в придбанні учнями досвіду в плануванні й проведенні інтерв'ю. Інтерв'ю беруться в різних людей на етапі дослідження для того, щоб проєктований виріб найбільшою мірою задовольняв їхнім потребам. Люди для інтерв'ю вибираються із числа потенційних споживачів проєктованого продукту (у вправі їхню роль відіграють учні).

1. Учні розбиваються на групи. Учитель дає кожній групі назву продукту (виробу, послуги й т. п.). Разом із учителем або самостійно (залежно від віку й наявності досвіду попередньої проєктної роботи) кожна група визначає потенційних споживачів.

2. Група складає список з 5 питань закритого типу, на які можна відповісти «так» або «ні». Відповідь на кожне питання повинна дозволити одержати конкретні відомості (факти) про потреби споживача. Приклади подібних питань:

- Чи використовуєте ви ПРОДУКТ?
- Чи влаштовує вас якість подібного ПРОДУКТУ в магазині?
- Чи влаштовує вас ціна подібного ПРОДУКТУ в магазині?
- Чи можете ви самі виготовити такий ПРОДУКТ у домашніх умовах?
- Чи відчуваєте ви потребу в одержанні вдосконаленого продукту із кращим співвідношенням ціна/якість?

3. Група складає п'ять питань відкритого типу. З їхньою допомогою пізнають думки людей. Приклади подібних питань:

- Що б ви порадили вдосконалити в ПРОДУКТІ?

Варіанти відповідей: колір, форму, розмір, екологічний захист (потрібне відзначте галочкою), інше (доповніть) _____

- Які матеріали, на вашу думку, краще використати для виготовлення даного ПРОДУКТУ?

Варіанти відповідей: натуральні, штучні (синтетичні), їхнє сполучення, будь-які екологічно чисті (потрібне відзначте галочкою), інше (доповніть, конкретизуйте) _____

- Яку гаму кольорів ви волієте використати в дизайнерському рішенні з використання даного продукту?

Варіанти відповідей: теплі, холодні, психоделічні, інше (доповніть, конкретизуйте) _____

- Які ергономічні фактори ви могли б порадити врахувати при вдосконаленні даного ПРОДУКТУ?

Варіанти відповідей: зручність у використанні (легко: відкрити, закрити, зняти, надягти, застібнути, розстібнути, помістити в сумку й т. п.— залежно від ПРОДУКТУ варіанти відповідей можуть бути іншими) (потрібне відзначте галочкою), інше (доповніть, конкретизуйте)

- Чи існують додаткові фактори, важливі для вас, наприклад, психологічні, які нам варто врахувати, адже наш ПРОДУКТ адресований особисто ВАМ?

Варіанти відповідей: продукт повинен створювати відчуття радості й комфорту, не повинен викликати роздратування для очей, він повинен привертати до себе увагу навколишніх, я повинен (повинна) відчувати його оригінальність, інше (доповніть, конкретизуйте) _____

4. Групи обмінюються складеними питаннями в процесі рольової гри (апробація опитувача).

5. Після апробації запитальник коректують і одержують його поліпшений варіант, що можливо використати в майбутньому процесі проектування.

Вправа 8. Експертна оцінка існуючих виробів (діаграма «павучок»)

Іноді при виконанні проекту потрібно порівняти думки декількох людей (експертів). Їхні думки значимі для оцінки існуючих виробів, тому що ці люди належать до категорії користувачів.

Порівняння легше провести, якщо навчитися представляти отримані дані в графічній формі. На це й спрямовано дану вправу.

Виконується вона групами по три-чотири особи.

Учитель видає кожній групі виріб для аналізу й бланк-заготовку діаграми «Павучок», що треба заповнити. Діаграма розрахована на 8 параметрів (дві пари осей координат, розташовані під кутом 45° один до одного з нульовою оцінкою в загальній точці). На кожній півосі розмічено 5 одиниць для постановки експертних балів: 5 — вищий бал; 1 — нижчий. Кожна піввісь відповідає одному із оцінюваних експертом параметрів виробу (зовнішній вигляд, матеріал, розмір, вартість, зручність і т. д.). Цей параметр написаний поруч зі своєю піввіссю.

Учні самі визначають необхідні для оцінки експертів параметри й наносять їх на осі діаграми «Павучок». У вправі експертами будуть учасники групи, вони відзначають на діаграмі, скільки балами, на їхню думку, оцінюється кожний з визначених ними ж важливих параметрів виробу. Кожний одержить свою павутинку, з'єднавши відзначені точки своїми кольорами (інший учень — іншими кольорами відзначає бали й з'єднає відзначені точки). Потім обговорюються подібність і розходження в оцінках.

Підсумком вправи повинні стати пропозиції по вдосконаленню виробу.

Додатковими вправами можуть служити вправи або тести на відбір у групу генераторів ідей і в групу аналітиків.

В. Д. Симоненко й Н. В. Матяш рекомендують тести на вивчення креативності (здатності до творчості). Наприклад, можуть бути використані тести Торренса «Незавершені фігури» (домалювати фігури до цілої картинки), «Розповідь по картинці» та ін.

Додаток 3

Олександр ВАСИЛЬЄВ.

Один раз мене запитали: «Що таке краса?». Я довго думав і вирішив відповісти на це питання списком тих понять і уявлень, які я особисто ототожнюю з красою.

Що таке краса?

Це Італія, Грета Гарбо, мушля святого Якова, Бронзино, Прадо, Париж, «Удова Клико», зимовий ранок у Брюгге, стигла вишня, Марлен Дітріх, протестантський цвинтар у Макао, Етьєн Ліотар, захід сонця на Босфорі, «Туга», свічкове освітлення, Ван Гог, Гоген, лососина, Мінотавр, Паллома Пікассо, Малий Тріанон, Лукас Кранах, ранок у Нескучному саду, Анна Кареніна, Верді, бісерне шиття, Антоній, Маріано Фортуні, м'ятне суфле, бронза Томира, Уффіці, фунікулери у Вальпараїсо, Клодетт Кольбер, Куантро, азалії, Джованні Батиста Мороні, «Реквієм» Моцарта, Теффі, шоколад «Леонідас», туман над Люцерном, портрети Рослина, пором у Гонконгу, скульптура Бурделя, Поль Пуаре, цвіркуни в садібі, Віра Холодна, Римський-Корсаков, скрип складального паркету, красоля, відварна лососева форель, князівна Наталя Палей, колекція Гульбеніана, летіти над

Андами, Палермо, співачка Дорліак, порожня сцена старого МХАТа, Одрі Хепберн, Остра Брама у Вільні, Чайковський, бульвари Екс-ан-Провансу, качка з яблуками в російському ресторані «Режанс» у Константинополі, Музей Вікторії й Альберта, Вісконті, Нефертіті, ритий оксамит, князівна Ірина Юсупова, Альберт Стівенс, очі коханої людини, ефес, білі ночі в Рейк'явіку, Пьетро Лонгі, голос Марії Калласс, табакерки з мініатюрами, Ганна Павлова, Ів Сен-Лоран, Стравінський, наполеонівська епоха, Венеція, вальси Шопена, «Касабланка» з Інґрід Бергман, Валентина Кашуба, тиша, Іза Кремер, Клод Моне, Мікеланджело, Раджастхан в Індії, фільми Хічкока, сонети, коли немає дощу в Лондоні, Ельза Скіапареллі, Венера Мілоська, французькі бульдоги, Єлизавета I Англійська, «Боже, царя храни», коли мало багажу, Версальський цикл Бенуа, Рита Хейворт, піраміди, цвинтар Рікоретто в Буенос-Айресі, Костянтин Сомов, Ольсте Моркучай, Клойстерс у Нью-Йорку, Військово-Грузинська дорога, кориця, Лувр, вимова графині Сен Іполіт, бювари, шоколад «В Анжеліні», кабуки, набережна Фонтанки, Майя Плисецька, колір маренго, чай Лапсан-Сушонт, Сандро Боттічеллі, Ліна Кавальєрі, шиншилла, Кельнський собор, салат з вух поросят, Симонетта Веспучі, камелії, автопортрет Зінаїди Серебрякової, туфлі Марії Антуанетти, повісті Тургенева, Коул Портер, майоліка Паліссі, дагерротипи, Джуді Гарланд у молодості, дзенькіт дзвіночків у швейцарських горах, Грегорі Пек, коли всі разом сходяться, перша зірка, мороз по шкірі, баркарола, великий сніг на Ризькому узмор'ї, Ренесанс, книги Георгія Лукомського, внутрішній двір Альгамбри, пропорції, художник Сорока, уява, хрускіт Канаусу, метелики, Тамара Туманова, рожевий кущ в саду графа Апраксіна, відбиття, Енґр, Леонід Мясін, пальці на портретах Аллори, сухі квіти в альбомі, тіло, впуски в Лісабоні, губи Софії Лорен, волосяні прикраси, осока після дощу, майже всі звірі, журнал «Столиця й садиба», особняки в Морє, Брамс, творення, поети й Місяць.

Додаток 4. Оцінка проектів на етапі передпрофільної підготовки й профільного навчання в старшій школі¹

Оцінка за наведеними нижче показниками здійснюється на 4 рівнях: 0, 5, 10, 20 балів. Підсумкова оцінка підраховується як середня рейтингова оцінка за формулою:

¹ Лернер П. С. Інженер третього тисячоліття.— М.: Академія, 2005.— С. 232—233.

**Рейтингова оцінка = (Середня колективна оцінка +
+ Самооцінка + Оцінка викладача) / 3**

Показники оцінювання виконаних проектів.

1. Аргументованість вибору теми, обґрунтування потреби, практична спрямованість проекту й значимість виконаної роботи.
2. Обсяг і повнота розробок, виконання прийнятих етапів проектування, самостійність, закінченість, підготовленість до сприйняття проекту іншими людьми, матеріальне втілення проекту.
3. Аргументованість пропонованих рішень, підходів, висновків, повнота бібліографії.
4. Рівень творчості, оригінальність теми, підходів, знайдених рішень, пропонованих аргументів; оригінальність матеріального втілення й подання проекту.
5. Якість пояснювальної записки: оформлення, відповідність стандартним вимогам, рубрикування й структура тексту, якість ескізів, схем, малюнків, якість і повнота рецензій (якщо вони потрібні).

Усього балів за виконаний проект _____

Показники оцінювання публічного захисту виконаного проекту.

6. Якість доповіді: композиція, повнота подання роботи, підходів, результатів, аргументованість, обсяг тезауруса, переконливість і переконаність.
7. Обсяг і глибина знань з теми (або предмету), ерудиція, міжпредметні зв'язки.
8. Педагогічна орієнтація: культура мови, манера, використання наочних коштів, почуття часу, імпровізаційний початок, утримання уваги аудиторії.
9. Відповіді на питання: повнота, аргументованість, переконливість і переконаність, дружелюбність, прагнення використати відповіді для успішного розкриття теми й сильних сторін проекту.
10. Ділові й вольові якості доповідача: відповідальне ставлення, прагнення до досягнення високих результатів, готовність до дискусії, здатність працювати з перевантаженням (тут я б замінила на «здатність працювати з максимальним навантаженням», тому що школа сьогодні бо-

реться з переважанню учнів — М. Р.), доброзичливість, контактність.

Усього балів за захист проекту _____

Сумарна оцінка проекту і його захисту _____

Для переходу до традиційної системи оцінок можна скористатися багаторазово перевіреним ключем: Відмінно — 155—200 балів; Добре — 100—154 бали; Задовільно — менш 100 балів.

Обов'язково повинні бути оприлюднені рейтингові оцінки першої десятки кращих серед всіх, хто виконували й захищали проекти, — так упізнаються лідери, «золотий фонд».

Динаміка рейтингової оцінки за проект є важливим показником діагностики розвитку особистості зростаючої людини, її життєвого й професійного самовизначення.

Особливо ретельно повинні відстежуватися або високі рейтингові оцінки, або їх досить помітний ріст (або спад — М. Р.). Для учнів, що не мають росту, варто міняти область і тематику проектування: імовірно, вони ще не знайшли себе в тій або іншій діяльності, не перебороли різні психологічні бар'єри, не придбали досвід досягнення задоволення творчою діяльністю.

P. S. Зрозуміло, гласною є тільки структура рейтингової оцінки (формула розрахунку). Ніяких публічних висновків про завищені/занижені самооцінки авторів творчих робіт робити не можна, однак є над чим подумати учасникам проекту.

Додаток 5.

Муніципальна загальноосвітня установа ліцей № 7

Дизайн-проект

Декоративно-прикладні вироби в інтер'єрі. Комплект для оформлення моєї кімнати.

Виконала: Левковська Олена,
учениця 9 «б» класу
Керівник: Волкова Е. В.,
учитель технології.
Волгоград — 2001

1.

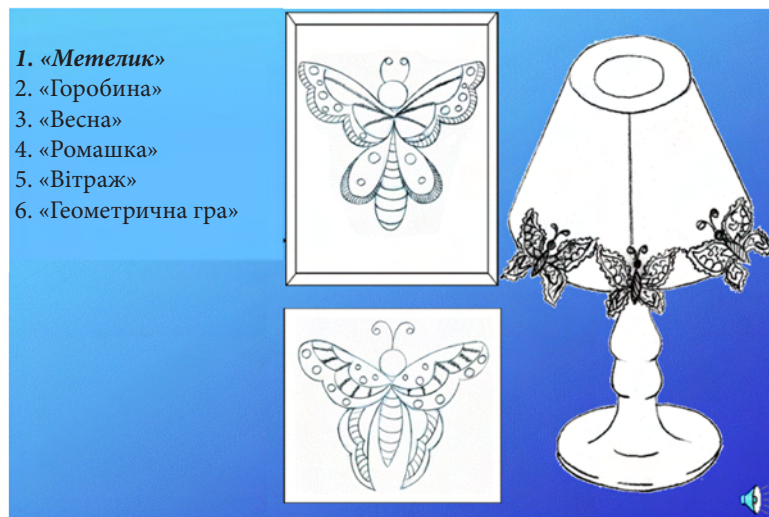
Комплект повинен:

- мати гарний і естетичний вигляд;
- якісно й акуратно виконаний;
- надійний і зручний в експлуатації;
- мати низьку вартість.

2.

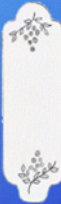

3.

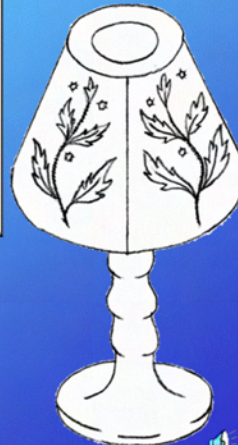
4.

1. «Метелик»
2. «Горобина»
3. «Весна»
4. «Ромашка»
5. «Вітраж»
6. «Геометрична гра»

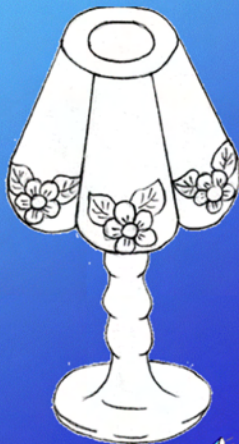
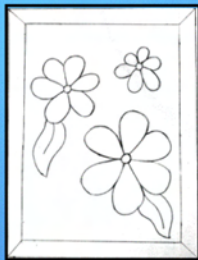
5.

1. «Метелик»
2. «Горобина»
3. «Весна»
4. «Ромашка»
5. «Вітраж»
6. «Геометрична гра»

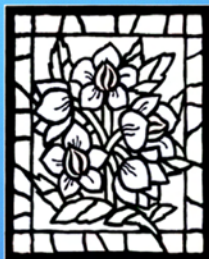
6.

1. «Метелик»
2. «Горобина»
3. «Весна»
4. «Ромашка»
5. «Вітраж»
6. «Геометрична гра»

7.

1. «Метелик»
2. «Горобина»
3. «Весна»
4. «Ромашка»
5. «Вітраж»
6. «Геометрична гра»

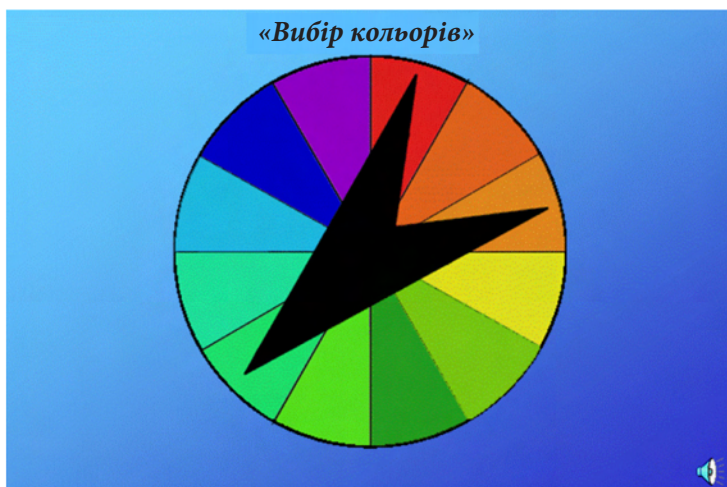
8.

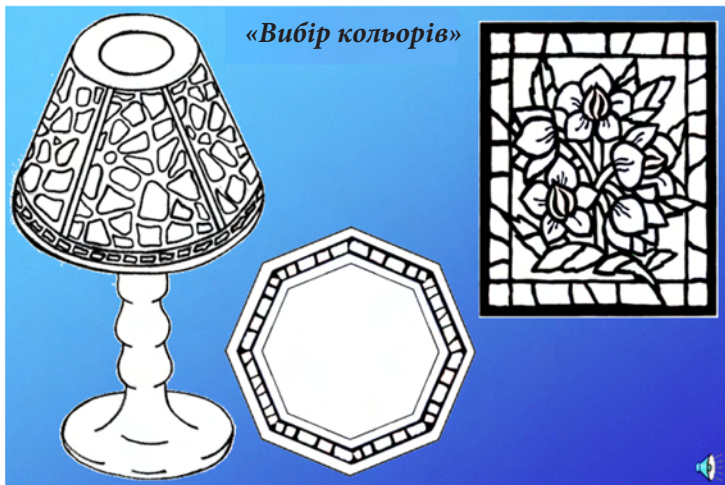
1. «Метелик»
2. «Горобина»
3. «Весна»
4. «Ромашка»
5. «Вітраж»
6. «Геометрична гра»

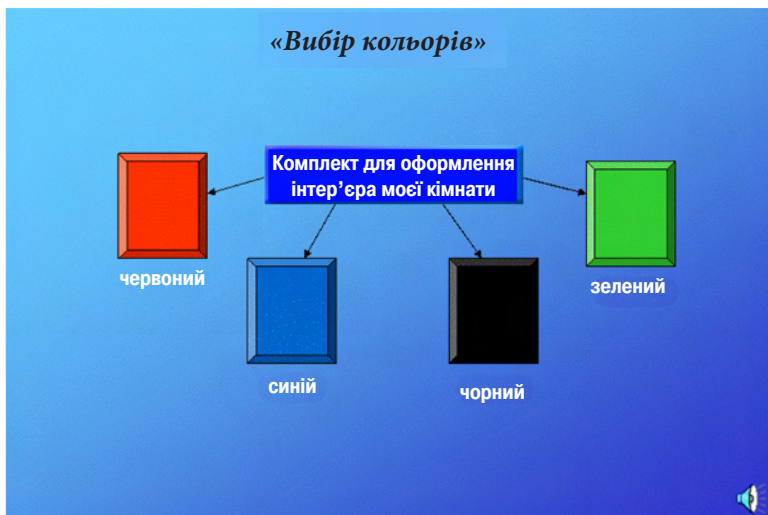
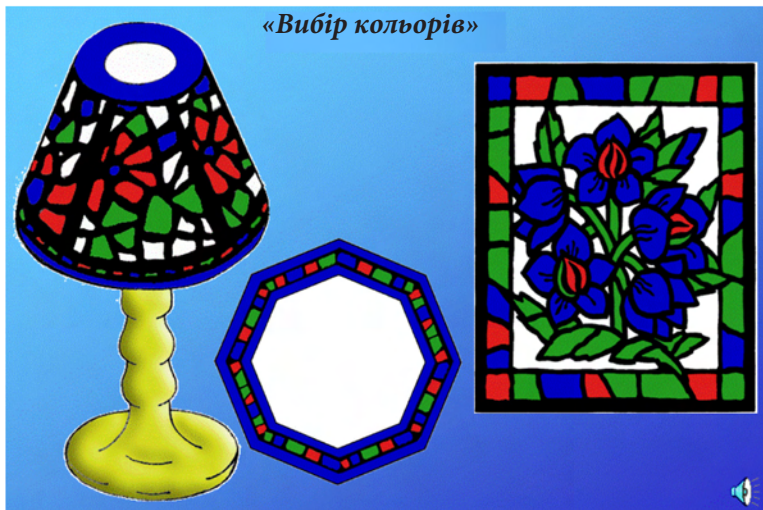

9.

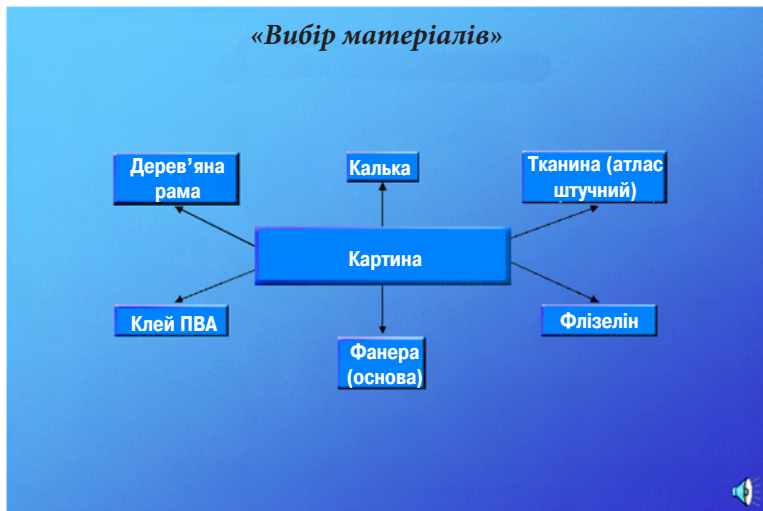

10.

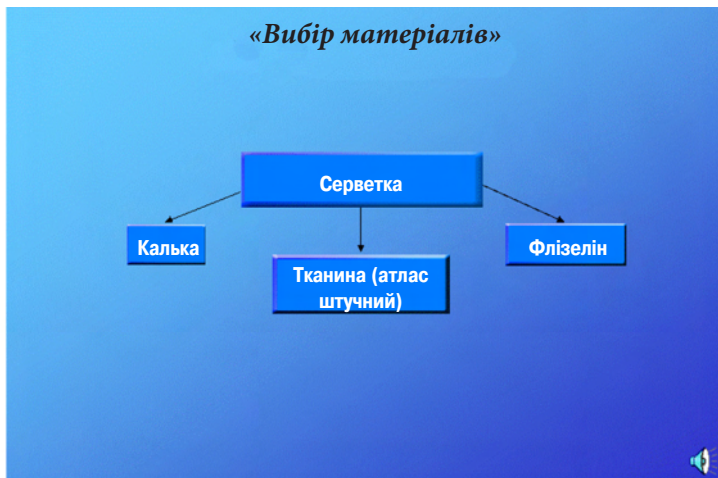

15.

16.

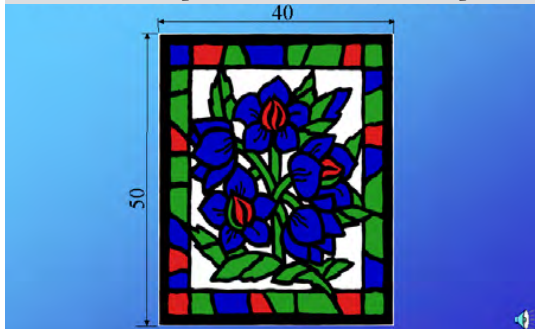
17.

№ п/п	Назва матеріалу	Ціна за 1 метр (крб.)	Витрата матеріалів	Усього (крб.)
1	Тканина Атлас штучний — білих кольорів — чорних кольорів	75	0,80 м 0,50 м	60,0 37,5
		75		
2	Атлас штучний — червоних кольорів — зелених кольорів Креп-атлас — синіх кольорів	Витрата тканини не враховується, тому що використовуємо залишки від раніше пошитих виробів		
3	Флізелін	Використано знайдений удома		
4	Дерев'яна пофарбована рамка	Була замовлена і виконана в майстерні ліцею		30,0
5	Каркас абажура з фігурною «ніжкою-стійкою»	Використовую стару лампу-світільник		
6	Шовк штучний (підкладковий)	Використано знайдений удома		
7	Нитки швейні	Є в наявності		
8	Випалювач	Є в наявності		
9	Калька	Є в наявності		
10	Палір для ескізів	Є в наявності		
11	Кухарська сіль	Є в наявності		
12	Пензлик	Є в наявності		
13	Фанера	Використано знайдену вдома		
14	Клей ПВА	Є в наявності		
15	Білизняна гумка	Використано знайдену вдома		
			Разом:	127,5

18.

19.

Технологічні операції для виготовлення картини

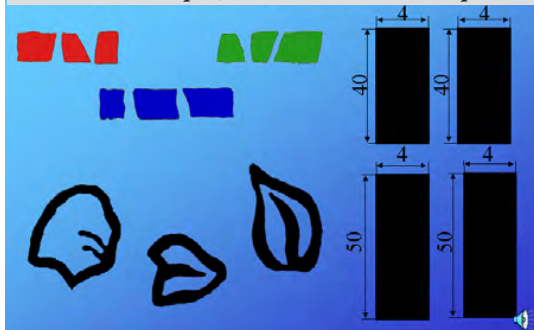
20.

Технологічні операції для виготовлення картини

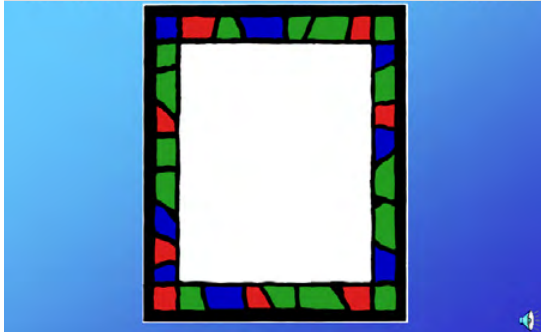

21.

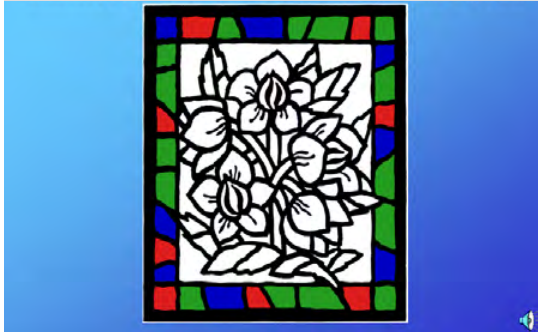
Технологічні операції для виготовлення картини

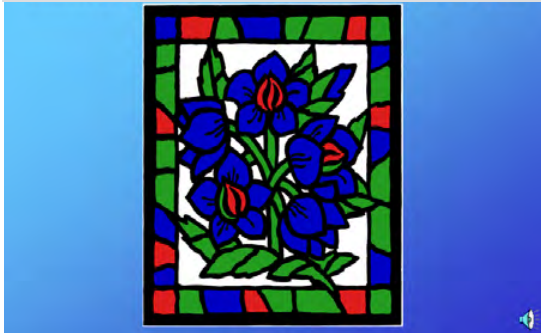
22. Технологічні операції для виготовлення картини

23. Технологічні операції для виготовлення картини

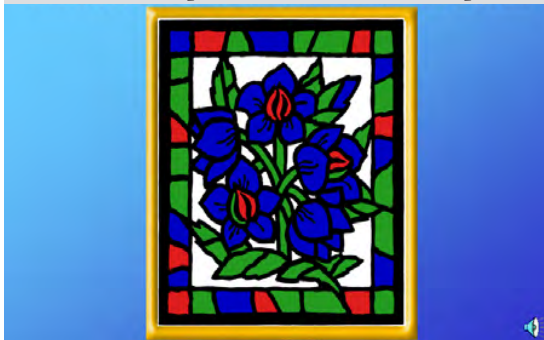

24. Технологічні операції для виготовлення картини

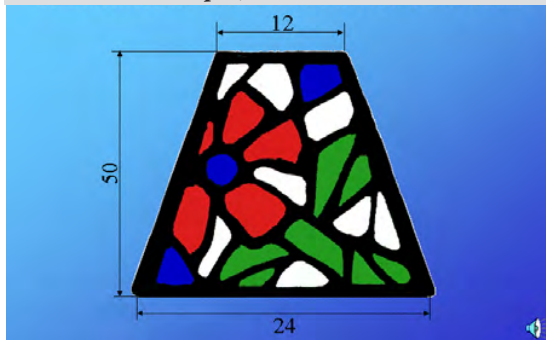

Технологічні операції для виготовлення картини

25.

26.

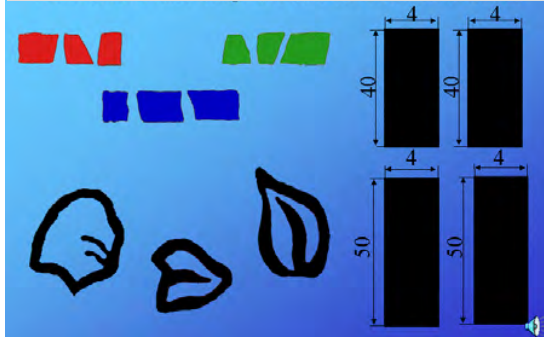
*Технологічні операції для виготовлення лампи**Технологічні операції для виготовлення лампи*

27.

28.

Технологічні операції для виготовлення лампи

29.

Технологічні операції для виготовлення лампи

30.

Технологічні операції для виготовлення лампи

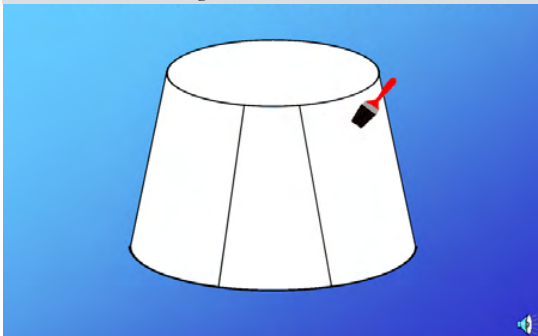
31.

Технологічні операції для виготовлення лампи

32.

Технологічні операції для виготовлення лампи

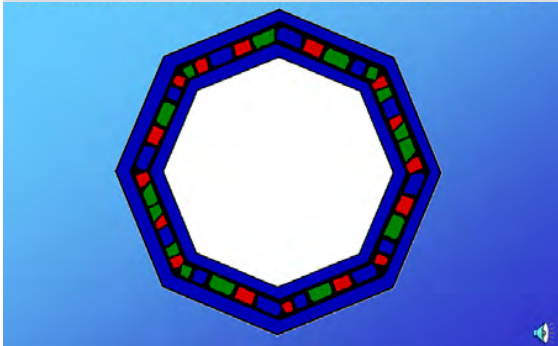
33.

Технологічні операції для виготовлення лампи

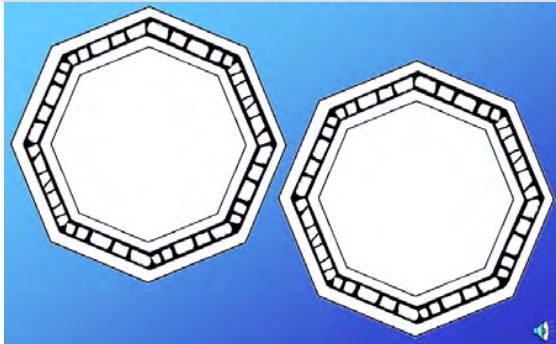
34. Технологічні операції для виготовлення лампи

35. Технологічні операції для виготовлення серветки

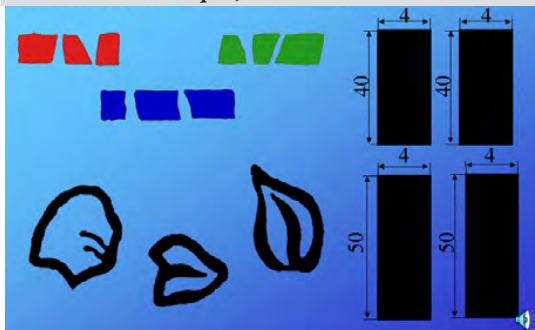
36. Технологічні операції для виготовлення серветки

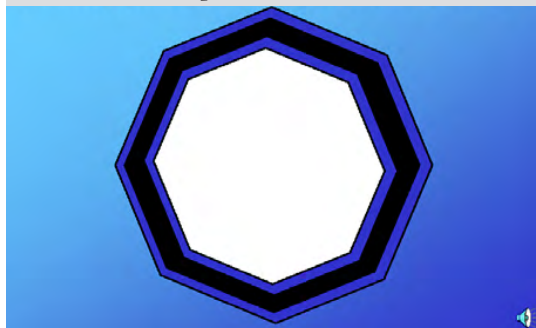
37.

Технологічні операції для виготовлення лампи

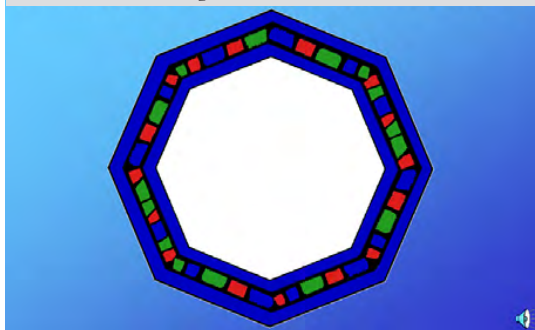
38.

Технологічні операції для виготовлення лампи

39.

Технологічні операції для виготовлення лампи

40.

41.

42.

Додаток 6. Бізнес-план створення «Салону відеопрокату»

Зміст

- Ідея проекту
- Маркетингові дослідження
- Соціальна спрямованість
- Організаційний план
- Економічні розрахунки
- Стабільність до ризиків
- Висновок
- Карта розміщення
- Анкети

Ідея проекту

Відеопрокат — підприємство суспільної спрямованості, що надає можливість кіноаматорам за невеликі гроші переглядати вдома, у приємній обстановці, твори світового кінематографа. Людина, приходячи у відеопрокат, вибирає з переліку фільмів ті, що сподобалися їй і, заплативши невелику частину вартості касети, бере її додому на один або кілька днів. Після приносить назад у відеопрокат, і вже інша людина бере додому цю саму касету й переглядає її в себе вдома.

Даний спосіб перегляду фільмів для багатьох дуже зручний, адже звичайно люди дивляться кожний фільм по одному разу. І заради одного перегляду далеко не всі хочуть купувати ліцензійну касету за 250—300 крб, а тим більше DVD-диск за 300—700 крб, щоб потім залишити його порохитися на полиці.

Мій проект не є якимось інноваційним, він належить до категорії нішових проектів. Справа в тому, що за результатами маркетингових досліджень ринок відеопрокатних послуг на сьогоднішній день заповнений лише на 60 %.

Головною умовою розміщення даного підприємства є його віддаленість від подібних підприємств і знаходження в «спальному» районі. Місце ж, де буде перебувати мій відеопрокат, саме і є одним з тих «білих плям», де не вистачає подібного підприємства. Зупинка «Вешняковська, 41», друга від метро «Вихіно». По обидва боки від зупинки знаходяться колишні торговельно-побутові центри, які нині зайняті різнопрофільними торговельними майданчиками. Тут є все: близько 15 продовольчих магазинів, 5 салонів стільникового зв'язку, величезний меблевий магазин, інтернет-салон, 2 пекарні, 4 аптеки, 6 взуттєвих магазинів, спортивний магазин і багато чого іншого. Але тут немає жодного... ВІДЕОПРОКАТУ! Район цей «спальний», навколо дуже багато житлових будинків, і це місце є дуже гарним для розміщення тут відеопрокату. Люди, які живуть у цій місцевості, обділені можливістю брати фільми напрокат, і їм доводиться у випадку появи цього бажання їхати кілька зупинок на автобусі до найближчого відеопрокату, що дуже незручно й займає багато часу.

Маркетингові дослідження

Для даного типу підприємницького проекту основою успіху є повнота й глибина маркетингових досліджень. Досліджувати необхідно потребу населення й найближчих конкурентів.

Одним зі способів маркетингових досліджень є анкетне опитування думки населення. Я створив анкету спеціально для жителів найближчих будинків, у якій просив їх відповісти на кілька питань із приводу створення поруч із їхнім будинком відеопрокату. Серед питань, що задають жителям району, були як питання про бажання бачити відеопрокат поруч із будинком, так і питання про відвідування жителями подібних підприємств. Так само я створив спеціальну анкету для відвідувачів відеопрокатів. Їм пропонувалося відповісти на питання про їх кіновподобання, про частоту відвідування відеопрокату й про те, що б вони хотіли бачити у відеопрокаті.

У результаті я одержав наступне:

№	Зміст питання	Результати	
1.	Чи користуєтеся ви послугами відеопрокату?	Так	20 %
		Ні	60 %
		Рідко	20 %

Закінчення таблиці

№	Зміст питання	Результати	
2.	Хотіли б, щоб поруч із вашим будинком відкрився відеопрокат?	Так	20 %
		Ні	40 %
		Однаково	40 %
3.	Якщо відеопрокат все-таки відкриється, чи будете ви його відвідувати?	Так	20 %
		Ні	50 %
		Можливо	30 %
4.	Скільки фільмів ви берете у відеопрокаті на місяць?	1—3	20 %
		3—5	50 %
		5—10	20 %
		Більше 10	10 %
5.	Яким жанрам ви віддаєте перевагу	Блокбастери	30 %
		Бойовики	15 %
		Комедії	20 %
		Мелодрами	10 %
		Трилери	10 %
		Фантастика	5 %
		Інше	10 %
6.	Які носії ви в основному берете напрокат?	VHS-касети	75 %
		DVD-диски	25 %

З анкет видно, що клієнти невибагливо ставляться до відеопрокатів. Головна умова для них — близьке розташування до будинку. В основному кожний з опитуваних відвідує відеопрокат 3—5 разів на місяць. На питання ж із приводу відкриття поблизу нового відеопрокату клієнти відповісти не змогли, але всі відзначили факти зручності, місця розташування, вибору фільмів і ціни. І ще одна важлива деталь: у жодного з відеопрокатів ніхто з опитуваних не назвав жодної причини, з якої він був би незадоволений відеопрокатом.

Незважаючи на сильний розвиток DVD, більша частина опитуваних бере напрокат відеокасети. Причому абсолютно всі відповіли, що беруть новин-

ки й хіти, що природно, але деякі визначаються безпосередньо у відеопрокати. Кожна людина індивідуальна, і тому улюблені жанри фільмів у кожній анкеті різні. Відеокасети повинні займати більшу частину площі відеопрокату, але й DVD-диски повинні бути представлені в достатньому обсязі.

Також я провів спеціальні дослідження найближчих конкурентів, у результаті яких одержав відомості про те, що вони не дуже відрізняються один від одного. Результати досліджень наведені в таблиці, також тут можна побачити переваги мого підприємства в порівнянні з конкурентами.

Досліджуваний параметр		Відеопрокат № 1 Вешняковська, 12а, ПБОЮО Вусак О. А.	Відеопрокат № 2 Вешняковська, 29г, Р/В «Вешня- ки»	«Я» Вешняковська, 21/1, ПБОЮО Журавльов А. С.
ЦІНА	Нові VHS	35—49 крб. / 1 день	30—40 крб. / день	25—29 крб. / 1 день
	Не нові VHS	20—30 крб. / 2 дні	25—30 крб. / 1—2 дні	18—25 крб. / 2 дні
	Старі VHS	15—20 крб. / 3 дні	15—20 крб. / 1—2 дні	13—18 крб. / 3 дні
	Нові DVD	50 крб. / день	50 крб. / 1 день	45 крб. / 1 день
	Не нові DVD	40 крб. / 2 дні	50 крб. / 2 дні	35—39 крб. / 2 дні
	Старі DVD	35 крб. / 3 дні	40 крб. / 2 дні	29—35 крб. / 3 дні
ДОДАТКОВО	Система знижок	Відсутня	Відсутня	10 відв.— 5 %, 50 відв.— 10 %, 100 відв.— 15 %
	Обслуговування іногородніх	+	-	+
	Продаж фільмів	-	-	+
РЕКЛАМА	Вивіска на вулиці	+	+	+
	По поштових скриньках	-	-	+
	На вітрині	+	-	+

У результаті проведених досліджень можна стверджувати, що це місце для розміщення відеопрокату підходить якнайкраще. Охоплювана територія — 30 багатоповерхових будинків від метро «Вихіно» і до площі Кабрала. Кількість жителів, що проживають у даному районі, близько 20 000 осіб. Найбільшу вагу у відеопрокаті повинні мати новинки. А серед жанрів великою мірою повинні бути представлені блокбастери й комедії.

На відміну від конкурентів будуть проводитися рекламні акції, спрямовані на залучення нових клієнтів. Для постійних клієнтів будуть надаватися знижки. Також буде проводитися обслуговування іногородніх і продаж фільмів.

Таким чином, за результатами маркетингових досліджень можна зробити такі висновки.

- Очікуване число звертань — 150—400 у день.
- Приблизна ціна на прокат фільмів коливається від 13 до 29 крб за касети, і від 29 до 45 крб за DVD-диски.
- Створюване підприємство повинне володіти рядом переваг стосовно конкурентів: більш низькою ціною на послуги, продажем фільмів, обслуговуванням іногородніх, проведенням рекламних кампаній і наявністю системи знижок.

Соціальна спрямованість

Багато хто думає, що всі відеопрокати однакові. Але це не так! Так, у всіх відеопрокатах можна побачити останні кіноновинки й хіти. Але «нутрощі» відеопрокату в кожного свої, особливі, і їхній зміст залежить насамперед від хазяїна цього відеопрокату. Наприклад, в одному відеопрокаті, якщо придивитися, можна побачити дуже багато комедій, в іншому багато французького кіно, у третьому — всі фільми з Робертом Де Ніро. Мое ж підприємство буде мати в основі фільми соціальної тематики: навчальні, освітні, спрямовані на виховання населення й бажання допомогти людям з переглядом дійсно корисних і потрібних фільмів. Зрозуміло, поряд із цими фільмами у відеопрокаті будуть представлені й комерційні фільми, але вибір соціально спрямованих фільмів буде набагато більший, ніж в інших відеопрокатах. І якщо це допоможе людям стати хоч трохи добрішими й кращими — це буде великим досягненням у соціальному й духовному збагаченні населення.

Організаційний план

Організаційно-правовою формою підприємства буде ПБОЮО (підприємець без освіти юридичної особи), тому що це дозволить знизити ціну на послуги за рахунок того, що ставка податку на заробітну плату дорівнює 14 % і не сплачується ПДВ, лише наприкінці року сплачується податок із прибутку в розмірі 6,5 %.

Для початку роботи є дві необхідні речі. Це велика кількість житлових будинків у районі й можливість узяти під оренду приміщення в цьому районі. Але цього недостатньо.

Спочатку необхідно взяти в банку кредит, довівши, що твоє підприємство зможе працювати й приносити дохід. Далі необхідно одержати ліцензію на підприємницьку діяльність, на право торгівлі, на касовий апарат, дозвіл СЕС і дозвіл на відкриття відеопрокату.

Наступним кроком стане проведення ремонту на взятій в оренду площі. Ремонт можна й не робити, лише замінити речі, які вже ніяк не придатні, і оформити вітрину. На ремонті йде велика економія, тому що порожні стіни у відеопрокаті — це нонсенс: вони завжди заставлені стелажми, а на простір, що залишився, можна наклеїти рекламні плакати фільмів, які безкоштовно даються студіями запису, з якими укладені контракти.

Після цього потрібно купити все необхідне для роботи відеопрокату, як ось: стелажі для відеокaset і DVD-дисків, комп'ютер (необхідний для правильної роботи підприємства й обліку клієнтської бази), касовий апарат, телевізор у зал і, зрозуміло, самі відеокasetи й DVD-диски. Але оскільки цих самих дисків і kaset доведеться купувати дуже багато, необхідно укласти контракт із оптовими постачальниками. Як мені вдалося довідатися, практично всі відеопрокати укладають договір безпосередньо зі студіями відеозапису. Для відеопрокату не підійдуть звичайні kasetи й диски, необхідні kasetи зі спеціальним прокатним посвідченням. Їхня ціна від 100 до 300 крб, ціна DVD-дисків 150-500 крб. Кожного фільму необхідно закуповувати в кількості 1—5 копій залежно від популярності фільму і його касовості.

Також у відеопрокаті будуть надаватися фотопослуги: печатка фотографій із цифрових носіїв, а також зі звичайної фотоплівки. Проаналізувавши ринок фотопослуг, я знайшов лабораторію по друкуванню фотографій з дуже вигідними цінами й дуже високим рівнем якості продукції, а також гарантією на неї.

Лабораторія надає кур'єра, що забирає носії й привозить готову продукцію щодня о 15:00. Це дуже зручно для клієнтів, які зможуть одержати готову продукцію вже через 24 години. Лабораторія здійснює продаж фотоплівки, яка у салонах продається з націнкою 20—30 %. Щоб стимулювати клієнтів, плівка, куплена в цьому відеопрокаті, буде проявлятися безкоштовно. У підсумку дохід і від продажу плівки, і від проявлення фотографій підвищується.

Для початку роботи необхідно провести рекламну кампанію.

В якості рекламної кампанії цілком підійде розкидання по поштових скриньках найближчих будинків оголошень про відкриття нового відеопрокату з низькими цінами.

VHS-касети і DVD-диски, що сподобалися, клієнти зможуть викупити, але лише після того як візьмуть їх напрокат. Ця послуга буде надаватися лише на фільми із середнім або низьким попитом, але ніяк не на новинки.

Оскільки кожна можливість заробити дуже важлива, то варто шукати які-небудь способи зайвий раз це зробити.

Одним з варіантів може служити розміщення на кейсах від касет і дисків реклами якого-небудь підприємства, тому що кожний клієнт, перш ніж взяти який-небудь фільм, завжди читає інформацію про нього, що саме й написана на кейсі. Головною умовою є лише те, щоб це саме підприємство було неконкурентоспроможне стосовно відеопрокату.

Але для початку роботи, крім покупки всього необхідного й проведення рекламної кампанії, потрібно буде найняти людей на роботу.

Штат підприємства буде складатися з кількох осіб. Це консультанти-касири 18—30 років. Доставку фільмів з оптових складів я беру на себе.

Консультанти будуть працювати по одному в зміну. Графік роботи буде залежати від часу, зайнятого навчанням.

Для прийому на роботу буде проводитися співбесіда, у результаті якої будуть прийняті молоді, енергійні й симпатичні дівчата на посаду консультантів.

Дуже важливим кроком є укладання договору з міліцією про охорону об'єкта, адже наймати охоронця із приватного охоронного підприємства дуже дорого. А так у відеопрокаті буде встановлена сигналізація, і міліція, коли що трапиться, завжди допоможе.

На клієнтів, як і у всіх сучасних відеопрокатах, буде заводитися картка з індивідуальним номером, що дуже зручно. Якщо ж фільм хоче взяти громадянин без прописки, то для нього теж будуть запропоновані вигідні умови. При прокаті фільму йому буде запропоновано заплатити повну вартість касети, а також вартість прокату, після ж повернення касети вартість її повернуть клієнтові. Таким чином, у вигоді залишаються й відеопрокати, для якого кожний новий клієнт дуже важливий, і клієнт, якому відмовляють у прокаті фільмів в інших місцях.

У самому відеопрокаті буде запропоновано дуже багато різних фільмів для будь-якого кола людей. Новинки й хіти будуть коштувати дорожче інших фільмів, що природно. Гнучка система знижок (частих, але невеликих) буде зроблена для постійних клієнтів, щоб вони відвідували відеопрокати частіше й брали фільмів більше.

На самому видному місці залу буде стояти телевізор, по якому будуть показуватися найбільш видовищні фільми, щоб зайвий раз залучити клієнтів. Для цієї ж мети на вуличній афіші будуть розміщені рекламні плакати з фільмами, які також буде поставляти оптовик касет.

На початку залу будуть розміщені старі й не дуже популярні фільми, а всі новинки й хіти будуть наприкінці залу, ближче до каси. Це для того, щоб клієнти, які прийшли за фільмом, спочатку вибрали його зі старих асортиментів, а потім, побачивши новинки, взяли ще який-небудь фільм.

Ціни на деякі фільми будуть штучно занижені на 1—2 крб. Наприклад, замість 40 крб — 39, замість 30—28. Це небагато, але за результатами досліджень соціологів з американської лабораторії Lockheed Martin Corporation — дуже вигідно, тому що подібна методика робить дуже великий вплив на підсвідомість людей. Людина начебто розуміє — різниця невелика, але за 28 крб бере касету, а за 30 — уже ні.

Цю методику застосовують зараз багато великих компаній, що мають кваліфікований штат аналітиків, і не скористатися нею було б нерозумно.

Економічні розрахунки

Як показали маркетингові дослідження, число відвідувань спочатку буде становити 100—200 звернень до дня (4000—6000 на місяць). Згодом воно буде зростати до 200—400 осіб на день (до 12 000 осіб на місяць).

№	Послуга	1-й місяць	2-й місяць	3-й місяць
1.	Прокат фільмів	3000 осіб	6000 осіб	9000 осіб
2.	Фотопослуги	1000 осіб	1500 осіб	2500 осіб

Заробітна плата консультантів буде становити 100 крб на годину (1 200 крб, при повному робочому дні). Витрати на здійснення послуги будуть наступні.

1. Оренда приміщення — 20 000 крб.
  2. Рекламна кампанія — 1000 крб.
  3. Сигналізація — 1200 крб.
  4. Електроенергія — 700 крб.
  5. Поповнення фонду фільмів — 20 000 крб.
  6. Заробітна плата — 38 100 крб.
  7. Податок на зарплату — 5330 крб.
  8. Непередбачені витрати — 2000 крб.
- Усього 88 000 крб — довільні витрати щомісяця.

З результатів маркетингових досліджень можна зробити висновок про те, що середня ціна послуги в першому салоні становить 28 крб, у другому — 30 крб. Щоб залучити клієнтів, я повинен зробити ціну на послугу більш дешевою. Провівши необхідні розрахунки, я встановив середню ціну послуги в розмірі 25 крб. Із цієї ціни можна підрахувати прибуток за перший і наступні квартали.

Найменування	Роздрібна ціна	Ціна лабораторії	Прибуток
Цифрове фото			
10 × 15	3,50	2,50	1,00
15 × 21	12,00	5,81	6,19
20 × 30	23,00	12,32	10,68
30 × 40	45,00	22,60	22,40
Плівка			
9 × 13	2,30	1,43	0,82

Закінчення таблиці

Найменування	Роздрібна ціна	Ціна лабораторії	Прибуток
10 × 15	2,50	1,82	0,68
13 × 18	4,50	2,91	1,59
15 × 20	5,60	3,97	1,63
20 × 30	25,00	15,12	9,88
Проявка	10,00	5,60	4,40

За результатами проведених мною маркетингових досліджень, більшість людей користується звичайним оптичним фотоапаратом (70 %), і абсолютна більшість (85 %) віддають перевагу формату 10 × 15. Цифрові знімки звичайно друкують у великій кількості через велику ємність карт пам'яті (у середн. по 40 знімків), а із плівчастих фотоапаратів — у середньому по 24 знімки. Фотосалон у день будуть відвідувати близько 70 клієнтів (49 — плівка, 21 — цифрові носії). Якщо брати середні цифри й формат 10 × 15 дістаємо денний прибуток 870 і 840 крб відповідно.

Один день роботи в цьому випадку практично окупає місячну роботу кур'єра.

План по прибутку

№	Стаття витрат	Прокат фільмів		Фотопослуги	
		1-й квартал	2-й і наступ.	1-й квартал	2-й і наступ.
1.	Виторг	450 000	675 000	125 000	187 500
2.	Заробітна плата	108 000	108 000	6300 (кур'єр)	6300
3.	Податок на зарплату	16 000	16 000	–	–
4.	Довільні витрати	41 400	41 400	–	–
5.	Поповнення фонду фільмів	60 000	60 000	–	–

Закінчення таблиці

№	Стаття витрат	Прокат фільмів		Фотопослуги	
		1-й квартал	2-й і наступ.	1-й квартал	2-й і наступ.
6.	Оренда приміщення	60 000	60 000	–	–
7.	Податок ПБОЮЛ 6,5 %	29 250	43 875	8125	12 200
8.	Собівартість послуги	314 650	314 650	14 425	18 500
9.	Прибуток	135 350	360 350	110 575	169 000
	Разом прибуток у рік	1 216 400	617 575	Разом:	1 833 975

Необхідні ресурси для здійснення проекту

- Оренда приміщення: 200—220 \$/м² на рік. Потрібно від 35 до 45 м².
- Устаткування:
  - стелажі для відеокaset і DVD-дисків за ціною 2500 крб/шт., потрібно 10 шт.
  - стіл для працівників 16 000 крб.
  - комп'ютер «Пентіум-2» (б/у) у комп'ютерному центрі — 4800 крб.
  - касовий апарат — 6000 крб.
  - телевізор у зал ROLSEN з діагоналлю 54 см — 4000 крб.
  - DVD-плеєр ELENBERG — 1500 крб.
  - Полиця для телевізора — 580 крб.
- Тимчасовий плакат-вивіска на вулицю, виготовлений з міцної плівки, — 1000 крб.
- Сигналізація на випадок пограбування (підключена до чергової міліцейської частини) — 1200 крб./міс.
- Електроенергія 300—450 кВт на місяць — 700 крб./місяць.
- Рекламна кампанія — оголошення по поштових скриньках. Оголошення друкуються на домашньому принтері, одне рекламне оголошення на 1/2 аркуша формату А4. Картриджа вистачає на 420 стор. А4, тобто 1680 оголошень. Отже, для однієї рекламної кампанії (4000 квартир) потрібно 2—3 заправлення картриджа (200 крб + аркуші Svetocopy —

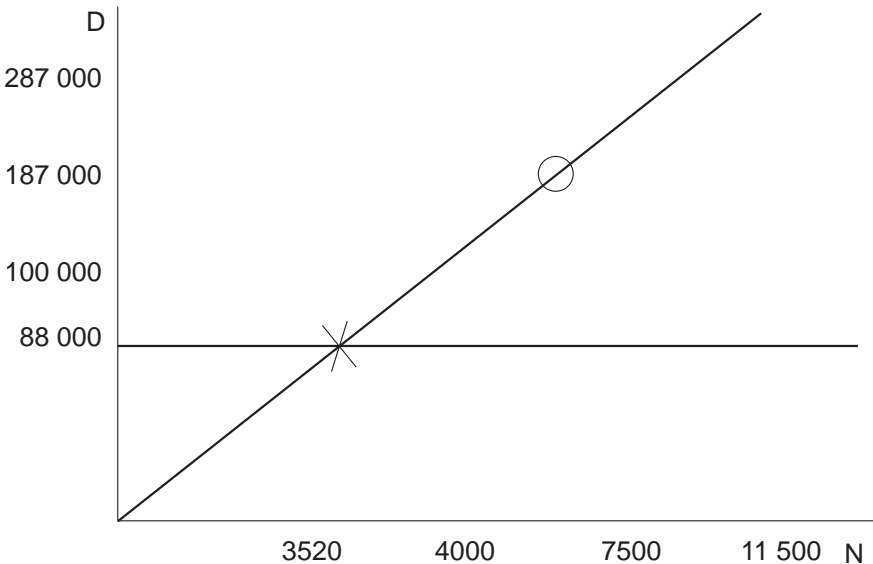
- 480 крб). Розкидання та друк оголошень я беру на себе. Воно буде проходити раз на 4 місяці — 4 000 крб. у рік на виготовлення.
7. Відеокасети й диски — одноразова закупівля — 130 000 крб. Так само докуповування нових фільмів — 20 000 крб на місяць.
  8. Заробітна плата співробітникам — 36 000 крб на місяць.
  9. Косметичний ремонт і оформлення вітрини — 12 000 крб.
  10. Непередбачені витрати (додаткова, не вкл. у видатки, закупівля фільмів, заміна неякісної продукції) — 20 000 крб у рік.
  11. Дозвіл СЕС на діяльність відеопрокату й на підприємницьку діяльність — 18 000 крб.

Підсумкова таблиця витрат

Вид витрат	Вартість на рік, крб
1. Оренда	40 000
2. Стелажі	22 500
3. Комп'ютер	4 800
4. Телевізор і DVD	6000
5. Касовий апарат	7000
6. Рекламна кампанія	1000
7. Дозвіл	18 000
8. Оформлення вітрини й ремонт	12 000
9. Сигналізація	1200
10. Електроенергія	700
11. Касети й диски одноразово	120 000
12. Касети й диски щомісяця	20 000
13. Кур'єр фотолабораторії	2100
14. Заробітна плата	36 000
15. Непередбачені витрати	2000
16. Податок на заробітну плату	5300
Разом	298 800

Стабільність до ризиків

Ризики даного проекту пов'язані тільки зі зменшенням числа звернень. Тому доцільно визначити точку беззбитковості для одного місяця залежно від числа звернень.

- N — кількість звернень на місяць
- D — дохід, тисяч крб
- O — точка мінімуму за опитуванням
- X — точка беззбитковості

Витрати дорівнюють 88 000 крб, тобто беззбиткове число клієнтів — 3520 осіб на місяць. Мінімальна очікувана кількість відвідувань — 7000 осіб на місяць. Звідси виходить, що стабільність до ризиків дворазова.

Ринок відеопрокату

Хто б міг подумати, що в людей почнуться перебої не із хлібом, як звичайно, а саме навпаки... Куди ж прагне душа, що вимагає видовищ? Найімовірніше, у відеопрокат.

Кількість відеотек постійно росте, і їй є куди рости: за словами Михайла Залищанського, координатора мережі «Відеобум» (що нараховує 28 відеотек), прокатний ринок заповнений у Москві на 60 %, у Росії — на 25 %. Крім великих мереж, таких як «Відео-бум», «Відеоленд» або «Відеоаркет», існують маленькі мережі, наприклад із чотирьох відеотек, і одиночні точки.

В 1999 р. діяльність московських відеотек була впорядкована постановою уряду Москви, що зобов'язує таврувати ліцензійні касети захисним ідентифікаційним знаком. Зараз на кожній касеті, доступній в прокаті, стоять дві обов'язкові наклейки: ідентифікаційний знак, що засвідчує дійсність ліцензійної продукції, і акцизна марка. Залишаючи поза дужками болюче питання: «За яким принципом відбираються для закупівлі ліцензійні касети?», можна, принаймні, сказати, що споживачеві гарантується якість копії.

Умови прокату приблизно однакові у всіх відеотеках і розрізняються лише в деталях. Клієнт або залишає заставу за касету (300—400 крб), або, пред'явивши паспорт із пропискою, здобуває членську картку. У середньому сума членського внеску — 50 крб, у деяких відеомережах внесок вище (скажемо, у відеотеках «Відеоаркета» — 120 крб, для жителів прилеглих до точки районів — 80 крб), але він може бути повернутий, якщо клієнт не хоче більше користуватися послугами відеотеки.

Існує й третій варіант — це депозит у розмірі близько 300 крб. на місяць, у рахунок якого клієнт може протягом місяця брати будь-яку кількість касет, але не більше двох одночасно.

Обмежено час (від одного дня до одного тижня) і кількість касет, які можна взяти одночасно (звичайно 2—3).

У нормальний день місце відеопрокату відвідують приблизно 150—200 осіб (відповідно, щодня беруть для перегляду 200—500 касет). В останні, «критичні» дні потреба у фільмах зросла приблизно вдвічі. Добова плата за прокат коливається в межах 18—35 крб (у середньому 20—28), залежно від новизни фільму й попиту на нього.

Кількість і репертуар фільмів формуються згідно зі смаками і можливостями власників відеотеки. На перший погляд скрізь на полицях стоїть приблизно те саме: в очі впадають новинки, що розкручуються, — бойовики, мелодрами й трилери, які користуються попитом масового глядача. Проте розбіжність є й у кількості, і в якості. У новоствореній одиночній точці може

бути кілька сотень касет. У старих відеотеках, що мають постійну клієнтуру, найменувань на порядок більше (наприклад, у найдавніших фільмотеках «Відеобуму» — до 5000 фільмів, у середній точці «Відеомаркету» — 2000 найменувань і 2500 екземплярів). У відеотеках робочих районів упор робиться на масове кіно, а, скажемо, у центрі можна знайти «кіно не для всіх».

Незважаючи на те що в магазинах касету можна купити за 150 крб, така ж касета, але із правом прокату коштує в дистриб'юторів близько 250 крб. Тривалість її фізичного «життя» — два-три роки. За спостереженнями Олени, співробітниці однієї з відеотек «Відеомаркету», окупається ходова касета за тиждень-півтора, але неможливо пророкувати, у який момент вона виявиться викрадена або зіпсована клієнтом (до псування ставиться й здирання акцизної марки й ідентифікаційного знака).

Відходять у минуле відеотеки, де клієнтів записують від руки в комірничу книгу, а замість спеціальних пластикових упаковок товар видається у звичайних паперових коробках, які розвалюються, побувавши в руках десятків клієнтів. Відеопрокат нового покоління оснащений комп'ютерами, що скоротили процес оформлення до лічених хвилин: реєстрація нового клієнта (паспортні дані, пароль), видача й повернення касет відбуваються миттєво. Два роки тому в Москві з'явилися перші відеотеки, що не поступаються західним за дизайном і рівнем сервісу. Деякі з них уже розробляють систему замовлення касет через Інтернет. Так що «відео XXI століття» — це не просто слоган, це наша реальність.

Відомості 01.09.2004.

Анкета опитуваного №

Ім'я _____

Стать _____ Вік _____

1. Скільки разів на місяць ви відвідуєте відеопрокат?

- а) майже щодня;
- б) 1—2 рази;
- в) 3—5 разів;
- г) 5—10 разів;
- д) більше 10.

2. Чи далеко від даного відеопрокату ви проживаєте?

- а) 50—150 метрів;
- б) 150—300 метрів;
- в) 300—450 метрів;
- г) більше 450 метрів.

3. Ви завжди відвідуєте саме цей відеопрокат? Чому?

- а) ближче інших до будинку;
- б) великий вибір фільмів;
- в) прийнятна ціна;
- г) приємна атмосфера усередині;
- д) інше.

4. Що ви в основному берете у відеопрокаті?

- а) VHS-касети;
- б) DVD-диски;
- в) купую аудіо-касети;
- г) купую CD-диски;
- д) купую комп'ютерні диски;
- е) інше

5. Ви в основному берете у відеопрокаті:

- а) новинки;
- б) останні кінохіти;
- в) світові шедеври кіно;

- г) визначаюся безпосередньо у відеопрокаті;
- д) завжди по-різному;
- е) орієнтуюся на думку друзів.

6. Ви віддаєте перевагу жанрам:

- а) комедії;
- б) бойовику;
- в) блокбастеру;
- г) трилеру;
- д) мелодрамі;
- е) детективу;
- є) фантастиці;
- ж) освітнім фільмам;
- з) інше.

7. Якщо поблизу відкриється новий відеопрокат з більш низькими цінами, який ви будете відвідувати?

- а) все одно саме цей;
- б) новий;
- в) обидва;
- г) по-різному;
- д) залежно від зручності й вибору фільмів.

8. Чого, на вашу думку, не вистачає в цьому відеопрокаті?

- а) все влаштовує;
- б) не вистачає (вказати, чого саме)

Анкета №

Ім'я _____

Вік _____

1. Ви хотіли б, щоб поблизу до вашого будинку відкрився відеопрокат?

- а) так, дуже;
- б) напевно, так;
- в) напевно, ні;
- г) точно, ні;
- д) не знаю/однаково.

2. У випадку відкриття відеопрокату недалеко від вашого будинку чи стали б ви його відвідувати?

- а) так, звичайно;
- б) так, напевно;
- в) може бути;
- г) ні, звичайно;
- д) ні, напевно;
- е) не знаю.

3. Головне, що ви хочете бачити в новому відеопрокаті, це:

- а) великий вибір фільмів;
- б) прийнятна ціна;
- в) висока якість обслуговування;
- г) приємна атмосфера усередині.

4. А як часто ви користуєтеся послугами різних фотоцентрів по друкуванню фотографій?

- а) разів на тиждень і частіше;
- б) 2—4 рази на місяць;
- в) 1—2 рази на місяць;
- г) 2—4 рази на півроку;
- д) 2—4 рази на рік;
- е) 1—2 рази на рік;
- е) не користуюся.

5. Подивіться наступні розцінки на фотопослуги:

Цифрове фото	
10 × 15	3.50
15 × 21	12.00
20 × 30	23.00
30 × 40	45.00

Плівка	
9 × 13	2.30
10 × 15	2.50
13 × 18	4.50
15 × 20	5.60
20 × 30	28.00
Проявка	12.00

Подивіться продукцію цього фотосалону. Хотіли б ви, щоб недалеко від вашого будинку відкрився фотосалон з подібними цінами і якістю продукції?

- а) так, дуже;
- б) так, може бути;
- в) ні, напевно;
- г) ні, не хочу;
- д) однаково.

6. Стали б ви користуватися послугами цього салону?

- а) так, звичайно;
- б) так, якщо влаштує якість;
- в) може бути;
- г) ні, напевно;
- д) ні, ні за яких умов.

7. Головне, що ви хочете бачити в новому фотосалоні, це:

- а) висока якість продукції;
- б) невисокі ціни;
- в) високий рівень обслуговування.

Слід зазначити, що конкурс підприємницьких проектів може розглядатися як самостійна форма підприємницької підготовки учнів. Головною перевагою конкурсної системи є те, що вона дає потенційну можливість практичної реалізації проекту, оскільки переможці одержують реальну фінансову підтримку. Статистика свідчить, що за підсумками, наприклад, московського конкурсу щорічно реалізуються 6—7 проектів: працюють будівельне виробництво, ательє по пошиттю штанів, майстерня по виробництву виробів з кераміки, виробництво дерев'яних виробів малих форм для міських дворів, фірма по озелененню мікрорайонів, молодіжна перукарня й ін.

Література

1. *Абелюк Е. С.* Читательский комментарий: замысел и воплощение (Путь школьников к «Реквиему А. Ахматовой») // Литература в школе. — 1989. — № 3. — С.13—30.
2. *Гузев В. В.* Инновационные идеи в современном образовании // Школьные технологии. — 1997. — № 1. — С. 3—11.
3. *Гузев В. В.* Исследовательские проекты в практике школы // Библиотека журнала «Директор школы». — 1998. — № 7. — С. 110—127.
4. Дидактика технологического образования: Книга для учителя. Часть I и II. / Под ред. П. Р. Атутова. — М.: ИОСО РАО, 1997.
5. *Лернер П. С.* Инженер третьего тысячелетия. — М.: Академия, 2005.
6. *Муравьев Е. М., Симоненко В. Д.* Общие основы методики преподавания технологии. — Брянск: Издательство Брянского государственного педагогического университета имени И. Г. Петровского, НМЦ «Технология», 2000. — 235 с.
7. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учеб. пособие для студентов педвузов и системы повышения квалификации педкадров // Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. / Под ред. Е. С. Полат. — М.: Издательский центр «Академия», 1999. — 224 с.
8. Оценка качества подготовки выпускников основной школы по технологии / Автор-сост. В. М. Казакевич, А. В. Марченко. — М.: Дрофа, 2000. — 256 с.
9. *Павлова М. Б., Питт Д.* Образовательная область «Технология»: Теоретические подходы и методические рекомендации. — Йорк: Технологическое и предпринимательское образование в России, 1997. — 81 с.
10. *Павлова М. Б., Дж. Питт, Сасова И. А., Гуревич М. И.* (под ред. Сасовой И.А.) Технология, 6-й класс. Метод проектов в технологическом образовании школьников. Пособие для учителя. — М.: Вентана-Граф, 2004 — 144 с.
11. *Павлова М. Б., Дж. Питт.* Дизайн-подход как основа обучения. — Н.Новгород: НГЦ, 2000. — 286 с.
12. *Павлова М. Б., Дж. Питт, Гуревич М. И., Сасова И. А.* (под ред. Сасовой И. А.) Технология. Метод проектов в технологическом образовании

- школьников. Пособие для учителя. — М.: Вентана-Граф. — 2003. — 296 с.
13. *Полат Е. С.* Как рождается проект. — М., 1995.
  14. *Романовская М. Б.* Метод проектов в контексте профильного обучения в старших классах: современные подходы: Научно-методическое пособие для преподавателей образовательной области «Технология». — М.: АПКИПРО, 2004. — 32 с.
  15. *Савенков А. И.* Одаренный ребенок в массовой школе. — М.: Сентябрь, 2001. — 208 с.
  16. Современная школа на пороге XXI века: опыт, проблемы, перспективы. Образовательная область «Технология». — Вып.1. — М.: АПКИПРО, 2000. — 190 с.
  17. *Симоненко В. Д., Ретивых М. В., Матяш Н. В.* Технологическое образование школьников. Теоретико-методологические аспекты / Под ред. В.Д. Симоненко. — Брянск: Издательство Брянского государственного педагогического университета имени И.Г. Петровского, НМЦ «Технология», 1999. — 230 с.
  18. *Симоненко В. Д.* Основы технологической культуры. — М.: Вентана Граф, 1998. — 268 с.
  19. Сопровождение предпринимательских проектов / Под ред. С.И. Вершинина, А.С. Потапова. — М., НИИРО, 2004.
  20. Учителю к 200-летию со дня рождения А.С. Пушкина / Сост.: В.Л. Кронгауз, Т.Ю. Пылаева. — М. — 1998. — С. 127—129.
  21. *Чечель И. Д.* Управление исследовательской деятельностью педагога и учащегося в современной школе // Библиотека журнала «Директор школы». — М.: Сентябрь, 1998. — 144 с.
  22. Беседы о телекоммуникационных образовательных проектах. Пять вечеров. Project Harmony Номерpage. — 1998.

Методичне видання
РОМАНОВСЬКА М. Б.
МЕТОД ПРОЕКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
(методичний посібник)

Код РЗ755У. Підписано до друку 16.07.2007. Формат 60×84/16. Папір друкарський.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006.
61064 Харків, вул. Бакуніна, 8а.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-46, 712-91-47;

Києві — (044) 495-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 304-67-02;

Житомирі — (0412) 41-27-95; Дніпропетровську — (0562) 43-46-95;

Львові — (032) 233-53-39; Сімферополі — (0652) 22-33-03;

Тернополі — (0352) 26-86-94, 53-32-01.

E-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55.

E-mail: pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

Зміст цього методичного посібника є не тільки результатом наукового пошуку його автора, але й підсумком апробації відбитих у ньому наукових ідей і методичних рекомендацій у власній і масовій управлінській практиці. Матеріали, запропоновані увазі читача, як правило, мають інваріантний характер. І це не випадково, бо вони розраховані на творчих керівників і шкільні колективи, здатні відібрати ідеї й технології їх реалізації, прийнятні в їхній практиці, і адаптувати їх до умов власної діяльності з урахуванням специфіки освітніх закладів і особливостей створеного в них освітнього середовища.

